

**ТОЗИ, КОЙТО ИСКА ДА ТЕ ПОРОБИ, НИКОГА НЯМА
ДА ТИ КАЖЕ ИСТИНАТА ЗА ТВОИТЕ РОДИТЕЛИ.**

(циганска поговорка)

ПО ПЪТЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕТНОНИМ

Иван Танев Иванов

Стара Загора, 2005

Тази книга е предназначена за хора, които вярват единствено на факти, документи и свидетелства.

Всички права запазени! Нито една част от настоящата книга не може да бъде размножавана или предавана под никаква форма или начин – електронен или механичен, фотокопиране, записване или чрез каквато и да е система за съхранение на информация, без предварителното писмено разрешение на автора.

© Иван Танев Иванов, 2005

Стара Загора, Издателство Алфамаркет
ISBN 954 - 91107 – 3 - 7

Основната част от материала на тази книга, отнасящ се до предлаганата етимология и семантика на българския етноним беше предварително докладвана на две специализирани научни конференции по история на древните българи:

1) Научно-практическа конференция “Древните българи в основите на световната история, материалната и духовна култура и цивилизация”, 18-20 октомври 2004, София.

2) Научна конференция “Българската държавност в Европа пред своя 20-ти век” – 18-19 март 2005, София, България.

Авторът благодари на Явор Шопов от Института за изследване на древните цивилизации, на Живко Войников и Мариана Петрова за дискусиата, критиките и ценните съвети по отношение на представения в книгата материал. По-голямата част от препоръките бяха изцяло отразени в текста на книгата. Останалата част, отнасяща се до все още проблемни въпроси беше използвана само по начин, коригиращ формата на авторското виждане.

В книгата са представени някои нови сведения и източници за ранната история на българите, които са ясно указани в отделна глава. Също в отделни глави са описани няколко нови хипотези на автора, както и доказателствения материал към тях. Всички тези нови моменти се публикуват за пръв път и авторът на книгата не ангажира с тяхната защита никой от представените по-горе лица и научни форуми, освен себе си.

Книгата е предназначена за все по-нарастващия кръг от хора, занимаващи се с ранната история на българите. Тя е повече научно-популярна, отколкото научна, въпреки че в нея са спазени основните принципи на всяко научно изложение: представяне на проблема, критика на съществуващите решения, представяне на новото решение, излагане на данни, сведения и факти в подкрепа на новото решение. Авторът не е професионално обвързан с гилдията на историците, което му позволява да не спазва някои много стари традиции и наложени мнения, които продължават да съществуват главно защото твърде малко хора си правят труда да се съмняват в тяхната научност.

Стара Загора, 30 юни 2005 година.

СЪДЪРЖАНИЕ :

Въведение	4
Хипотези за народностното име на древните българи	7
Отправна точка за търсене на буквалния превод и семантика на българския етноним	15
Историко-географски произход на древните българи	16
Нови данни за ранната история на българите	21
Кога е настъпила тюркизацията на волжските българи	25
Древната държава Бахлика и град Балх	27
Езикови паралели между българския и авестийския езици	32
Възможна етимология на българския етноним	44
Авестийски език и балхарски език – близост и различие	47
Преки доказателства за етимологията на българския етноним	49
Топонимни доказателства за етимологията на българския етноним	52
Косвени доказателства за етимологията на българския етноним	56
Семантика на етнонима българи	57
Семантика на името на Първата българска държава в Европа, Берсилия	68
Има ли нещо общо между Ирник и Ернах ?	78
Връзка между българския етноним и етнонима на русите	81
Нов поглед върху произхода и етнонима на хазарите	83
Първата столица на Дунавска България	87
Възможна семантика на името Плиска	88
Бройна система при прабългарите съгласно детски броянки от България и Македония	89
Резюме	93
Summary	94

ВЪВЕДЕНИЕ

Много силно влияние върху психологията на даден народ оказва неговата религия и смисълът, вложен в народността му име. Например, съзнателно или не, християните подражават на Исус Христос, будистите на Буда, мюсюлманите – на Мохамед. Смисълът вложен в народността име също представлява модел и рамка с които повече или по-малко мнозинството от представителите на народа съобразяват своето поведение. От друга страна, буквалният превод и значението на етнонима могат да осветлят произхода на дадения етнос и народ, историко-географското място от където той идва, а също взаимоотношенията му с околните народи. От тук идва нуждата да се възстанови забравената семантика на българския етноним, което би имало не само исторически, но и културен принос.

В етнонимите на много от народите на Стария свят е вложено съдържание, определено от тяхната историческа съдба. Най-често, буквалният превод на етнонима няма нищо общо с вложената в него семантика. Много често самоназванието на много народи произлиза от думата “човек, мъж”, както е при немците (дойч), китайците (хон), циганите (ром), финландците (суома), хуните и други сибирски народи, и др. В други случаи, самоназванието на народа е произлязло от някакъв топоним (място, географска област), но в последствие в него е вложен смисъл, който отразява важна черта от тяхната душевност, първоначална религия, митология и история [Джемшид Сайяр. В кн.: Култура и литература на древен Иран. стр. 23]. Например, името перси идва от името на областта Парсуа близо до езерото Урмия, но като етноним има смисъл на “широкогръд юнак”. Етнонимът “мидиец” произлиза от “Мада” (страна, място), но е зареден със смисъла “опиянен, яростен в боя”. Друг древен етноним, “данаец” в египетските източници се обяснява като определение за един от “морските народи” – даунава.

В повечето случаи, названието на народа не съвпада с неговото самоназвание, както например: финландци – суоми, гърци – елини, албанци – скептари, чеченци - нохчи или вайнахи, немци (германци, алемани) - дойч, цигани – роми, унгарци – мадяр, баски (по испански васко) - еускера, китайци - хан. Понякога, названието на даден народ се дава от съседните народи, при това често пъти по съвършено случайни признаци, поради което първоизточника трудно се открива. Например, в Централна Азия в VII-ми век с думата “таджики” са наричат нахлулите там арабски войници. Постепенно, това название е става етноним на част от източно-иранското население, което с приемането на исляма е загубва собствения си език и започва да говори персийски. Китайците първоначално се самонаричат “чернокоси”, впоследствие приемат етнонима “хан” от името на една от своите управляващи династии.

Друг пример са унгарците. В средата на V-ти век хунската империя се разпада, а хуните са избити или асимилирани. След три века в Панония се населват угро-фински племена, които съседните германски и славянски племена започват да наричат хуни, хунгри, хунгари. Вероятно поради факта, че по поведение в началото (а може би и по език ?!) те не се отличават съществено от самите хуни. От тук и названието на страната и народа – Унгария и унгарци.

Сложна съдба има названието “татари” [Султан Акимбеков. Конец татар. Континент. №15 (77), 24 юлия - 20 августа 2002 г. Алматы]. Това име води началото си от самоназванието на едно от монголските племена – тата, най-грабителското и разбойническо племе на север от Китай. За китайците, названието на това племе става нарицателно име за всички номадски племена, които нападат страната им от север. Членове на това племе отвличат и убиват бащата на Чингиз хан, вожд на друго монголско племе (с думата хан народите от този район са изразявали уважение и почит към дадена личност, това не е била владетелска титла). Чингиз наредил всички членове на племето тата, по-високи от оста на впрегатна кола, да бъдат избити, а употребата на името татари да се забрани под страх от смъртно наказание. Обединявайки голям брой племена, сродни на неговото, Чингиз възприема владетелската титла “хаган”, която е обичайна за т.н. алтайски (южносибирски) народи. В 1026 год. хакан Чингиз нарежда подчинените му племена да се наричат “монголи”. Като ирония на съдбата обаче, народите на Източна и Западна Европа започват да наричат “татари” самите монголци на хаган Чингиз, след като те опустошили десетки страни и стотици градове по пътя си. По-късно, в Руската империя с названието “татари” се нарича населението на Астраханското, Кримското, Сибирското и Казанското ханства, останали след разпада на Златната орда. В действителност,

народът на Казанското ханство представлява тюркизирани потомци на българите от Волжка България, повечето от които до болшевишката революция наричат себе си булгари.

Много интересен случай за формиране на народ и етноним представляват азербайджанците. До около X-ти век на тяхната територия са живеят западно-ирански племена със самоназвание азери. При тях, местоимението за първо лице, ед. число е било “аз”, както е днес при родствените им кюрди и при редица малки народи от Памир, а също и при българите. Поради непрекъснатите войни водени от араби, тюрки и монголци на територията на азерите, това население е унищожено или прогонено, а неговите остатъци асимилирани от придошлите през XV-ти век тюрки, водени от Тамерланд. От това население днес са останали главно народностите “талиши” и “гати”, чийто език е, както изглежда близък до езика на прабългарите. До 1928 година, тюркското население на тази територия се е наричало с различни имена. През 1928 година, със създаването на новата съветска република е било решено населението да носи събирателното име “азери”.

Румънската нация възниква преди около 150 години чрез сливане на два исторически оформили се етноса, власи и молдовци. Власите и молдовците образуват свои княжества по времето на Второто българско царство, които са били тясно свързани с България. Даже след завладяването на България от османските тюрки, едно от тези княжества е продължило да се представя като продължител и заместител на България. Счита се, че власите и молдовците са потомци на дако-мизийците, частично латинизирани през краткото (около 150 години) включване на земята им в границите на Римската империя. Има две теории за техния произход. Според първата, те не се местят от своята първоначална територия на север от Дунав и по време на Великото преселение на народите се съхраняват частично в дебрите на Карпатите. Според втората, част от тях мигрират на юг от Дунав и преминавайки през днешна Сърбия, отседат в днешно Косово и Македония. Останалите на север от Дунав са унищожени по време на Великото преселение на народите. През Средновековието, косовските и македонските куцовласи се връщат обратно в своята първоначална родина и там са основават за пръв път няколко княжества.

Етнонимът “румънци” се появява официално през 1857 година, когато двете полунезависими княжества на север от Дунав, Влашко и Молдова се обединяват в обща държава Румъния със столица Букурещ. Името Румъния и етнонимът “румънци” означават потомци на римляните. Поради крайно претенциозният и исторически погрешен избор на етноним за новата нация, всички тогавашни велики сили, Англия, Франция, Германия, Русия и Австро-Унгария са излизат с обща протестна декларация против този избор и с искане да се отмени избраното име. Въпреки това, “новите римляни” не се огъват и след победоносната война от 1877-78 година срещу Турция, новата държава Румъния е призната като независима. В последствие, румънският език е подложен на непрекъснато латинизиране, при което славянизмите и българизмите от началните 30 % днес са “редуцирани” до не повече от 5 %. Нещо подобно става и в България. По подобен начин днес пред очите ни се формира нов народ, македонци. Доскорошните югославски управници в тази република са претендираха, че техният народ е пряк наследник на древните македони. Сега тази твърде уязвима теза е на път да се отхвърли даже и от македонските “историчари”. Единствената основа за различаване на “македонците” от довчерашните братя по кръв, българите, остава “историческата теория”, че македонците са чисти славяни, а българите са предимно хуно-тюрко-татаро-монголи и прочие други “номадски изчадия”. Всъщност, и двата пункта на тази теория не са верни, но ако някои от тях желаят да бъдат различни, това си е тяхно право.

В някои случаи, при формирането на даден народ чрез смесване на няколко различни етноса като етноним на новообразувания народ е възприето името на един от изходните компоненти. Така в държавата на франките, преобладаващият числено народ на галите възприема името на франките, едно от господстващите германски племена. В Англия, едно от дошлите германски племена, англите, налага своето име върху другите германски племена, юти и сакси, както и върху местните келтски племена.

Много историци от Източна Европа вече са убедени, че при формирането на много от славянските народи (украинци, поляци, руси, хървати и даже сърби), освен славяни участват и северноирански племена от сармато-аланския племенен масив, плътно населяващ степите на север от Черно море и Кавказ през периода II век пр.н.е.- VII-ми век. Изказани са

аргументирани теории, че етническото име на хърватите произлиза от имената на такива сарматски племена. Подобна теория, обясняваща възникването на етнонима “руси” от сарматското “рокс алани” става все по-популярна в Русия. На практика, такава теория вече е напълно доказана в случая с българския народ. Той е формиран с участието на славяни и траки, но на основата на древнобългарския етнос, чийто сарматски характер става очевиден в последните десетина години. С отхвърлянето на погрешната хунско-тюркска теория за етническия произход на древните българи се осветлява по-правилно и началния етап от формирането на много народи от Източна Европа, като руси, украинци, хървати и даже древните хазари.

След разпадането на Югославия, съвременните хърватски историци започнаха официално да твърдят, че основателите на хърватската народност и държава са източни иранци, дошли от днешен Афганистан и живяли през VII-ми век в Северното Причерноморие на запад от Стара Велика България [The old-Iranian origin of Croats. Symposium proceedings, Zagreb 24. 6. 1998; 526 pages Editors: prof. Zlatko Tomicic & dr. Andrija-Zeljko Lovric. Scientific supervision: Prof.dr. Ivan Biondic, prof.dr. Marko Japundzic, Cultural center of I.R. Iran in Croatia, Zagreb and Zlatko Tomicic publisher, Karlovac Zagreb - Tehrân, 1999]. Твърди се, че въпреки усилената сърбизация в последните векове, в днешните хърватски диалекти са запазени хиляди източно-ирански думи, много митове и легенди. Хърватите ползват глаголицата почти до XVIII-ти век, а някои твърдят, че елементи на тази писменост са съществували по тези земи няколко века преди раждането на Св.св. Кирил и Методий.

Сред историците от Източна Европа, главно руснаци се е утвърдил терминът българи-тюрки за обозначаване на онези начални племена, които в България се наричат прабългари или древни българи. Исторически възникнал на основата на крайно оскъдни данни, при това тенденциозно екстраполирани в определена посока, днес този термин изглежда анахронизъм. Всъщност, по-правилно е тези племена да бъдат наричани българи-сармати, тъй като те са били в преобладаващата си част сармати. По този начин българската историческа наука днес е поставена в положението на човек, нарочен че има сестра - проститутка, след като той прекрасно знае че няма никаква сестра.

В новообразуваното канство България, името на държавнотворческия етнос “българи” се възприема от славяните и остатъците от местните траки. Безспорно е, че в първите векове на бурен етнообразователен процес, буквалният превод (етимологията) и смисълът (семантиката) на този етноним са известни както на самите българи, така и на народите от съседните страни. В такъв случай, би трябвало да са останали следи от този етноним в историческата памет както на нашия народ, така и на съседните народи. Ако от въображаемият “бог Тангра” не са останали никакви следи, най-вероятно защото никога не го е имало в съзнанието на българите, то следи от българския етноним сигурно има, но те не са все още потърсени.

Буквалният превод и семантиката на българския етноним отдавна са съвършено забравени. Изглежда обаче тази семантика ще да е внушавала силен респект, защото до преди 70-80 години повечето българи са изпитвали искрена гордост от своята народностна принадлежност и са имали извънредно високо мнение за съдържанието на своя етноним. Например, Йордан Хаджиконстантинов Джинот от Македония е изказал мисълта, че “...българин е кой не лъже, не краде и не мени съвестта си за една печена кокошка...”. В този дух има изказани доста подобни мисли, но те само смътно очертават семантичните контури на древния българския етноним. От тогава и досега, положението се променя в неблагоприятна посока. Причините за това едва ли са само в неуспешните опити за пълно постигане на националния идеал и в неуспешния социален експеримент след това. Друга много важна причина е в започналата кампания за натрапването на една фалшива, алогична и крайно враждебна за самосъзнанието на българите картина на техните предци, древните българи или прабългарите. Известно е изказването на Гьобелс: “... отнеми от народа неговата история и след едно поколение той ще се превърне в тълпа, а след още едно поколение можеш да го управляваш като стадо...”.

В продължение на вече над 70 години нашите историци учеха малките българчета, че първите българи са били малко на брой примитивни чергари, нахлули в Добруджа за да пасат конете си, като по своя път са рушали и грабели градовете и убивали мирните и трудолюбиви граждани на цивилизована Византия. Тази самоунищожителна картина на основателите на

България, обрисувана по перфиден мазохистичен начин пред очите на нейните съвременни чеда се е сторила като “райска градина” за много от недолюбващите ни историци и политици от съседните страни, които с готовност са се захванали да я “разкрасяват” все в същия дух. Като резултат, в учебниците по история и енциклопедиите на близки и далечни народи е обрисувана една черна картина на “българските варвари”. Именно тази картина, озаглавена “бугари-татари и бугари-хуни” стана историческа основа на една човеконенавистна идеология, създадена в социалистическа Сърбия с цел отродяване на македонските българи.

За щастие, условията за научни изследвания в областта на историята в последно време решително се промениха. Информацията стана широко достъпна, било чрез Интернет или чрез свободните печатни издания. Свободата на сдружаване позволи обсъждане на теми и обмяна на идеи. Като лавина нарастнаха откритията в областта на археологията, стопанството и езика на прабългарите. Разшири се кръгът на историческите източници, използвани за описание на произхода и културата на прабългарите. В изучаването на проблема се въллякоха нови специалисти с образование, основано на експеримента и логиката. Съзнанието на историците се освободи от желязната хватка на еднопартийната власт, сляпо привързана към имперската доктрина на една велика нация, която е била вечен враг на прабългарите. Всичко това създаде условия да се започне процес на преосмисляне и ревизия на старите представи и догми и да се разкрие истинския образ на създателите на България. В края на краищата, проблемът не е в това, дали прабългарите са били хуни, тюрки, бирманци или иранци. Проблемът е, каква е била културата на тези хора, какви цели са имали, с какви дела са описали своя път до Европа, какво са донесли в Европа – смърт, пожари и разрушения или нови градове, нови технологии, нови идеи.

В отговор на тази несправедливост и като протест, се появиха и много искрени, но крайно наивни теории, че първобългарите били народ от преди 15 хиляди години, че са дали език на всички народи, че техният бог бил баща на всички по-сетнешни религии, че в България има “световни центрове на енергия” и т.н. Разбира се, крайно примитивния и карикатурен характер на тези “теории” също пречи за разясняване на проблема. Все пак те показват, че значителна част от народа не може да се съгласи с тази грозна и отблъскваща рамка, в която беше и все още е напъхана историята на първобългарите. Колкото и да се радваме на новите открития относно културното наследство на траките, а също и на славяните, за които някой ден пак ще се заговори с подобаващото им се уважение, ние сме най-вече чувствителни към образа на първобългарите и бихме желали да го видим в истинския му вид. Известният философ Томас Кун е казал, че “новите научни теории заместват старите едва след като поддръжниците на последните измрат”. Може би днес силата на фактите и аргументите е по-силна и истината ще възтържествува по-рано.

ХИПОТЕЗИ ЗА НАРОДНОСТНОТО ИМЕ НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ

За семантиката на българския етноним са изказани множество хипотези, които са в тясна връзка с теориите за българския етнически произход. Опит за тяхната систематизация прави още в началото на века проф. Ив. Шишманов [Критически преглед на въпроса за произхода на прабългарите от езиково гледище и етимологиите на името "българин", Сборник народни умотворения, кн. XVI-XVII / 1900 г., с. 505-753]. В 1774 г. Тунман обявява българите за тюрко-татарско племе. Енгел (1797 г.) ги смята само за татари. Юрий Венелин (1829 г.) създава славянската хипотеза за произхода на древните българи. Френ (1830-1832 г.) решава, че те са етническа амалгама от фини, тюрки и славяни. Шафарик (1837 г.) пък смята, че те са урало-чудско племе. Същата година Цайс ги обявява за хуни, а Иловайски се връща към хипотезата на Ю. Венелин. След 60-те години на XIX-ти век историческата наука категорично установява, че древните българи са от неславянски произход. Хволсон ги обявява за угри. Куник търси в чувашкия език живи древнобългарски езикови остатъци. В. Томашек и Г. Немет, извеждайки българското народностно име от тюркската дума булгамак-смесвам, изказват теорията за смесения етнически характер на древните българи и за тяхното формиране между IV-V век в Прикавказието. По-нови издания, в които се дискутират теориите за българския етноним са тези на Голийски [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от който са Българите.

Предхристиянска и предюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК София. 2003, стр. 353-354], Рашев [Рашо Рашев, Прабългарите през V-VII век. Второ допълнено издание. Фабер. София. 2004], Степанов [Цветелин Степанов. Власт и авторитет в ранносредновековна България. Издателство Агато, 1999] и Тодоров-Бемберски [Христо Тодоров-Бемберски, Името българци – история и същност. Библиотека Елбекек. ИК Огледало. София. 2004]. Тези, както и някои по-нови теории са описани и обсъдени по-долу:

1) В съзнанието на българите е запазен смътен спомен за техния произход, който обаче никога не е отъждествяван с тюрките и хуните. Видният български възрожденец и събирач на народни умотворения от средата на XIX-ти век Цани Гинчев предава наученото от стари хора, че нашият народ е дошъл от Индия. Йордан Хаджиконстантинов Джинот твърди, че българите, наречени келтокимери или келтоскити, са дошли от някакъв древен град, “що бил у Персия и разсипан кой знае кога (град Балх ?)”. На основата на неизвестни документи, преди 150 години Георги Стойков Раковски е пише: “Ние сме арийци и доказателство за това е нашето народно име Болгари”. И още “Българският народ излезе в древността до Черното море и до река Волга от великата Скандинавия (Памир ?), и зваха се тамо ГИМЕРИ и КИМЕРИ...”.

2) Съгласно една много разпространена етимология в миналото, името българци произлиза от названието на река Волга, от района на която те са дошли на Балканите. Подобно мнение е било изградено преди няколко века и е регистрирано в редица писмени източници, чужди и български. Предполагало се, че първоначално българите живеят в района на р. Волга и там създават много градове, между които Болгар, Биляр и др. В определен момент, част от волжските българци се отделят и се заселват в района на р. Дунав, където създават своя държава. В тази доста примитивна спрямо историческата истина теория се приема а priori, че волжските и отделените се от тях дунавски българци са тюрки от самото си начало. Фактът, че при днешните дунавски българци практически няма и следи от първоначалния им тюркизъм се обяснява доста “убедително” с това, че те са били малобройни и лесно се ославяничили в новата за тях среда. Тази вече наивна легенда е все още доста популярна днес в Русия и особено в руските републики, наследници на бившата Волжско-Камска България. Науката обаче е доказала, че историческият път на българите е бил доста по-сложен и е преминал през етапа на Кубратова България. Натрупани са вече и много доказателства, че в “предкубратовия” етап съдбата на българите е тясно свързана с историята на сарматите и други ирански племена. С това тази теория е отхвърлена, но за нещастие мнението за “извечния” номадизъм и тюркизъм на древните българци се е запазило като догма за много историци, особено за тези в руските републики.

3) Съгласно друга, малко по-прецизна теория, прабългарите се появяват на историческата сцена в предкубратовия период като част от нахлулите в Източна Европа хунски племена, които са от различен етнически произход. В сред тях преобладават южносибирските племена хуни, от които впоследствие се отделят тюрките. Съгласно тази теория, името българци се обяснява като произлизащо от алтайския глагол “булгамак”- смесвам, разбърквам. Оттук се извежда смисълът “смесен народ” на думата “булгър” с който почти всички тюркски народи наричат българите [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от който са Българите. Предхристиянска и предюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София. 2003; стр. 353-354; Рашо Рашев: Прабългарите и Българското ханство на Дунав. София. “Класика и Стил” ЕООД. 2001]. Следователно, ако древните българци са били тюрки те също щяха да се самонаричат “булгър”. Обаче те се наричат българци или блъгари с “ъ” под ударение. Наличието на ударено “ъ” в българския етноним е фонетично явление свършено чуждо за тюркските езици, които не могат да го обяснят. От друга страна, едва ли древните българци биха се самонареквали “смесен народ”. Всъщност, кой народ не е получен от смесването на два и повече етноса? Нима англичаните не са потомци на над 20 етноса, включващи първоначално народи от Средиземноморието и от Памир, в последствие келти, италианци, викинги, нормани, германски племена, още по-късно французи. Защо само българите ще се нарекат “смесен народ” след като огромен брой други народи са във висша степен “смесени”, но никой от тях не го отразява в своя етноним?

Теорията за хуно-сибирския произход на прабългарите има два варианта в официалната българска историография. Според единия вариант, прабългарите като чисти хуни дошли заедно с известните "герои" Баламбер, Руа, Мундзук, Блед и Атила направо от долината на река Иртиш, Южен Сибир. Тази езотерична теория влиза в противоречие с по-нови факти, съгласно които хуните на Атила са заварили прабългарите, отседнали в степта северно от Кавказ и Черно море поне три века преди тях. Другата версия се съобразява с това грубо противоречие и приема, че прабългарите живеели в днешен Източен Казахстан и когато хуните минали през техните земи, те се изтеглили на изток към Черно море. Това добре, но лошото е, че по времето когато хуните са минали през днешен Казахстан, там вече над две хилядолетия са живели ирански племена от вида саки. И вторият вариант увисва във въздуха, но това не пречи да се изучава в учебниците по история на България [История на България, том 2, 1981, Издание на БАН, стр. 60]. И за двете теории не се представят никакви доказателства, нито археологически, нито писмени документи, нито топоними, нито езикови следи, нито даже легенди.

Засега тази теория има най-много привърженици главно поради това, че тя беше най-дълго време изучавана в училище и все още се среща в голям брой енциклопедии и печатни издания. Предлаганата обаче в рамките на "хунската" теория етимология на етнонима българи = смесен народ не е убедителна и вече не се възприема даже от най-яръстните и привърженици. Новите исторически данни и документи детайлизират още повече началните моменти от предкубратовата история на българите и ги отдалечават по време и място от хунските племена. Става ясно, че първите български племена се появяват в Европа като носители на сарматска и иранска култура много по-рано от хуните.

За историците от по-старите поколения е бил твърде убедителен фактът, че прабългарите се появяват на историческата сцена (разбирай в погледа на Византия) едновременно с хуните през злощастната 371 год. През тази година хуните приближават Кавказ и разгромяват племената от аланския съюз, а по-късно и по-западните готски племена. Съдбата на българите, живеещи на територията на днешен Дагестан е неясна, но по всичко изглежда, хунската буря не ги е засегнала сериозно. Част от народностите, въввлечени от хуните в тези събития: алани, славяни, готи, гепиди и др. са били известни от по-рано на византийските и западноевропейските хронисти като племена различни от хуните.

Древноруските летописци отбелязват, че българите са произлезли от скитите, "рекше от козар" [Полное собрание русских летописей. М., 1962. Том. 1. Стр. 11.]. Съгласно древната арменска география Ашхарацуйц, основана на данни от Клавдий Птолемей (II-ри век) и Мар Абас Катина (не по-късно от III-ти век), по времето на арменския владетел Аршак прабългарите са населявали земи близо до Кавказ. След размирици в планината, част от българите, водени от Вананд (Вунд) се преселват в плодородни земи на юг в Армения. Тук очевидно се има пред вид времето на арменския владетел Аршак I (128 – 115 г. пр. н.е.). За привържениците на теорията за хунския етнически произход на прабългарите това е крайно неприемливо и те твърдят, че това събитие е станало по времето на следващия арменски владетел с това име, Аршак II (364 – 382 г. от н. е.). Обаче, самият Мар-Абас-Катина е живял не по-късно от III-ти век и никак не е ясно как ще да е знаел какво ще се случи 100 години след смъртта му.

Наскоро П. Добрев публикува многобройни новооткрити факти, че българите на Вананд са били значим и активен фактор във важни събития от арменската история с религиозен и военен характер далеч преди времето на Аршак II [П. Добрев. Древните българи през погледа на арменските историци и географи. В книгата: Българи и арменци – заедно през вековете. София. 2001]. Многобройни и значими факти за присъствието на българите в Армения още през I в. преди н.е. привежда и Атанас Стаматов [Атанас Стаматов. *Temroga incognita* на ранната българска история. Автор: Издателство: МГУ "Св. Иван Рилски"]. Днес, арменски и руски историци приемат, че преселението на българите на Вананд е става по времето на Аршак I, т.е., около 490 години преди хуните да приближат района на Кавказ. По това време, най-близките хунски племена, говорещи на непознат на науката (предтюркски ?) език са се намирили на около 2000 км на север и изток от Кавказ. В същото време, пространството на север от Кавказ е било претърпано от ираноезични племена: скити, сармати, алани, саки.

Друг важен проблем с тази теория е въображаемият “тюркски” език на прабългарите. Като много тежък довод в полза на възможното тюркоезичие на прабългарите се приема фактът, че наследниците на волжските българи в момента говорят на тюркски език. По-голяма част от изследователите обаче приемат, че българите-мюсюлмани на Волга са загубили окончателно своя език и са приели огузо-кипчагския език едва към края на XIII век с нахлуването на татаро-монголите. Няма нито един изворов материал, който да сочи точно какъв е бил литературният език във Волжска България в домонголско време, но в много документи се твърди, че той не е бил тюркски.

Ако прабългарите са действително първото алтайско (по-точно южносибирско) население от хунски произход пристигнало в Европа, те биха говорили на език еднакъв или близък до този на Атиловите хуни. Обаче езикът на Атиловите хуни и на хуните въобще днес е практически неизвестен, тъй като са останали само 20-тина думи от него. Езикът на тюрките излиза на историческата сцена три века след това, на място отдалечено на 5000 км на Изток. Как тогава един почти неизвестен език (езикът на прабългарите) с лекота се причислява към езика на друг народ, още по-малко известен (хуните) и се обявява за тюркски език?

Съществува едно огромно неудобство на т.н. тюркская теория за произхода на прабългарите, което често се премълчава. Това е фактът, че в съвременния унгарски език има около 300 думи от древнотюркски произход, а в съвременния български език думите от предполагаемо древнотюркски произход са само няколко (бъбрек, шейна, тояга, корем, бисер, чертог, имената Курт, Омортаг). С твърде силно “затягане на гайките” към тези думи се причисляват още десетина военни термина от епохата на канска България, които всъщност са били тогавашни “международни термини” с широко приложение от Индия до Месопотамия. Спори се дали няколкото религиозни (колобър, капище) и административни (хан-кан, таркан, боил, багатур) термини са с тюркски или ирански произход. На някои от тези думи сега се открива иранска етимология (бисер, чертог, тояга, таркан, багатур). Най-новите данни говорят, че това са стари термини и думи съществували в иранска среда и заимствани след десетина века от тюрките. Но даже и всички тези спорни думи да са тюркски, общият им брой едва ли ще надхвърли 30. В такъв случай, как е възможно управляващите тюрки в България да са били толкова славянофилски настроени, че да забравят напълно езика си, а в Унгария при пълна липса на тюркски субстрат да има толкова следи от този език? Този проблем никога досега не го е разрешил, но едва ли е нужно някой да си прави труда, защото всъщност такъв проблем не съществува, просто прабългарите не са говорили на тюркски език.

4) Съществува и теория, според която името българи произлиза от две тюркски думи “булг” и “ури” и означава “смесени угри”. Тук се предполага, че древните българи са били угро-фински (уралски) народ от типа на унгарците, което отдавна е отхвърлено.

5) Друга теория учи, че името българи произлиза от угро-финските думи “бул”-пет и “угри” и означава буквално петима угри (има се пред вид синовете на Кубрат). И тук важи по-горната констатация, че българите не са били угри, още по-малко само пет. Следваща теория свързва етнонима на българите с този на башкирите (башкир-булгар = пет узи), друга с този на уйгурите (булгар = пет хуни !). От този род “математични” теории са и разшифровката на наименованията на най-важните племена, образували древнобългарския етнос. Така, оногури означавало 10 (он на тюркски) угри (рода), името кутригури (деформирано като кутургури, после на утургури, за да се стигне до отузгури) се превежда като 30 (отуз на тюркски) гури (рода) и т.н. Наименованието сарагури пък се превежда като “жълто-бели” (саръ + ак на тюркски) гури (рода). Това са езикови фокуси, чиято публика все повече намалява. По подобен начин, думата Сар (бял) от названието Саркел (Бяла крепост) се транскрибира с тюркските Саръ + ак = Жълто+бяло=бяло (?!).

6) Съгласно една по-нова, доста цитирана напоследък теория, името българи произлиза от монголското название “булган” на едно дребно животинче-гризач (самур, по български - бялка). В тази теория има и второ предположение, а именно причината да се издигне самурът на такъв висок постамент е това, че това животинче е тотем на българите. Тази хипотеза би била възможна, ако древните българи бяха монголски номади. Обаче, древните българи са били

95% европейци, при това необикновено високи спрямо своите съвременници. Освен това, не е известно древните българи да са имали изобщо тотем, камо ли тотем гризач. В съвременната и древна митология на българите няма и следа от някаква легенда за тотемнен произход, с изключение на известно по-особено отношение към елена. Не е така обаче при всички съвременни тюркски народи, които прекрасно знаят древнотюркската легенда за произхода на своите общи предци от вълчица, “омъжила” се за единствения останал жив хун от ордата, нахлула в Европа. Съгласно други тотемни теории, от китайската форма на българското име “пу-ку” се извежда формулата българин = потомък на бика, а предполагаемата тюркска етимология дава друга формула – българин = потомък на вълка.

От друга страна, стопанската история на древните българи е доказала, че за разлика от хуните, техните “предполагаеми братовчеди” – българите, са имали много добре развита производствена дейност. Поради това, на името на българите са били наречени много стоки, изделия и предмети: обработена кожа юфт, вид кожени ботуши, сорт пшеница, златарски изделия, музикален инструмент, зеленчуци и храни. Например, в района на Памир до скоро са се търсили много т.н. “български ботуши”, в поемата “Шах Наме” на Фирдоуси (персийският Паисий) се споменава за “българско агне”, без което никога трапеза не може да бъде вкусна. В много ресторанти в Иран все още се предлага ястието “българско шишче”, приготвяно по същия начин, както и у нас. В Русия е известен т.н. “болгарский перец”, в Афганистан е популярен т.н. “български вятър”, който духа няколко дни в годината над Кабул и се вярва, че той носи здраве. Известен е и струнният инструмент “булгария”, за който се пише, че бил прототип на гръцката тамбура бузуки. В такъв случай, защо българският етноним да не означава и добре обработена кожа, пшеница, златарски изделия и тамбура. Въпреки всички аргументи против, хипотезата за тотемния произход от самура все още стои в началото на много учебници по история.

7) Името българи се свързва с древнонемския глагол *balgen* – сражавам се. От тук идва и думата “*balger*” – размирник. По-вероятно да е обратното, древните българи да са предали името си на една дейност, която са вършели доста добре.

8) Името българи може да произлиза от аланската дума “бългаерон” – хора, живеещи в покрайнините на планина, загорци. Тъй като аланите и българите са били сродни народи, живеещи почти винаги редом един до друг, тази хипотеза е твърде вероятна. Думата “бългаерон”- планинци, загорци, сигурно отразява част от семантиката на етнонима българи, но сигурно не цялата и вероятно не най-важната. Името “Загора” се появява като официално име на Дунавска България между XI-ти и XIV-ти век. Ето какво пише в грамотата на цар Иван Александър (1331-1371), която той дава на Венецианската република: “.....Клетва и договор на Александър – цар на Загора или България с Венецианската сеньория от 1346 г”. В друга подобна грамота четем: “...императора на Загора, Александър...”. В действителност, ядрото на българския народ винаги е живяло в подножието на планина и не може да бъде планинско.

9) Името българи може да произлиза от източноиранския топоним, име на древния град Балх - столица на едноименната държава около него. На езика на индо-ариите, санскрит, името на града и държавата звучат Бахлика, но на по-късния пракрит то се променя на Балхара. За сравнение, държавата на саките се е наричала Сакика на санскрит и Сакара на пракрит. Като име Балхара е известно и в арабски източници, а също Балхара е известна царска династия в Северна Индия и доста разпространено фамилно име в днешна Индия. От дълго време тази хипотеза упорито се поддържа от П. Добрев и се споделя и от множество млади изследователи (Цв. Степанов, П. Голийски). Напоследък тази представа за произхода на първобългарите беше подкрепена и от утвърдени български историци (Александър Фол, Георги Бакалов, Георги Марков, Божидар Димитров, Пламен Павлов и др.) [Димитров Б. 12 мита в българската история. Фондация Ком. София. 2005; Българите. Атлас. Под ред. На Ал. Фол. София. 2001]. От западноевропейските историци, Altheim поддържа теорията за идването на прабългарите от Северо-Източен Иран [Altheim F., *Geschichte der Hunnen*. В., 1959-1962, Bd. 1. S. 85]. Покойният вече известен тюрколог Емелян Притсак, който в началото поддържаше идеята за тюркският

произход на прабългарите, е заявил напоследък при едно свое изказване в аулата на Софийския университет, че “прабългарите не могат да бъдат тюрки”.

Съгласно тази теория, семантиката на етнонима “българи” се извежда от памирската дума “бала” - висок, велик, главен. Не само фонетичното сходство на топонима Балх и името на държавата Бахлика - Балхара с българския етноним обясняват тази хипотеза. Археологическите открития показват, че древните българи, живяли в днешна североизточна България са били в голямото си мнозинство сармати [Р. Рашев. За произхода на прабългарите. В: *Studia protobulgarica*. Сб. В чест на Б. Бешевлиев. В. Търново, 1993, стр. 23-24]. Преди преселването си в района на Кавказ, сарматите обаче са живеели в района на Средна Азия, около и северно от град Балх, а също и в държавите Согдиана и Мидия. Езиковите данни, а също и данните от различни хроники и документи подкрепят тезата за това, че древните прабългарски племена са мигрирали от района на Древна Скития (междуречието на Сърдаря и Амударя), Бактрия и Таримската котловина. Тези източноирански племена са имали хилядолетна държава, внушителни градове и висока култура и са контактували дълго време с древните цивилизации в района на река Инд, Месопотамия и Китай.

10) Напоследък беше изказана нова хипотеза, основаваща се на стопанската история на древните българи от района на Памир [Руслан Костов. Минералогичните познания на древните българи по някои средновековни източници. Годишник на Минно-геоложкия университет, том 46, свитък I, Геология и геофизика, София, 2003]. Той установява, че районите населявани от древните български групи се припокриват с районите на разпространение и добив на прозрачния планински кварц и други скъпоценни минерали. Освен това, между широко разпространеното в миналото и днес название на този кварц (Белур, Белаур, Борула, Буралу) и етнонима на древнобългарското население Булор (булур, болор, булхор) има близко подобие. От тук се заключава, че след като това население добива и търгува със скъпоценни минерали с название близко до техния етноним, между названието на минерала и етнонима вероятно има връзка. Тази връзка би дала една семантика на древния български етноним като *бистрия* (*чистия, кристалния*) *народ*, който е добивал, обработвал и търгувал със скъпоценни минерали. Засега, авторите не отговарят на въпроса кое би могло да е първично, българския етноним или названието “планински кварц”. Тази теория е интересна с това, че химичният елемент берилий може да носи название свързано с българския етноним.

11) Същият автор [Руслан Костов. Минералогичните познания на древните българи по някои средновековни източници. Годишник на Минно-геоложкия университет, том 46, свитък I, Геология и геофизика, София, 2003], изследвайки връзката между древните българи в Памир и добиваните от тях скъпоценни минерали указва и на още една възможност за етимологизиране на българския етноним. Лазуритът е бил свещен минерал за народите от Двуречието, Древен Египет, Индия и Китай. Главният източник за този минерал е бил Хиндукуш с древното и днешно находище Сари Санг (Sar-e-Sang). Това находище е било познато в миналото с названието на селището Фиргаму. Вероятно от тук идват и названията Ферганска долина, ферганска красота, фергански антропологичен тип и др. Имайки пред вид, че при таджиките началния звук “б” често преминава във “ф” (сравни таджикското название на българите - фалгар), възможно е оригиналното название на това селище да било производно от Биргаму (с корен *бирг-*, който с преход р-л дава *билг-* и *бълг-*). Добавянето на суфиксът *-ар* (*-ор*; *-ур*) към названието на находището (селището) с корен *Билг-* (*Бълг-*) биха дали етнонима *билгар* (*българ*). Също, племена с название Борги са живяли в страната Ария, на изток от Балхара. И тук по-вероятна изглежда обратната етимологизация – названието на селището да произлиза от етнонима на неговото (протобългарско) население, понеже княжества с подобни имена Болор, Булхор и др. са регистрирани на други места, изолирани от това селище.

12) Съществува предположение, че името “българин” е свързано с числото седем. Това е подчертано най-пълно от Милош Сидеров в книгата “Българянството, религията на седемте”. Той представя убедителни доказателства, че религията на старите българи е включвала почит към седемте известни тогава планети и от тук се обяснява извънредно голямото уважение към числото седем при тях. Всъщност, тези елементи на културата на древните българи са общи с

тези на народите от Месопотамия и Иран. Според този автор във всички стари писмени паметници и извори, българите са наричани "блъгари". Петър Добрев в книгата си "Необичайното и необикновеното в ранната българска история" пише: "В адъгската група езици се среща понятието "блъгер", означаващо цяло, съставено от седем части. На тази основа Сидеров предполага, че българин означава "славещ седемте". Адигейците (касогите или зихите) са живяли в средните векове на съседна или обща територия с прабългарите и сигурно са познавали добре вярванията и традициите на българите. Тук обаче е също възможна обратна етимологизация, която е по-вероятна. Например, в българския език етнонимът "скити" има смисъл на скитници, скитащи хора, но това не означава, че скитското самоназвание "сколоти" е означало същото.

13) В една по-нова хипотеза се предполага, че името "българи" означава "жители на градове". По този начин се цели да се обяснят многобройните споменавания на държави и народи в райони на Памир, които съдържат в основата си думи подобни на българския етноним (Бахлика, Балхара, Бугар, Болуга, Палгар). Действително, българите са имали градове от дълбока древност, но по-големият брой от тях винаги са били земеделци.

14) В друга по-стара хипотеза на В. М. Флорински [цит. по Христо Тодоров-Бемберски. Името българи – история и същност. Библиотека Елбекен. ИК Огледало. София. 2004] се приема, че името българи произлиза от славянската дума "бол" – голям, силен и иранската дума "гара" – планина. Според тази хипотеза, етнонимът българи трябва да означава "хора от големите планини", т.е., планинци, загорци. В действителност, българите като земеделски народ са живеели в подножието на планина и никога не са били планинци.

15) Съществува и хипотеза, основана на фонетичното сходство на "българ" с иранската дума "бон-гар". Според една иранска легенда, когато Александър Велики превзема Персия, част от населението се скрива в дъното ("бон" на персийски) на една пещера (гар). След това те напускат пещерата и построяват град. Тези хора били наречени "бонгар", което някои тълкуват като "българ". Все пак трябва да имаме пред вид, че по времето на Александър Велики това прото-българско население не е било с числеността на едно семейство, а цял народ с държава и етноним.

16) Съгласно редица други теории, думата "българ" означава висок бряг, голяма ръка, водни хора, речни хора, ходещи гордо, бунтари, смесени скитници, големи и богати, варвари, размирници и т.н. Явно е, че не е необходимо да се коментират тези "хипотези", представляващи по-скоро необосновани хрумвания.

17) Името българи може да произлиза от кюрдската дума "булгур"-мляна пшеница, която дума вероятно произлиза от кюрдската дума "белгер" – голям гладък камък (хромел) върху който се смила зърно и сол [Галлямов С. А. Башкорды от Гилъгамеша до Заратуштры. Уфа, РИО РУНМЦ Госкомнауки РБ, 1999]. Тази дума, със същото значение я има във езика фарси и в българския език и всъщност представлява един малък пример за етническото родство на иранците и българите.

18) Името българи произлиза от името на някоя от следните реки и езера: Волга, Буг, Буджак, Балхаш. Тук, освен външното фонетично сходство трябва да се търси и историческа и хронологична връзка, а такава или отсъства, или съществува но в обратен ред, както е при името Волга.

19) Името българи произлиза от името на някой от следните градове: Болгар, Болград, Бухара. Същото, както и при хипотезите под т. 18, може да се каже и тук.

20) Името българи произлиза от името на някой от следните митични праотци: Белар, Булгар, Българ, Вулгер, Буляр, Биляр, Болг, Волг, Болк, Бог, Бого. Доколкото легендите

отразяват в неясна форма някакво далечно историческо събитие, тези хипотези могат да помогнат да се разберат някои връзки и събития от най-ранната история на българите. Най-малкото, те показват, че древните българи не са се виждали като произлезли от някакво тотемно животно, а са били много древен народ произлязъл от легендарна митологична личност.

21) Знае се, че част от източно иранските племена от Памир, прогонени от гърците, се заселват в земите на келтите, в частност в Ирландия. В съвременната история на Ирландия и Шотландия се учи, че сред келтите, които имигрират от района на Памир през IV-V-ти век пр. н.е. има народ наречен BOLGI, чието име на старокелтски език звучи като BOLGAR. На Британските острови пристигат на четири вълни сродни заселници, от които последната четвърта вълна, т.н. Fir bolg (народът bolg) е била най-многобройна. В подобно преселение участват и прабългарите, но това все още не се учи в българската история.

22) Името българи може би произлиза от някоя от следните думи: плуг, благ, боляр, болгур, боллук (много, тюркски от ирански), bulge (издигам се, изпъквам – англ.). Някоя от тези думи действително може да има общ праиндоевропейски или даже нострадически корен с българския етноним, примерно думата bulge. Подобен, но много по-подробен и общ анализ на връзката между българския етноним и множество думи от езиците на Стария свят е направен в последно време [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от които са Българите. Предхристиянска и предюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София. 2003] и е коментиран на следващите страници.

23) В много персийски и арабски източници от първите векове на н.е., българите, живеещи в Северен Кавказ са били наричани БУРДЖАНИ. По-късно, това название се прехвърля и върху българите, образували Дунавска България. Семантиката на тази форма на етнонима засега не е обяснена. Някои (Кириак Цонев) считат, че тя идва от подобна арабска дума, означаваща КУЛА, което е твърде съмнително. Най-вероятно, бурджани = земеделци.

24) Напоследък някои наши историци, повлияни от множеството нови факти и исторически източници промениха своите стари представи за произхода и родината на прабългарите. Вместо 100 % хуни и тюрки, сега прабългарите се представят като иранци, примесени с малко угри и тюрки. От тези нови позиции се твърди, че мнозинството обикновени българи били сармати, но управляващият ги слой бил хунски, наричан тюркски. Това все пак е една по-реалистична представа, що се отнася до езика на прабългарите, но тя не отговаря на главните проблеми: защо прабългарите създават много държави със сложна управленческа терминология, защо имат толкова много и големи градове, защо имат образцово земеделие и занаяти. Осъзнавайки невъзможността да намерят буквалния превод и семантиката на българския етноним в онези исторически рамки, в които те задължително поставят българите, някои историци достигнаха до хипотезата, че българин може да означава просто “човек” [Рашо Рашев, Прабългарите през V-VII век. Второ допълнено издание. Фабер. София. 2004]. Тази хипотеза обаче отново се обосновава единствено и само с езикови данни. Според тях, основата на българския етноним е bul и нейните фонетични варианти (bol, bal, byl) произлизат от хипотетичната праформа *bâl (човек, мъж). Като се добави към нея окончание за множествено число k и се получава *bâlk, което може да се промени на Balh, Volh, Volg, със значение “хора, племе, народ”. Това вече е по-добре отколкото “смесени мелези” или “полуслепи гризачи”, но все пак се поставят въпроси, от кой език идва тази праформа *bâl, защо множествено число се образува като в арменския език, защо никой не помни простия факт, че българин значи “човек”. Защото всички немци знаят че “deutsch” произлиза от готската дума “thiuda” – народ, а всеки циганин знае, че “ром” е битова циганска дума със значение “съпруг, мъж, човек”. При българите обаче няма и следа, че техният етноним значи само “човеци, народ”.

25) Някои автори допускат, че името българи може да е свързано семантично с определена група от сходни с него думи, избрани от различни езици (таблица № 1). В случая интересното не е в това, че българският етноним е фонетично близък с толкова много древни думи от

различни езици на Стария свят. Важното е това, че всички тези сходни думи имат и близка семантика, концентрирана около такива важни понятия изразяващи власт, сила, духовност, светлина. Това показва, че нашият етноним вероятно е произведен от някоя древна и важна религиозно-космологична категория, която ще да е била широко позната и използвана от много народи в далечното минало. Досега обаче, едва ли някой се е опитвал да дири семантиката на българския етноним в такава посока, поради придържането към натрапената представа, че прабългарите са диво, чергарско племе от Южен Сибир.

Такъв опит е направен в настоящата книга. Представени са резултати, потвърждаващи констатацията, че българският етноним не може да се свърже с определено конкретно понятие като човек, животно, предмет, стока, тотем, прародител и т.н., а представлява носител на важна категория с мирогледно, философско и културно съдържание, известна на много народи с древен произход.

Таблица № 1. Семантика на древни думи, фонетично близки до българския етноним, взети от езици които са били във връзка с древните българи.

Дума	Език	Значение
pala	Шумерски	Владетелска мантия
blka, blkü	Староегипетски	Владетелски трон
Bharata	Индоарийски	Благородна – първото име на Индия
Balhara	Санскрит	Династия от Индийски владетели
Blo	Тибетски	Дух, светлина
Blokar	Тибетски	Мъдър, духовен
Blångar	Келтски	Управляващ, забележителен
Brdzan	Грузински	Командир
Burdzhan	Древноперсийски	Висок, извисен
Bala	Памирски езици	Голям, могъщ
Bårg	Кавказки и талишки	Силен, могъщ
ballur, bilaur, belur, berillus	Пахлеви, арабски, латински	Прозрачен планински кристал, кристал

Причините за съществуването на толкова много и все неуспешни теории за обяснение на етимологията и семантиката на нашия етноним се съдържат в неправилната изходна позиция на авторите, а именно в твърдението, че прабългарите са били племе от хунски и тюркски етнически произход. С това се доказва безплодността на тази теория да служи като изходна позиция за научни изследвания. Интересното е, че повечето историци от по-старите поколения, свикнали на декларативно-постулативния начин на излагане на научните теории, никак не се дразнят от наличието на вътрешни противоречия в хуно-тюрската теория. Защото тази теория страда от непреодолима вътрешна противоречивост, изразяваща се в несъответствието между големия демографски и властови потенциал на прабългарите и отсъствието на южносибирски (тюркски, хунски и монголски) остатъци и следи в езика, културата и физическия облик на съвременните българи, а също и в несъответствието между предполагаемия номадски характер на прабългарите и тяхната способност и практика да създават държави и градски тип цивилизации.

ОТПРАВНА ТОЧКА ЗА ТЪРСЕНЕ НА БУКВАЛНИЯ ПРЕВОД И СЕМАНТИКА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕТНОНИМ

В светлината на утвърдените от съвременната история факти нито една от горните хипотези (с изключение частично на хипотезите № 8 и 9) не може да бъде приета. Всъщност, без задълбочено познаване на стопанството, религията, митологията, философията и мирогледа на древните българи, търсенето на етимологията и семантиката на техния етноним е като да се

стреля в тъмна нощ по тъмна птица. От този род попадения са и изброените по-горе хипотези № 1-6 и № 10 – 19. Ценна помощ в това отношение може да дойде от данните за етнонима на сродните с българите народи. На трето място, трябва да се търсят следите оставени от българския етноним, каквито със сигурност има.

За разлика от повечето, да не кажа всички теории за българския етноним, нашата теория представлява продължение или надграждане на вече изказана теория по този въпрос. Използвайки словесния фонд на езиците от региона на Памир и северна Индия, П. Добрев [Името българи. Ключ към древната българска история. София, 2002, с. 75] заключава, че етнонимът “българи” може да означава “високи, велики, могъщи”. Според него, в съвременните памирски езици се срещат думи като “бал”, “бъл”, “валх”, “вълх” със значения “висок, велик” [П. Добрев, За държавата и властта, Галик, 2003, стр. 142]. Коренът *бълг-* (*бългх* или *балгх*) в интерпретация “хора от Големия град” или “хора от Голямото царство” е специфичен с характерния български звук “ъ”, който се видоизменя, изговаря и записва по различен начин при различните народи през вековете.

Втора подобна хипотеза е изказана от Голийски [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от който са Българите. Предхристиянска и предмюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София, 2003], изградена на основата на факта (който обаче не е общоприет), че голям брой езици на Стария свят произлизат от общ нострадически праезик, говорен преди около 10 хиляди години. Предполага се, че от този “нострадически език”, ако действително е съществувал, са произлезли езиците от индоевропейското, семито-хамитското, угро-уралското, алтайското, картвелското и дравидското езикови семейства. Действително, в много от тези езици има думи с близка фонетика и семантика за които се предполага, че са наследство от общия праезик. На тази основа Голийски е търсил думи, имащи корен “блг”, “плг”, “блх” и др., подобни на корена на българския етноним предполагайки, че смисълът на тези думи може да бъде подобен на семантиката вложена в българския етноним. По този начин Голийски намира внушителен брой думи, по-голямата част от които имат смисъл “бял, бледен, светъл”, които Голийски отхвърля, според нас съвсем необосновано, под предлог, че нито един народ в света не би се самоназовал “бледен”. С това този автор необосновано, а ргіогі, изключва възможността буквалното значение на корена на българския етноним да бъде “бял”. Причината за този изход е в ограничеността на чисто езиковия анализ и отсъствието на историческа аргументация. На основата на останалите значително по-малко находки Голийски предполага, че смисъла на етнонима ‘българ-’ се изобразява чрез две семантични гнезда. Първото гнездо се изразява с думите ‘огън, пламък, мълния’, откъдето авторът заключава, че основата БЪЛГ и съответно българския етноним може да означава “огнени, пламтящи, горящи” (Голийски, 2003, с. 356-367). Второто гнездо се изразява с думите ‘висок, велик, могъщ’ и съвпада с определенията дадени преди това от П. Добрев. Този подход дава идея за буквалния съвременен превод на българския етноним, но не е достатъчен за да се установи историческата семантика вложена в него.

Целта на настоящата книга е да се опише както буквалния превод, както и вложената семантика на българския етноним на основата на останените следи от тях и от гледна точка на културата и историята на древните българи и сродните с тях народи.

ИСТОРИКО-ГЕОГРАФСКИ ПРОИЗХОД НА ДРЕВНИТЕ БЪЛГАРИ

Най-древната история на българите е необикновено сложна. Поради липсата на достатъчно исторически източници в началото на нейното изучаване са се появили множество хипотези и теории относно нашия произход, бит и култура. Това довежда до възникването на научни спорове. Днес вече има натрупана достатъчно информация, която ни позволява да заключим, че етническият произход на древните българи е бил източно-ирански или арийски.

Антропологическият анализ на прабългарските погребения показва, че предците ни са били европеиди, брахикрани, с незначителен монголоиден примес. При прабългарските погребения до 80% се среща изкуствена деформация на черепа. Изкуствената деформация на черепа абсолютно изключва хунската или тюркската принадлежност на прабългарите !!!

Основният расов тип на прабългарите е близък до този на Средноазиатското междуречие, известен още като памиро-фергански расов тип. При монголоидите (хуните и ранните тюрки) е

характерна мезокрацията, превесът на напречния над надлъжния черепен диаметър, т.е. плоско лице и сплесната в предно-задна посока глава. При мъжете от монголоиден расов вид – хуни, монголи, ранните тюрки и даже късните кумани, окосмеността по лицето е била много слаба, в контраст спрямо европеидите иранци (Фиг. 1)

Фиг. 1. Степен на лицева окосменост при представители от различни етноси. 1 – фреска на прабългарин или алан в черквата на с. Хулам в Кабардино-Балкария, VI-VII век; 2- фрагмент от съвременна статуя на куманин във Ворошиловградска област; 3 и 4 - образи на прабългари върху медальони от Преслав, VIII век.

При ранните тюрки, трупове на починалите са били изгаряни. За разлика от тях, погребалният обряд на прабългарите е яма със странична ниша, където се полага тялото. Нишата се покрива с каменни плочи, пръст или дърво. Остава се съд с жертвена храна, най-често от овца, но се срещат сравнително рядко и погребения с кучета и коне. Погребенията с ниша, както забеляза още Д. Ил. Димитров, са типични за Средна Азия в периода на кушанското разселване [Димитров Д., Прабългарите по Северното и Западното Черноморие, В., 1987 г., стр. 98]. Такива са некрополите от Бишкетската долина, р. Кафиринган, р. Вахш, Тулхарския могиленник, намиращи се в съвременен Южен Таджикистан. Районът се намира близо до град Балх. Датирани са в периода II-ри в. пр. н. е. - III в., времето на Кушанската държава. Авторът отбелязва че изкуствената деформация на черепа е слабо разпространена сред кутригурите и утигурите, обитаващи северозападно от р. Дон. Тези племена имат все още неясен етнически произход, който някои приемат за хунски [О. Maenchen-Helfen. The World of the Huns. N.Y., 1967, v. I-V], други за прабългарски. Изкуствената деформация на черепа обаче е много разпространена сред племената със сигурен прабългарски произход - оногури и оногундури, обитаващи по-южните степи на р. Кубан и Кавказ.

Антропологичният анализ на прабългарските погребения от Кавказ и Поволжието [Трофимова-1956, Кондукторов-1956, Герасимов –1955 г.] доказват, че прабългарите са типични представители на памиро-ферганската раса. Срещат се много северни и средиземноморски расови типове. Наблюдава се еднаквост с аланския и сарматския расови типове. Средният ръст на прабългарите, изчислен по антропологичните формули на Pearson и Trotter – Gleser е съответно 157 –166 см за жените и 168 – 177 см за мъжете, т. е. сравнително висок за ранното средновековие и твърде висок спрямо монголоидите. В масовия гроб край с. Кюлевча, Шуменско, където са погребани 25 мъже, вероятно прабългарски войни загинали в

битка, дължината на скелетите се движи около 175 – 197 см, което е невероятно много за представители на монголоидната раса.

За времето I в. пр. н.е. - I в. историците описват в Северен Кавказ и прилежащото му предпланине доминиращото присъствие на сарматите. Пръв Хераклид Понтийски използва понятието "сармати", описвайки събития около 330-310 г. пр. н. е. Самото понятие е сборно и включва група ираноезични племена. В "Историята" на Полибий (179 г. пр. н. е.) са описани събития от политическата история на древния свят, в които участват и сарматите. Археолозите делят развоя на сарматската култура на три етапа: 1) ранносарматски (IV-II в. пр. н. е.), който сменя културата на Херодотовите савромати; 2) средносарматски (I в. пр. н. е. - I в. сл. н. е.) и 3) късносарматски (II-IV в. в. сл. н. е.). Битът и културата на сарматите са били изследвани и описвани многократно и почти без изключение изследователите обръщат внимание на съществените промени, които настъпват през средносарматския период. Появяват се ямни и нишови погребения с преобладаващо северна ориентация; черепният материал е с характерната за Памиро-Алтай, Хорезм и други райони на Средна Азия изкуствена деформация; появява се червеноглинеата излъскана керамика, близка до кушанската [Димитров Д., Прабългарите по Северното и Западното Черноморие, В., 1987 г., с. 47]. Тези белези започват да дават облика на късносарматската култура като обичаят да се прави изкуствена черепна деформация се разсейва и губи при мигрирането на племената от изток на запад.

За късносарматския погребален обряд в Днестровско-Прутското междуречие В. И. Гросу [Хронология паметников сарматской культуры, Кишинев, 1990 г.] дава следните статистико-археологически данни. От изследваните 299 погребения в 254 случая трупополагането е на гръб с изпънати ръце и крака. В 90% ориентацията е северна с беден или почти без гробен инвентар. Сходни резултати получават и български археолози, изследвайки древнобългарските некрополи в Добруджа [Рашо Рашев, За произхода на прабългарите, стр. 23-33 от *Studia protobulgarica mediaevalia europensia*. Сб. В чест на професор Веселин Бешевлиев. Велико Търново, 1992; Елена Ангелова. Сарматски елементи в езическите некрополи от Североизточна България и Северна Добруджа. Сп. Археология, 1995, 2, 5-17, София]. Археологическата идентичност на културите и писмените извори дават основания на А. Смирнов, В. Сиротенко, Ал. Бурмов и др. да обявяват древните българи за сармати. Историците, които отхвърлят тази теза, тъй като не могат да пренебрегнат фактите, приемат, че основните белези на културата си българи са взели от сарматите. Няма как обаче да си вземеш антропологичните параметри на сарматите и да си останеш тюрк. Съгласно трета теза, указаните промени в сарматската култура се дължат на проникването на хунска група в Северен Кавказ още през I-II в. сл. н. е. Антропологичният материал обаче и редица особености в погребалния обряд карат К. Смирнов [К. Ф. Смирнов. Сарматские катакомбные погребения Южного Приуралья-Поволжья и их отношение к катакомбам Северного Кавказа.-СА, 1972 1, 75-76], В. Шилов [В. П. Шилов. Калиновский курганный могильник. - МИА, 60, I, 1959, 323-353] и др. да отхвърлят тази теза, тъй като липсва типичната за хунския етнос добре изразена монголоидност. Те допускат, че заедно с аланите, последните сарматски племена, мигрирали в Европа от изток, се появява и неидентифицирана етническа група от Средна Азия. Към това следва да добавим, че явно тази група се е ползвала с престиж и е влияела с начина си на живот върху сарматските племена, за да приемат те трайно в културата си елементи от нейния бит. Изследвания върху погребалния обряд в посочения период водят Л. Г. Нечаева до аргументирания извод, че ако катакомбните погребения принадлежат на аланите, то нишовите могат да бъдат идентифицирани единствено с рано проникнала българска група [Нечаева Л. Г. Об етнической принадлежности подбойных и катакомбных погребений сарматского времени в Нижнем Поволжье и на Северном Кавказе; В - Исследования по археологии СССР. Сборник в честь М. И. Артамонова, Л., 1961 г., с. 152-156]. Салтово-Маяцката култура е била създадена през VIII-IX в. от българи и алани, но археологическите свидетелства доказват, че тези ирански племена са се появили в най-югоизточната част на Европа още в периода I в. пр. н.е. – I в.

Културните останки и находки от погребения в Североизточна България и Добруджа сочат принадлежност на по-голямата част от прабългарите към племената на сарматите.

Архитектурният стил на прабългарите за строеж на крепости, сгради, храмове и градове е подобен на този от района на Източен Иран и Кавказ. В старите български градове, Плиска, Преслав и Мадара са останали 5 храма на прабългарите, които имат типичен вид на

зороастрийски храмове. Архитектурният им план се състои от два вписани един в друг правоъгълника, вътре в които има басейн за вода и подиум за вечно горящ огън.

Намерените и разчетени голям брой надписи при които се използват гръцки букви и прабългарски език показват, че този език е източно-ирански. В една абсурдна теория се предполага, че прабългарите са част от хуните, дошли от днешен Северен Китай. Обаче в езика на този хунски етнос е отсъства звукът “к”. Имената на повечето ранни български владетели: Авитохол, Кубрат, Еспор, Крум, Кардам, и т.н имат чисто иранска етимология. Преди изобретяването на глаголицата и кирилицата, прабългарите са използвали т.н. алано-касожка буквена система от знаци, докато хуните на Атила са били безписмен народ.

В днешния български език са открити над 2000 думи от древноирански произход. Главните особености на съвременния български език, които го отличават от славянските езици, задпоставения определителен член и аналитизма са характерни и за иранските езици. Различни думи – книга, обич, къща, чучур, мома, момък, завера, хубав, читав, патила, кака, батко, баща, кокиче, бирник и т. н., а също и наименования на селища и природни обекти, като Балша, Плана, Балкан, връх Кабул в Рила, Камчия, Шипка, Микре, Вискяр, Балван, Бохот, Бутан, Шабла и т.н. са от явен източноирански произход. От такъв вид са и много имена на хора – Персиян, Кардам, Ганчо, Люцкан, Маламир, Джуро, Джендо, Борис, Крум и др.

Сведения в подкрепа на тази теза ни дават и следните писмени източници - “Махабхарата” (X - VII век пр.н.е.), “Анонимен латински хронограф” (354 г.), арменската география “Ашхарацуйц” (VII век), трудовете на византийския историк Михаил Сирийски и др. В различни документи от индийски, китайски, арменски, византийски и друг произход, както и от направените множество изследвания, е установено, че древните българи са населявали района на планината Имеон (дн. Памир и Хиндокуш), Таримската котловина и планинската верига Тянь Шан. Там преди около 4000 хиляди години се е развила една от най-древните цивилизации на Изтока. Доста отрано авторитетният немски учен Фердинанд фон Рихтховен (1833-1905) посочва, че Таримската котловина и Памирско-Хиндокушкият масив са “люлка на първата човешка цивилизация”. В книгата си “Пътят на България” (1936 г.) Димитър Съсьлов изказва становище, че прабългарите са европейден народ, чиято родина (I хил. пр. н.е.) се намира в Таримската котловина, между Северен Тибет, Тянь Шан и пустинята Гоби.

В района на Таримската котловина, близо до мъртвите днес градове Лулан и Ния, китайски и уйгурски археолози откриват през 1980 г. над 120 отлично запазени мумии. Американският учен Виктор Маир определя възрастта им на над 3200 години, а със своите изследвания генетикът Паоло Франкалаци установява, че това са мумии на хора от индоевропейската раса, от така наречения кавказки тип. На една от мъжките мумии е открит татуиран слънчев знак на слепоочието, а краката му са обути с характерните български навуца. Някои от женските мумии имат на главите си високи черни шапки тип гугли. Открити са също: вълнени тъкани, тип “родопско одеяло”, престилки със шевици и орнаменти, на които имат български аналози, конска сбруя, оръжия и други.

Едно от най-големите достойнства на древните българи е, че те са умеели да строят градове и да създават държави. Най-старата българска държава съществува още през II хилядолетие преди новата ера в района на Имеон – Тарим и Тянь Шан. Известна е от индийските източници като страна на болхиките. Арабите са я наричали Балхара и Бургар, согдийците Блгар, а таджиките Палгар/Фалгар. След идването на Александър Велики по тези земи, тя е известна и с гръцкото име Бактрия. Главен град на държавата е бил Балх (районът на днешен Северен Афганистан), наричан царствения град, града на хилядата царе.

Редица учени са впечатлени от огромните познания на древните българи в областта на астрономията, строителството, наличието на древна писменост, умението да създават държави. Българите познавали отлично закономерностите на движението на планетите (Йордан Вълчев, Никола Станишев). Те създават календар, който учени през 70-те години на XX век обявяват за най-точния от всички известни досега, а в ЮНЕСКО се обсъжда възможността да бъде утвърден като световен календар. Някои автори отнасят неговото начало между третото и второто хилядолетие преди новата ера. Известният германски синолог проф. Велфрам Еберхарт в книгата си “Локалните култури на Китай” подчертава, че през 2697 г. или 2637 г. пр.н.е китайците заменят своя лунен календар с българския дванадесетгодишен цикличен календар,

отчитайки неговите предимства. По-късно, китайците заимстват от предците на българите редица културни новости, като леенето на цветни стъкла.

Възникналите в северна Индия държави Боло и Нишапур са управлявани от владетели, носещи титлите “балхара” и “канабар” [Абурайхан Бируни (973-1048) - Съч., Ташкент, 1957 г., т. I, с. 55, 111; т. II, с. 202]. Други подобни княжества се запазват в планинската област между Памир и Хиндукуш. Едно от тях, Болор, отстоящо на два дни път вляво от р. Инд, някои автори свързват с българското народноимено име. Друга област с името Бургар се съобщава по данни на арабския учен Ибн Хаукал южно от Самарканд, в планините, понастоящем в територията на съвременен Таджикистан около река Зеравшан и с местното име Фалхар [Добрев, 1991, с. 29; 2002; с. 99-100]. Установената в памирския регион от Де Гроот и Димитър Съсьлов ранна, вероятно първа българска държава Булур (Болор) отговаря напълно на таджикското название на българите булхал, а в топонимията на района има хребет Вахан, който се свързва с народа вахан, напомнящ на българския клон вхндур, споменат в историята на Мовсес Хоренаци през V-ти век [Добрев, 1998, с. 229].

Във връзка с ранната родина на прабългарите, интерес представляват епонима Кубер (Кубера) - бог на богатството в индийската митология и господар на севера, Бхригу – син на бога Брама и баща на брамините-мъдреци в древната индуистка митология и религия, както и термина “хумар” – княжески, епитет на бога на войната [М. Б. Ладыгин, О.М. Ладыгина Краткий мифологический словарь – Москва. Издателство НОУ "Полярная звезда", 2003]. Името Кубер се появява в ранната история на българите, като син на Кубрат. Името Бхригу може да бъде свързано с основата на българския етноним, а Хумар се е наричал един от най-големите български градове в Северен Кавказ.

В съчинението на арабския географ Якут ар-Руми (~1179-1229) се споменават областите Болор и Бурджан между Кашмир и Бадахшан, което позоваване се приема за отбелязване на названията на първите български държави от арабската географска мисъл в Средна Азия [Табаков, 1999; с. 204]. Не е прецизирано обяснението, че земята Бурджан съответства на Бадахшан, след като това име се цитира отделно от арабския автор, както и че Болор съответства на целия Хиндукуш. По-вероятното обяснение е, земята Бурджан да се локализира западно от земята Болор, отговаряща приблизително на части на съвременната Северозападна гранична провинция на Пакистан. В коментара към минералогичния труд на ал-Бируни земята Булур (Болор) са отъждествява с Кафиристан (Нуристан), където се е запазило и названието на хребет Болор-таг (Бируни, 1963б, с. 438).

За областта Болор се споменава в пътеписа на Марко Поло, но като за страна локализирана вероятно югоизточно от Памир [Поло, 1986, с. 102; вж. Табаков, 1999, с. 249]. Областта Болор (Булур, Булгар, в китайски източници Боло, По-лу-ло) се локализира северно при Кашмир и южно от Ваханския хребет [Добрев, 1991, с. 56; Табаков, 1999, с. 249; срв. Войников, 2001]. В географско отношение тези земи попадат в най-северните части на териториите на Пакистан и Индия (в различни времена и за различен обхват в области обозначавани като Болористан, Балтистан, Дардистан, Нуристан и до източен Памир и Кашмир). Примери на градове и владения Боло (Болуле, Болу, Болуой, Булу) в този регион се дават в трудовете на Николай Бичурин (1777-1853) (Бичурин, 1950, с. 264, 270, 318-320, 324-325).

Енциклопедистът-учен Абу Райхан Мохамед ибн Ахмад ал-Бируни (973~1050), един от най-известните средноазиатски учени от сарматски произход, споменава няколко пъти названията Балх и Булур (Болор) или свързани с тях жители. Този автор отъждествява названието Булур (Болор) с планинската област Кафиристан или съвременен Нуристан, но по-вероятно - с райони в най-северните части на Пакистан. Булур (Булур, Болор) се разглежда като царство, начело с шах.

Многобройни исторически сведения от арменски, арабски, латински, персийски източници са цитирани и анализирани в книгите на Атанас Стаматов [Temroga incognita на ранната българска история. Автор: Издателство: МГУ "Св. Иван Рилски"] и Цветелин Степанов [Власт и авторитет в средновековна България (VII-IX в.). Агато. История и Култура. 1999]. Всички данни говорят, че древните българи са били ирански народ, различен от хуните, тюрките и славяните, близък до алани и хазари и произхождащ от Средна Азия. Прародината на древните българи се очертава като доста обширен район, включващ т.н. Вътрешна Скития и

по-точно междуречието на Аму даря и Сър даря, част от древна Бактрия (Бахлика) и Таримската котловина.

Предците на българите са започнали своите преселения към Европа твърде рано. Едно от най-ранните сведения е от III век пр. н. е. Тръгвайки от района на Памир със своите предводители Брен и Болг, те достигат до Британските острови. В днешната история на Ирландия те са известни като Фир Болг (народът Болг). Арменският историк Ширакаци твърди, че през II век пр. н. е. в Кавказ съществува българска земя. Когато в нея станали бунтове, част от българите я напускат и отиват в плодородните места около езерото Ван, Армения. За подобни събития ни съобщава и друг арменски летописец Мовсес Хоренаци (IV век). Известни са древнобългарските поселения в Панония от IV век. Баварският историограф Авентуис (XVI век), твърди, че ранните българи и баварци имат общ произход и са живели в Кавказ и Армения през V- I век пр.н.е. като сродни народи. През 635 г. и 685 г. две значителни групи българи се заселват на Апенинския полуостров.

Арменски източници посочват, че още в първите векове от н.е. българите и аланите са единствените народи на север от Кавказ, които имат градове. Това са градовете Балк, Булгар-Балк, по-късно Беленджер, Саркел. Пристигайки в района на вливането на Кама във Волга, те основават градове и упражняват земеделие и търговия, нещо съвсем непознато на местното население. Най-обстойни сведения за тях са съхранени в дипломатическия доклад на Ибн-Фадлан, прекарал близо година (май 921 - април 922 г.) сред волжските българи в състава на изпратената от Багдад делегация във Волжка България. Описвайки живота и бита на волжските българи Ибн-Фадлан признава, че той не може да реши въпроса за техния етнически произход. Според него езикът на българите не прилича нито на славянския, нито на тюркския. По пътя си за Волжка България, Ибн Фадлан е живял няколко месеца с тюркското племе огузи и безспорно добре познава техния език. Други автори, Истахри, Хаукал, Бекри, Йакут намират хазарския и българския език твърде близки, но твърдят че двата езика не приличат нито на тюркски, нито на персийски.

НОВИ ДАННИ ЗА РАННАТА ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРИТЕ

Арменският писател от XIII-ти век Григор Акнерци (инок Магакия) е написал една малко позната у нас книга за народите на Средна Азия [История монголов инока Магакии, стр. 8—9). Пер. и обяснения К. П. Патканова. Спб. 1871]. Описвайки народите в Средна Азия, авторът пояснява: "...в Скития, пространството между реката Итил (Волга), планината Имаус (Памир, Имеон) и Каспийско море живеят 43 народа, които на варварски език се наричат Хуж и Дуж, т.е., "народи живеещи поотделно". Главният от тези народи се нарича БУХШ (Булх ?), а другия – Тугари, ..." (Григор Анерци, стр. 3). В този случай, както и в много други източници, народът ТОХАРИ е записан като тогари. По-важното е обаче това, че първият по важност народ сред народите на Скития (Средна Азия) е народът Бухш (Булх), което може да бъде само народът, живеещ близо до град Балх и планината Имеон и известен на индийците като Бахлика. Друг народ с такова име в района няма. Авторът прави разлика между народът БУХШ (булх) и тугарите (тохарите), които живеят в Таримската котловина до около II век, след което са завладени и асимилирани от хуните, давайки начало на тюрките. Очевидно, този списък от народи се отнася за периода преди II-ри век, иначе в него не биха присъствали и тохарите като втори по важност народ. В този текст ясно са указани границите на историко-географската област Скития, за които в историческата литература има много неясноти и хипотези.

В един апокриф от XI-ти век [Венедиков И. Медното гумно на българите. Наука и изкуство. София. 1983, стр. 47-50] се казва: "И тогава, след него (цар Слав) се намери друг цар в българската земя – детище, носено в кошница три години, на което се даде име Испор цар, който прие българското царство. И този цар създаде велики градове: на Дунава – Дръстър град; създаде и велик презид от Дунав до морето; той създаде и Плюска град. И този цар погуби множество измаилтяни. И този цар насели цялата Карвунска земя, и преди това бяха прочие етиопи (ЕЮЮШ)". Посочените по-горе твърдения са исторически достоверни. Действително, "цар Испор (Еспор, Аспарух) приема българското царство (наследява държавата Стара Велика България), създава велики градове (Плиска и Дръстър) и погубва голямо множество хазари

(измаилтяни). Той издига и велик презид от Дунава до морето (такъв ров съществува и днес) и населява цялата Карвунска земя (Малка Скития, Добруджа).

Изразът: "...и бяха прочие преди това етиопи", очевидно отнасящ се за народа на Испор, населил карвунската земя, обаче е необяснимо загадъчен". Цветелин Степанов [Власт и авторитет в ранносредновековна България. Агато.София. 1999] счита, че в този израз може да се съдържа указание за района (Етиопия ?), откъдето произхождат прабългарите. По-старите български историци са коментирали много този термин (етиопи), но по начин, който го откъсва от народа на Испор - българите. Ив. Венедиков счита, че терминът "етиопи" сигурно означава "население с неясен смесен състав", имайки пред вид завареното от народа на Испор население. В. Бешевлиев счита, че с термина "етиопи" са обозначени византийските войници, с които народа на Испор е воювал в Добруджа – за него войниците са дошли от Византия, най-вероятно от Мала Азия.

Смисълът на текста обаче ясно показва, че терминът "етиопи" се отнася за народа на Испор, който е населил Добруджа. Цв. Степанов е намерил доста сведения в църковната и историческа литература за това, какво би могло да се разбира под термините "етиопи", "Етиопия". В библията, с еврейските думи Куш, Кут (Етиопия) се наричат няколко различни места: район на юг от Египет (днешна Етиопия) и район в Южна Арабия на брега на Червено море (Кут). За арабските географи, областта между реките Тигър и Ефрат (Вавилон) е носела името Кута, а народът е бил наричан съответно "кути". В надпис от времето на Дарий I (края на VI в. пр. н.е.) се казва, че слоновата кост за дворците идва от Етиопия (Куш), Индия и Арахосия. Херодот отбелязва, че в индийския контингент на армията на Ксеркс, която се е бие срещу елините има и "източни етиопи". На друго място Херодот отбелязва, че е имало и "азиатски етиопи", живеещи в днешен източен Иран. Плиний и Птолемей говорят за "левкоетиопи", т.е., бели етиопи. В древността, областта между река Оксус (днешната Аму даря) и Имеон (Памир) се е наричала страната Куш [Ленорман Ф., Руководство к древней истории Востока до персидских войн. 2, вып. 2. Мидяне и персы. 2, вып. 3. Индийцы. 1878 – 1879. Киев. Стр. 312]. От това име е останало названието на планината Памир – Хиндокуш.

Към тези известни факти може да се добавят и още две наши находки. В книгата [Балавариани. Мудрость Балавара. Пред. и ред. И. В. Абуладзе. Тбилиси. 1962. Приложение: Мудрость балавара. Пер. И. А. Джавахишвили. Стр. 115] е казано: "Отец Исаак, син на Софроний Палестински ни разказа за мъдростта на Балавар, който се намираще в пустинята с отшелниците. Веднъж аз достигнах до Етиопия и там в едно индийско книгохранилище намерих тази книга, в която са описани делата на този свят, много полезни за душата". От този цитат може да се предполага, че страната Етиопия се намира близо до Индия, щом в нея е има хранилище на индийски книги. Вероятно това е страната Куш - Имеон.

Според И. Н. Лебедева, в самото заглавие на гръцката повест "Душеполезное повествование, принесенное из внутренней Эфиопской страны, называемой Индия, в святой град Иоанном монахом", се упоменава страната "вътрешна Етиопия", наричана Индия. В самия текст на повестта два пъти се споменава за благочестивите мъже от вътрешна Етиопия, т.е., Индия, които разказали на автора на повестта историята за царевича (княза) и неговите наставници (стр. 31). В този изключително важен цитат, страната Индия е наречена три пъти "Вътрешна Етиопия". Ако Индия е "Вътрешна Етиопия", предполага се, че друга съседна страна ще е била наричана "Външна Етиопия" и това е най-вероятно съседната територия на Памир (древната страна Куш или съвременната област Хиндокуш – индийски Куш). От всички съседи на Индия, тази област е най-тясно свързана с Индия в културно отношение и от там индо-ариите са навлезли в Индия. Подразделянето на индо-арийския свят на "Вътрешна Етиопия" и "Външна Етиопия" прилича на подразделянето на прабългарите на "вътрешни" и "външни" българи.

Традицията Индия да се отбелязва и като Етиопия продължава и до късното средновековие. Например на картата на големия португалски географ Diogo Homem, издадена в 1565 година, Индия е отбелязана като India Maior Ethiopi – Голямата индийска Етиопия.

Взаимното заместване на термините Етиопия и Индия е трудно обяснимо, но е факт. Квалифицирането на прабългарите от пред-Аспарухово време като ЕТИОПИ на страниците на средновековния български хронограф може следователно да се изтълкува като пряко указание за техния памирски произход. От друга страна, традиционното свързване на термина Етиопия с

библейските земи Кут и Куш от Месопотамия може да обясни защо Именника на българските владетели е бил поставен в раздел, изброяващ списък на вавилонски царе.

Преселвайки се в района на Кавказ и Черно море, българските племена създават държава известна като Стара Велика България. За неин родоначалник се смята легендарният Авитохол. Тя е втората европейска държава по това време, след Римската империя, просъществувала до втората половина на VII –ми век. Съдбата на тази държава е оставила трайни следи в паметта на източно-европейските народи. Най-известният и владетел е кан Кубрат. В нашумялата напоследък книга на Микаил Башту [Микаил Башту Ибн Шамс Тебир. Сказание о дочери хана. Казань, 1990] е описана интересна легенда, вероятно наследена от древните българи край Волга, чийто оригинал е загубен и е останал само превод на руски. Според тази легенда, Кубрат (записан като Курбат) имал брат - Шамбат (Самбат), известен още като Кий, който изградил град Киев. Прави се опит името Кий да се изтълкува от тюркски като “киу” – отдалечен, отцепен. Самбат създава държава на част от територията на днешните Полша, Румъния, Унгария и Украйна (споменава се едно тюркско-татарско име за тази държава – Дулоба, т.е., държавата (оба) на рода Дуло). Това е може би известната от западните хроники славянска държава на владетеля Само (623-658 г.), чието име може да произлиза от Самбат. Тази държава води войни с франките и аварите и е била много силно подкрепяна от местното славянско население. Засега няма достоверни източници, потвърждаващи версията за съществуването на Самбат–Кий, брат на Кубрат. Единственият документ е този от X-ти век на византийския император Константин Багрянородни [Константин Багрянородный. Об управлении империей. М. 1991] който пише, че град Киев е основан от Кий, а вътрешната крепост на града носи името Самбатос.

Легенди за основаването на Киев обаче са запазени и при източните славяни, германските народи и арменците. Сходни мотиви съществуват и в легендите за основаване на Краков и Прага. Названия, близки до топонима Киев се срещат на различни места в Полша и Литва, а също в Силезия, Моравия, Угорщина, Сръбска Лужица [Брайчевский, «Коли і як», с. 82-83]. Например, в централна Полша има местност Куява, с която е свързана легендата за основаването на Полската държава и където се намират древните населени пунктове Киево, Киевица и други със сходни названия.

Най-древна е арменската легенда, записана в “Историята на Тарон” от Зеноб Глак, арменски историк, когото Марр отнася към VI в. [Марр, «Книжные легенды», с. 60], а някои историци - към VIII-ми в. [Рыбаков, «Очерки», с. 779]. Съгласно легендата на Зеноб Глак, двама братя, Деметр и Хисаний са били прогонени от родината си и намират убежище при цар Валаршак, който им дава земя, наречена Тара, където те построяват град Вишап. След петнадесет години Валаршак убива братята и дава властта на техните трима сина - Куар, Мелтей и Хореан. Куар построява град Куар, Мелтей построява в полето свой град и го назовава Мелтей, а Хореан построява свой град в областта Палун и го нарича Хореан. След много години тримата братя Куар, Мелтей и Хореан се изкачват на планината Куркея и там намират прекрасно място “...тъй като там имало простор за лов и прохлада... и построили там селище”.

До голяма степен, митологията на източните славяни е концентрирана около една интересна легенда за техния произход [М. Б. Ладыгин, О. М. Ладыгина. Краткий мифологический словарь - М. Издательство НОУ “Полярная звезда”, 2003]. Тази легенда е отразена още в древноруските документи "Повесть временных лет" и “Слово о полке Игореве” от XII-ти век [Слово о полку Игореве. М., 1972 г. Перевод Д. С. Лихачёва]. Съгласно тази легенда, прародителят на славяните (поляните, руските хора) е бог Даждбог и неговата съпруга Жива. Според съвременните специалисти по източнославянска митология, около две трети от религиозния пантеон на източните славяни представляват богове и персонажи, заимствани от иранската митология. Тук се включват боговете Даждбог, Жива, Хорс, Симаргл. Даждбог отговаря на иранския бог Датар, чието име на авестийски означава “деятел, създател, творец”. Бог Хорс отговаря на иранския бог Хорс – Ковач. Самата дума “бог” е също иранска. Причината за тази аналогия е ясна – главният етнообразователен процес за източните славяни е протича в първите векове от н.е. в района на Северното Причерноморие, като резултат от смесване и асимилиране на местните скито-сарматски ирански племена от страна на дошлите

от север протославяни. Заедно с тази асимилация, голям брой думи и митологични персонажи и божества са преминали от северните иранци в езика и митологията на източните славяни.

Даждбог и Жива имат син наречен Орей или Арий. Това име произлиза от “арий” - орач. Орачът Арий се смята за прародителят на славяните. Той има трима сина и една дъщеря. Дъщерята се казва Либед (Лыбедь) – Бял лебед. Имената на тримата братя са Кий, Щек и Хорив. Според друг вариант на легендата, имената на синовете са Кий, Пашек и Горовато. Съгласно легендата, Кий с по-младите си братя Щек и Хорив основат град Киев, като всеки от тях построява свое селище на един от трите киевски хълма. Когато идва “голямата опасност” - “великая стужа” баща им Арий отвежда праславяните от “Руските планини” на запад.

Съгласно една от версиите на легендата, името Кий произлиза от името на бога-ковач Кий в митологията на източните славяни. Кий е изковал оръжието на бога-гръмовец Перун в неговата битка със Змея. Името Кий е близко до старославянския глагол КУЯ – кова, изковавам, който може да има връзка с иранския глагол КАВА - кова. За сестрата Либед – “белия лебед” има по-малко данни. В руските народни приказки съществува митологичен сюжет за тримата братя и тяхната сестра, богатиришата Белия лебед, която владее “живата” вода и “подмладяващата” ябълка. Тримата братя са изпратени при нея да вземат тази ябълка и живата вода. Почти същият сюжет съществува и в българските народни приказки (“Тримата братя и златната ябълка”).

В легендата на източните славяни е отразено още едно историческо събитие, оттеглянето на прабългарите на запад пред надвисналата опасност от хазарите. Даже има съвпадение с изходната точка на оттеглянето, известните Хипийски (Български или още Конски) планини в северна Берсилия, които в легендата са предадени като “Руските планини”. Единствената неточност е, че според легендата изтеглянето става под ръководството на Арий, докато в действителност то става под водачеството на неговия внук, Аспарух. Тук има смесване на представата за “легендарното изтегляне” на славяните на запад с реалното историческо преместване на част от българите под ръководството на Аспарух.

По-общо, в представената легенда историческата съдба на прабългарите от района на северен Кавказ и Северното Причерноморие е представена като съдба на източните славяни. Това безспорно е неточно, но е напълно разбираемо като се има пред вид, че формирането на източните славяни става по същите тези места с активното участие на голяма част от същите тези прабългари, които впоследствие са асимилирани от славяните. В края на краищата, какво чудно има, че пославянчените българи са предали спомена за своята история на околните славяни, а те от своя страна са трансформирали тези спомени в своя легенда ?!

Много важен момент от тази легенда е, че бащата на един от най-великите българи - Кубрат е представен с името Арий - Орач. Най-вероятно е това име да има епонимен смисъл, но не е изключено също да е принадлежало на реална историческа личност. И в двата случая обаче, то отразява историческата представа на древните българи за техния арийски етнически корен. Етническото наименование агиуа-арийци носи семантиката БЛАГОРОДНИ, СВОИ, БЛИЗКИ но има буквален смисъл на ОРАЧИ, хора които се прехранват със земеделски труд. Според представите на арийците това е благородно поведение в противовес на северните иранци - туранците, които били номади и често прибягвали до грабежи. Съвременната българска историческа наука отстъпи частично от първоначалната хипотеза, че всички българи са били тюрки и заявява, че само управляващата прослойка са били хуни (прототюрки), докато народът е ирански. Ако обаче един толкова прославен представител на рода Дуло, като бащата на Кубрат е бил хун, той едва ли ще остане в паметта на народа с името Арий-Орача.

Представената по-горе митологична картина за прародителя на славяните, Арий и тримата му синове Кий, Щек и Хорив, създатели на град Киев се припокрива в голяма степен с арменската легенда и с легендата от Волжска България за Самбат – Кий и неговия брат Кубрат, основателя на Стара Велика България. Кубрат е представен под имената Хорив и Горовато. В арменската легенда Кий е Куар, а Хорив – Хореан. Имената на третия брат, Щек и Мелтей, по мнението на Марр [Марр, «Книжные легенды», с. 60] и на други изследователи [Рыбаков, «Очерки», с. 779] имат един и същ смисъл – “змея”. Много учени отбелязват, че имената на тримата братя нямат “никакви признаци за славянска принадлежност” [Артамонов, «История хазар», Л., 1962, с. 294], а и двете легенди ясно показват, че братята са пришълци в земята на поляните. Името Кий е близко до известното източно-иранско царско име Гай (gayehe –

“човек” – авестийски), а също до името на източно-иранската царска династия Кава - ковачите. Етимологията на Кий като Ковач – обяснява неговата роля на творец, създател на град и до голяма степен се покрива със значението на иранския митичен герой Гая Маретан - първият човек създал първия град на земята (град Балх) и първата държава (държавата със столица град Балх). Тюркската етимология Кий – “отдалечен” е безсмислица.

Средновековният Киев се е наричал Kiu, Kio на скандинавските езици и Chyo, Cleva, Riona (Хио, Клева и Риона) на английски. Съществувало е и скандинавско название на този град, KANUGARDR (Кенугард), което руски автори обясняват като производно от KAH – ГАРД, Кански град или град на Кана. Уместно е да се отбележи, че названието KANUGARDR е близко по форма до названието на столицата на Персия – PARSUGARD и до персийското название на сръбската столица Белград, Balghirad.

Фактът, че съществуват толкова много и добре документирани легенди на различни народи, описващи еднотипни събития и включващи едни и същи персонажи увеличава извънредно много историческата достоверност на представените данни. Едва ли историческата памет на народи, наброяващи стотина милиона души ще бъде по-малко важна, отколкото един писмен документ. Като извод, би трябвало да се гледа сериозно на възможността Кий и Щек да са исторически личности, редом до техния брат Кубрат.

Напоследък в Русия доста нашумя книгата “Велесова книга”, която съдържа текст, написан с кирилица на древнославянски език върху овосъчени дъски. Дъските са намерени от белогвардейският офицер Изенбег в имението на князете Куракини по време на Гражданската война от 1921-1922 г. в Русия и изнесени в Западна Европа. Там дъските са преписани и разшифровани от известният писател Ю. П. Миролюбов. И тук се е намесила някаква тъмна сила и впоследствие дъските са загубени. Останали са само записките на Миролюбов и фотография на една от дъските. Установено е, че в началото на XIX-ти век оригиналните овосъчени дъски са се намирали в архива на антикваря А. И. Сулакадзев и са били отбелязани в неговия каталог като материал, написан от: «Ягила Хан», живял в Ладога през IX-ти век. Някои от кирилските букви по дъските са изписани така, както са писани по времето на българския цар Самуил. Езикът на текста носи белезите на новгородския диалект от XII-ти век. Други изследователи обаче считат, че текстът върху дъските е много по-късен, примерно от преди 200 години.

Съгласно текста върху дъските, предците на Арий и неговите синове Кий, Щек и Хорив идват от областта Седморечие (долината на река Кулу до Памир), прогонени от хуните и елините. Движейки се на Запад, те преминават една обширна пустиня (вероятно Къзълкум) и се заселват в подножието на висока планина (вероятно Кавказ). Притеснявани от язите (вероятно аорсите), те се преместват още по-на запад, където основават много градове – Голен, Киев и др. По-късно наследниците на братята попадат под игото на авари и хуни и водят война с хазарите. Освен с хронологично точни и исторически достоверни данни, записките съдържат и огромно количество сведения за бита, стопанството и религията на народа на Арий. В записките, народът на Арий е назван като славянски, но в действителност това са сарматите, мигрирали от Средна Азия на запад и впоследствие асимилирани от протославяните.

Някои руски изследователи считат, че “Велесовата книга” е сборник от знанията на новгородските жреци от IX-ти век и съдържа данни за историята на много източноевропейски народи. Съдържанието на този летопис прилича много на теорията на Петър Добрев за прабългарите, но е написан най-малкото 200 години по-рано, а може би и много повече. Съвременните български изследователи все още пренебрегват този документ, вероятно защото там не става дума за хуни, тюрки и долината на река Иртиш.

КОГА Е НАСТЪПИЛА ТЮРКИЗАЦИЯТА НА ВОЛЖСКИТЕ БЪЛГАРИ ?

Известният историк от Башкортостан Салават Галлямов [Санскрит и Башкурдский язык. Москва - Санкт-Петербург, Институт Курдистана и Передней Азии, 2003, с. 5-43] изказва обоснованата теория, че древните башкорди и волжски българи са били сродни ирано-арийски племена. Той цитира голям брой учени, според които индо-ариите, преди да заселят Ариана (Балхара) и впоследствие Индия и Иран, живеят Южен Урал.

Същият историк счита, че родът Буляр (Белар, Биляр - волжските българи) произлиза от митаните–муйтени от Зеравшан, Източен Иран [Галлямов С. А. Башкорды от Гилъгамеша до Заратуштры. Уфа, РИО РУНМЦ Госкомнауки РБ, 1999]. В областта Зеравшан – Източен Иран, в районите Табруз и Октамберди днес живеят наследниците на древните мидийци (муйтени – митани), които се делят на два основни рода, Баилари (Белари) и Парши. За произхода на родовите названия Баилар и Парш свидетелстват историческите предания на митаните, записани от Л.С. Толстой [Л.С. Толстов, М., 1984, стр. 84-85]. В древността, митанския народ бил разгромен от войските на чужда държава. Вероятно се имат пред вид събитията от 550 г. пр. н.е., когато персите завладяват Мидия по времето на Кир Велики (559-530 г. пр. н.е.). Завладените митани се поддържали едни други, като се стремели да заемат високи държавни длъжности, даже да завладеят царската власт. Тогава другите народи уговарят царя да унищожи всички митани. Царят унищожава митаните. Тъй като митаните обаче били добри съветници (по военните въпроси и др.), царят скоро съжалил за това и започнал да търси не е ли останал жив някой от тях. Накрая намира една жена, чийто съпруг бил митан. Мъжът на тази жена загинал, а тя била бременна. Тогава царят я взема при себе си в двореца, където тя родила. Раждат се двама сина, единият Баилар (Белар), а другият – Парш. Синовете на тази жена били възпитани от самия цар и от тяхното потомство се създали родовете Баилари (Белари) и Парши. Родовото название Баилар (Белар) е близко до термина БОИЛ в ранната българска държава, който има смисъл на “висш държавен служител, съветник”. Родовото название Парши напомня етнонима Паршуа, Перси. Българите от Волжска България са известни още и като Белари, Булари или Баилари.

Живелият през XI-ти век във Волжска България учен-историк Якуб бин Ногуман ал-Булгари е написал книгата "История на Булгар". Тази недостигнала до нас книга се споменава в пътеписите на арабския (?) пътешественик Абу-Хамид Ал-Гарнати, който посещава Волжска България в 1135-1136 г. и пише, че "... при тях учените се наричат — балар, поради което тази страна се зове "Балар", в арабизирана форма - "Булгар". Това аз прочетох в "История на Булгар", преписана от български кадия, който бил ученик на Абу-л-Масали Джувейни" [Путешествие... М., 1971, стр. 31]. Абу Мухаммет ал Джувейни (1028-1085 г.) бил известен ирански богослов от Нишапур. Същият този Ал-Гарнати (XII-ти век) пише, че в страната Белар (Волжска България) не живеят тюрки, но около град Саксин (Итил, делтата на Волга) номадстват тюрки. Съгласно съобщението на Ибн-Фадлан (X-ти в.) научаваме, че българите от рода буляр-белар са вземали тюркски жени като наложници. Например, дъщерята на царя на огузите, които номадствали по границата на Волжска България станала наложница на владетеля на рода Биляр — Алмуш .

Персиецът Ибн-Даста, живял в Хорасан свидетелствува, че волжските българи се делят на три колена: берсула, есегел и болгар, а относно начина си на живот и трите дяла са на една и съща степен в развитието си. Вместо монети използват разменната стойност на кожи, като стойността на една кожа се равнявала на 2,5 дирхема. "Българският народ е земеделски и произвежда всякакъв вид зърнени храни като пшеница, ечемик, просо и др." - твърди Ибн-Даста [Хвольсон Д. А., Известия о хазарахъ, бургасахъ, болгарахъ, мадьярахъ, славянахъ и руссахъ., СПб., 1869 г., с. 23]. Освен със земеделие и скотовъдство, българите са се занимавали с лов и пчеларство. В този смисъл, терминът БУРДЖАН – земеделец е подходящ за описание на древните българи.

Много сходни с посочените сведения дава Ал-Бакуви. В началото на XV-ти в. той прави сбита редакция на космографично-географското съчинение на Захарийа ал-Казвини (1203-1283) "Паметник на страните и съобщение за рабите (на Аллаха)". То е извлечение от над 50 автори, като доста от използваните съчинения не са запазени. Съгласно стигналите до нас чрез Ал-Бакуви сведения, волжските българи са известни като изкусни в занаятите и корабоплаването. Велики Болгар е построен от борово дърво, а стените му от дъб (подобни дървени дворци се откриват сега и в Плиска). Пътуването от него до Константинопол траело два месеца. Наоколо живеят безчет тюркски народи, от което може да се направи извод, че за Ал-Бакуви българите не са били тюркски народ.

До XIV-XV-ти век руските източници наричат част от населението на бившата Волжска България “бесермени” (мюсюлмани), а друга част – “тюрки” (кипчаки). Трета част - монголските пришълци от времето на Златната орда, е обозначавана с названието “татари”. По

това време названието “тюрки” е обидно за местните кипчази, които предпочитат названието бесермени, характерно за старото, вероятно българско население. След XIV-XV-ти век настъпва кипчакизация на цялото население и названието бесермени изчезва, като се заменя с “татари” [Ахметзянов М. И. Кипчакский компонент в этногенезе татар Поволжья и Приуралья // Идел. Казань, 1992. № 3-4]. В Османска Турция до около XVI-XVII-ти век, названието “тюрк” е употребявано много рядко и означава номад, селянин, див и груб човек. Много по-късно, както изглежда едва в XX-ти век то добива съвсем друга семантика и се използва като идеологическо средство на пантюркистката доктрина на Република Турция за разширяване и възстановяване на нейното влияние в региона. Понятието тюрк произлиза от монголската дума “тургут” и означава пазач, охранител. Така са ги наричали господарите им жужани (протомонголци).

Волжска България има 38 големи града-крепости между които Болгар, Биляр, Самара, Саксин-Болгар, Тура-Кала, Чуртан, Ибер-Болгар, Саркел, Омек, Шеркала, Сабакюл и др. Много знатни волжско-български родове, попаднали в Русия през периода XII – XVII век се русифицирали и са играли важна роля в руската история. Такива са Кутузови, Шувалови, Голицини, Толстой, Романови, Годунови и др.

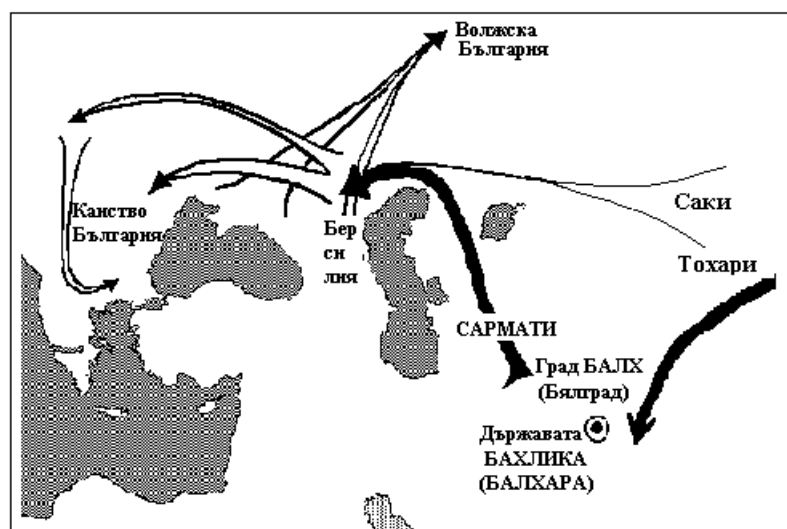

Рис. 2. Миграция на индоевропейските племена, образували ядрото на древния първобългарски етнос (2 в пр. н. е. – 4 в.).

ДРЕВНАТА ДЪРЖАВА БАХЛИКА И ГРАД БАЛХ

На Фиг. 2 са показани пътищата за миграция на племената на древните българи от Средна Азия към степите северно от Кавказ в първите векове на новата ера. Това са основно източноирански племена от състава на сарматите и саките (мидийци, балхарци, согдийци), населяващи първоначално страните Бахлика (Балхара), Согдиана. Възможно е и включване на малки общности от тохари от Таримската низина, както и на племена от вида ди, динлини и юе-джи – европейци, живели дълго време в областта Ордос, Северен Китай. Главен център в този район бил днешния град Балх (Balkh), Северен Афганистан [The genesis of India – according to Bernard Sergent. A review by Koenraad Elst, Leuven (Belgium), 31 august 1999. Genese de l’India, p. 180; Ш. Камалиддинов Историческая география Южного Согда и Тохаристана по арабоязычным источникам IX - начала XIII в., Ташкент, "Узбекистон", 1996, стр. 298-316]. Този град съществува от 3500 години и е наричан с едно и също име, Бахлика при индийците, Балл при арменците, Балх при таджиките, Бахли и по-късно Бахди при персите [Ш. Камалиддинов, Историческая география Южного Согда и Тохаристана по арабоязычным источникам IX -

начала XIII вв., Ташкент, "Узбекистон", 1996, стр. 298-316]. В Европа градът и страната около него са известни с гърцизираното си име Бактра, Бактера, даже Бактерия.

Ранни сведения за страната Бахлика (Балхара) срещаме в редица исторически извори. Първият книжовен паметник, написан на санскрит, "Ведите", по-точно в "Атхартва веда", пише, че на север от Индия живеят народите булинги, балхики, врики, хунга и хети. В "Махабхарата" (X-VII в. пр. Хр) бахликите (болхики, болги) са сред най-споменаваните имена – над седемдесет пъти. В "Латински анонимен хронограф" (354 год.) пише, че българите произлизат от сина на Ной - Зиези, а в арменската география "Ашхарацуиц" (VII век) българите, заедно с масагетите, са споменати като най-развитите народи в Централна Азия. От описанията, които има в тези и в други писмени източници, става ясно, че държавата Бахлика обхваща планината Имеон (Памир, Хиндукуш, Тянь Шан), земите на запад от нея, както и част от Таримската котловина, между северен Тибет и Тянь Шан. На запад и югозапад са се намирили и други арийски народи, на североизток – хуните и на изток Китай. Нейната столица е бил град Балх (в днешен северен Афганистан), който е наричан "люлката на царете". На север от град Балх се е намирал град Бакат, център на областта където са живеели оногурите. Племето оногури, по-късно известно още и като оногундури се появява в района на Северното Причерноморие и става централното племе образувало ядрото на Стара Велика България. От него са излезли владетелите от рода Дуло - Кубрат и Еспор.

В религиозните вярвания на древните иранци град Балх играе основна роля. Богът Ахура Мазда (Мъдрия бог - Слънцето) създал първият човек на земята, легендарния Гая Маретан (gāyē marathnō – "първоначален човек" – авестийски). Иранците са вярвали, че Гая Маретан е основал първия град на Земята, град Балх и става първи владетел на първата държава на Земята със столица град Балх. Действително, в средата на III хилядолетие пр. н.е. в района на град Балх възниква мощната цивилизация на индоиранците (арийците), която по-късно оказва силно влияние върху езика и културата на Северна Индия и Иран [Ш. Камалиддинов. Историческая география Южного Согда и Тохаристана по арабоязычным источникам IX - начала XIII вв., Ташкент, "Узбекистон", 1996, стр. 298-316].

През по-голямата част от своето съществуване, в периода от II-ро хилядолетие пр. н.е. до неговото разрушаване от арабите (709 г.), а в последствие от огузите (1155 г.) и монголците (1221 г.), Балх е най-големият град в Средна Азия и един от най-големите градове на Изтока [Ш. Камалиддинов. Историческая география Южного Согда и Тохаристана по арабоязычным источникам IX - начала XIII вв., Ташкент, "Узбекистон", 1996, стр. 298-316]. В средновековието, град Балх е бил разположен на равна местност. На юг от него, на разстояние 4 фарсанга (около 20 км) се е намирала най-близката планина Елбурз, а през града е протичала голямата река Балх (Балх аб). В древноиранската митология Елбурз е легендарна планина за всички иранци, известна още като Гара березайти (Nāra berezaiti - Високата бяла планина).

В една от най-важните зороастрийски книги, Видевдат, е описан пътят на проникване на индоарийците в Азия. От страната Айриана Ваеджа (степта от Днепър до Алтай) те проникнали по междуречието на двете големи реки Сърдаря и Амударя до историческата провинция Баксти (Балх). От тук, след като се закрепили и размножили, те са проникнали на юг към Индия и на запад към Иран. Западният път към Иран е минавал през историческата провинция Ария (Харойва), разположена в района на съвременния град Херат, Северозападен Афганистан. От там, движейки се на запад, те са достигнали до района на езерото Ур и Варна (източен Азербайджан). Пътят на това придвижване на населението е засвидетелствано археологически с появата на характерни бойни оръжия и колесници.

Бактрия се намирала от двете страни на могъщата река Оксус (Амударя), водите на която, благословени от великия речен бог Оахшо, течели в продължение на хиляди години на север в не по-малко известния Хорезъм. По двата бряга на тази река, в епохата на бронза възниква блестящата цивилизация на държавата Балх, впоследствие средоточие на великите култури на Изтока, симбиоза между цивилизациите на Изтока и Запада.

Цивилизацията на индоарийците в района на Балх възниква едновременно с цивилизацията Харапа и Мохенджо Даро в близкия район на реката Инд. Ако цивилизацията на бялото население на ариите има подчертано военен, милитаристичен и фронтови характер, то тази на протоиндийското население от негроиден тип в долината на Инд е предимно от стопански и търговско-занаятчийски тип [The genesis of India – according to Bernard Sergent. A

review by Koenraad Elst, Leuven (Belgium), 31 august 1999. Genese de l'India, p. 180]. В края на II-ро хилядолетие пр. н. е. в този район настъпват големи промени, изразяващи се с постепенното изчезване на градовете населени с протоиндийско население, включително и тези в Харапа и Мохенджо Даро и с нахлуването на индо-ариите в днешна Северна Индия. Този миграционен поток от централна Азия към индийския субконтинент се подновява многократно и по-късно. От тогава и до днес, езиците, културата и до голяма степен и физичния облик на населението от индийския свят (днешните Индия, Пакистан, Бангладеш, Цейлон и др.) са променени основно и формирани главно от наследниците на индоариите. Едно от основните доказателства, че индоариите преминават през областта на град Балх е огромната близост на древния предбактрийски (авестийски) език и староиндийския, санскритски език до степен на пълно взаимно разбиране. От друга страна, авестийският език е бил доста различен от староперсийския език - пехлеви.

В най-ранната ведическа литература, страната около град Балх е наричана Uttara Kuru, което на санскрит означава държавата Северната Куру. В държавата Утара Куру – Северната Куру се разиграват драматични събития, описани в древноиндийския епос Махабхарата, чиято историческа истинност никой не оспорва. Името Махабхарата се разтълкува като “Велико (повествование за битката между потомците на рода) Бхарата”. Основател на рода Бхарата и родоначалник на т.н. Лунна династия е легендарният цар Бхарата, чието име означава “благороден”. Един от потомците на Бхарата е цар Куру, управлявал в Северната Куру. Царският род Бхарата произхожда от древно индоарийско племе, което се споменава още в “Ригведа”. Това племе по-късно влиза в основата на всички народности в Северна Индия, които образуват там държави в началото на I хилядолетие пр. н.е. Името на рода Бхарата дава и първото название на древна Индия - Бхаратаварша, Страната на потомците на Бхаратите. Тези факти и събития от ведическия епос на индийците са в съгласие с представата, че индо-ариите са дошли от района на град Балх.

След смъртта на цар Куру от Лунната династия започва династична борба между неговите синове, Кауравите и техните първи братовчеди от рода Панду -Пандавите. Борбата за власт се превръща във 18-дневна война, в която са участвали всички известни дотогава на индийците народи. Кауравите губят сражението и всички загиват. Обаче победителите Пандави се отказват от властта и тръгват на пътешествие.

В индийската литература, създадена през I хилядолетие пр. н.е. (Махабхарата и Рамаяна, даже в Кама сутра) градът Балх традиционно се назовава Бахлика. Със същото име Бахлика се назовава и страната с център този град и нейния народ. Древноиндийския автор Панини, живял през средата на I хилядолетие преди н.е. също споменава град Балх под формата «Бахлика». Много съвременни български изследователи [П. Голийски, П. Добрев] приемат, че названието на населението от района на гр. Балх стои в основата на българския етноним.

По-късно, цивилизацията в Балх повлиява решително и на населението на днешен Иран. През VI-ти в. пр. н. е. в Балх живее големият мислител и реформатор Заратуштра. Реформирайки религията на иранците, той създава по същество монотеистична религия с главен бог Слънцето - Ахура Мазда. С помощта на новия владетел на Балхика, Виштаспа, тя става държавна религия отначало в Балх, а после в повечето ирански държави по това време. Новата монотеистична религия зороастризм, описана в книгата “Авеста” е синтез на културата на уседналото земеделско население, осъзнало защитната роля на държавата срещу нашествията на северните ирански номади от района Туран. Много основни представи, понятия и символи от тази религия после се възприемат от християнството и исляма. Религиозните представи за рай и ад, за човешката душа, легендата за Ной, общи за християнството и исляма са всъщност зороастрийски. Съществуващата в исляма представа за тънката нишка над ада, по която трябва да мине починалия по пътя си към рай е също зороастрийска. Религиозните символи “кръст” при християнството и “полумесец и звезда” при исляма са древни зороастрийски символи. Езикът на Балх по това време, условно наречен авестийски по заглавието на книгата “Авеста”, става държавен и църковен език в Персия и другите ирански държави. По отношение на езиците в тези страни, авестийският изиграва роля, подобна на ролята на латинския във формирането на езиците от латинската група.

През периода VI –IV в. пр. н.е. района на Балх изпада във васална зависимост спрямо персийската династия на Ахаменидите, след което в Бахлика започва нахлуване на

многочисленни племена и народи, привлечени от богатствата и славата на тази страна. Първи там отсядат и създават семейства Александър Велики със своите войници (330 г. пр. н.е.). След гръко-македоните идват партяните (248 г. пр. н. е.), което предизвиква силна миграция на сарматите на запад към Северното Причерноморие (виж фиг. 2). На север от Черно море се появяват аланите, както и първите български племена оставили прабългарски имена в историята на Грузия и Армения от времето около началото на н.е. След партяните, в Бактрия идват тохарите (128 год. в. пр. н.е.), кушаните (I-ви век) и хепталитите (втората половина на IV-ти век). Всички тези племена и народи са от индоевропейски произход и идват от съседната Таримска котловина, прогонени първоначално от китайците, а в последствие от монголоидните хуни.

През периода на тази драматична промяна в управлението и етническия състав на Бахлика/Балхара, тази страна се нарича в съвременната историческа наука с имената на новопоявилите се племена, Тохаристан по време на управлението на тохарите (I век пр.н.е.– I в.) и Кушанска империя по време на господството на кушаните (I – IV-ти в.). Предполага се, че кушаните са също тохари (или източноиранци), дошли от района на таримския град Куча. Останалите по местата си тохари са асимилирани от монголоидните хуни от което се поражда един нов етнос - тюрките. Етнонимът тюрки идва от името на едно от тези племена и се появява за пръв път в средата на VI-ти век. През 565 година в района на Балх идват и новосформирани тюрки и управляват района до нашествието на арабите през средата на VII-ми век.

Независимо от тези промени обаче, до късни времена (V-ти век) индийците продължават да регистрират района, народа и държавата около град Балх със старото му име Бахлика. Например, на знаменитата неръждаема желязна колона близо до град Делхи е поместен надпис-възхвала от IV-ти век в чест на индийския цар Чандрагупта II, в който се казва, че този цар покорил Пенджаб и преминавайки през седем притока на река Инд, победил вахликите (т.е. жителите на Бахлика). В китайски източници от VII-ми век района на Балх се упоменава като владението По-хо-ло, т.е. Балх, а столицата му се нарича «малък царски град». По данните на ал-Йа'куби, в епохата до арабското нашествие Балх е столица на целия Хорасан, а царят на тази държава носи източноиранската титла «таркан» (производна от иранския глагол *taṙk* - съдя). Управителят на град Балх също носи титлата «таркан», употребявана и в Стара Велика България и в Дунавска България до приемане на християнството под формата «управител на област или град».

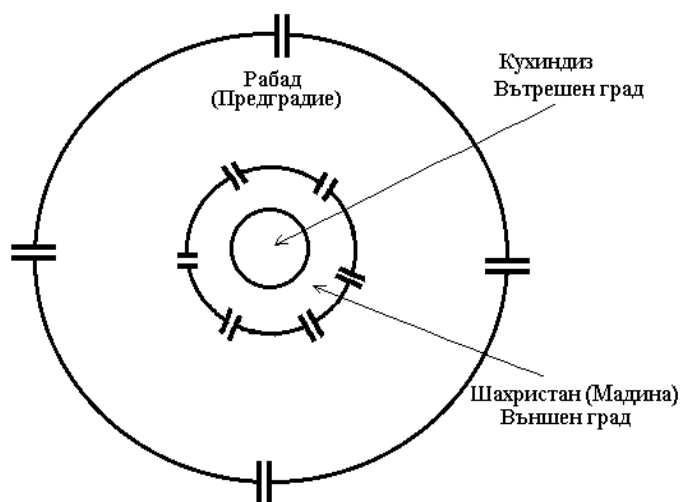

Рис. 3. Разположение на вътрешния и външния град в пределите на Балх. Концентричните кръгове изобразяват крепостните стени. Показани са схематично и вратите по крепостните стени.

До епохата на арабското завоюване град Балх е крупен религиозен и култов център, в който се събират много поклонници от всички краища на Бактрия-Тохаристан и от съседните страни. По данни на китайския поклонник Сюан Цзан, посетил Балх в 630 г., във владението

По-хо-ло, т.е. Балх, има около 100 будистки манастира и три хиляди монаси [Ш. Камалиддинов, Историческая география Южного Согда и Тохаристана по арабоязычным источникам IX - начала XIII вв., Ташкент, "Узбекистон", 1996, стр. 298-316].

Най-забележителен от всички манастири бил така наречения Нау бахар-Нов манастир. По данни на ал-Мас'уди, храмът Наубахар в Балх бил посветен на култа към Луната. (Може би в този храм е била освещавана т.н. Лунна династия, династията на Кауравите от държавата Северната Куру?). Съществуват много данни, че това е много стар храм, който във времето до н.е. е бил посветен на луната, в последствие през епохата на Кушаните е превърнат в будистки манастир. При Сасанидите (IV— V –ти в.) Наубахар става зороастрийски храм, а през VI— VII в. при тюрките той отново е превърнат в будистка светиня, тъй като тези тюрки са будисти. В храма били поставени идоли, донесени от Индия, Синд и различни области на Тохаристан. Всяка година, през пролетта на шестия ден на празника Науруз в Балх пристигали многочисленни поклонници от целия Тохаристан, Туркестан, Индия, Иран и Шам, т.е. Сирия. Празничните обреди в околностите на храма Наубахар продължавали 7 дена (числото седем е почитано като равно на броя на планетите).

Вътре в града и около него имало три концентрични крепостни стени, строени още преди III-ти в. пр. н.е. (Фиг. 3). Площта на древния град Балх била разделена на три части, всяка обградена със стена. Най-вътрешната част представлявала замък на владетеля. Средната част на града е била разделена на занаятчийски квартали. Най-отвън е имало предградие, чието многолюдно население е било заето със земеделие и животновъдство. В това предградие е имало многобройни пазари. По този начин, ядрото на средновековния град Балх се състои от три части: “кухандиз” (цитадела, замък) наречен вътрешен град (шахр-и дарун), “мадина – араб.” или “шахристан”, известен като външен град (шахр-и бирун) и предградие (рабад-араб.).

Стената на “мадината”, т.е. втората градска стена, била построена от глина и нямала ров, но била извънредно мощна. В епохата до арабското нашествие, в тази стена имало 6 врати, които били наричани: Сатманд, Бахи, Хинд, Йахудийа, Турк и Чин. Предполага се, че до тези врати е имало и квартали, компактно населени съответно с индийци (хинд), евреи (йахудийа), тюрки (турк) и китайци (чин).

Улиците на средновековния Балх били широки и просторни. В града имало множество великолепни дворци и канали с чиста и проточна вода, покрай които нагъсто растели дървета. Жилищните квартали на средновековния Балх се намирили в «шахристана», където са били разположени и отделните квартали на занаятчиите. Самият «Шахристан», т.е. външния град бил обкръжен с обширен «рабад», т.е. крайградски квартал, в който били разположени многобройни пазари. Обширният «рабад» в древността е бил обкръжен с голяма стена, която обхващала също и всички прилежащи поселища, земеделски участъци и места за паша. Разстоянието от нея до втората градска стена на Балх е било 5 фарсанга. В стената на рабада имало 4 врати, разположени на разстояние от 12 фарсанги една от друга.

Подобен план на изграждане е имал и град Плиска. Развалините на стария Балх заемат площ не по-малко от 4500 дка. По археологически данни, първите две градски стени на Балх, т.е. стената на «кухандиза» и стената на «шахристана» са издигнати още в епохата на античността. Към това време се отнася и построяването на третата градска стена, т.е. стената на «рабада». Тя е построена в III в. пр. н.е. и има дължина над 200 км. В древността тази стена обкръжавала обработваемите земи и целия Балхски оазис и го защищавала от настъпването на пясъците и от нашествията на чергарите. Външната стена на Балхския оазис не е толкова мощна като вътрешните две градски стени, но тя е усилена отвън с кули и има многобройни бойници.

В района на града се отглеждали кайсии, захарна тръстика, лозя, овощни градини, чиято продукция поради доброто качество се изнасяла в други страни. Отглеждали се голямо количество коне и камили (т.н. бактрийски или балхски камили), които се изнасяли в Индия и Китай и се считали за най-добрата порода, поради чистата им кръв и великолепните пасища около града. От града се изнасяли още сяр, калай, ориз, орехи, животинска мас, сапун, слънчогледово масло, спирт, захар. В съчинението «Худуд ал-'алам» градът Балх се нарича «убежище на търговци» и «търговски център на Индия». В по-ранна епоха, населението от района на Балх, т.н. арийци навлезли в Индия, където те са култивирали ориза и пренесли камилата. Известни са и като носители на големия меч, изработен от бронз [Ш. Камалиддинов, Историческая география Южного Согда и Тохаристана по арабоязычным источникам IX - начала XIII вв., Ташкент, "Узбекистон", 1996, стр. 298-316].

Преди V-ти век по китайски източници се съобщава за преселения от Балх (Боло), свързани с образуване на ново царство в югозападна посока, а “през 424 г. от град Балх в Китай отиват майстори и от тях китайците се научават на един рядък занаят - отливането на цветни стъкла” [Бичурин, 1950, с. 264-265; Добрев, 1991, с. 44; 2002, с. 106]. От раздела за емайла на ал-Бируни става ясно, че през Средновековието е било познато производството на пурпурночервено стъкло с диспергирано колоидно злато (понастоящем наричано “рубиново” стъкло). По данни на ад-Димишки се е произвеждало главно синьо на цвят стъкло или емайл, което е било “заместител” на лазурита (например “египетски лазур”, срв. Костов, 1998, с. 38).

ЕЗИКОВИ ПАРАЛЕЛИ МЕЖДУ БЪЛГАРСКИЯ И АВЕСТИЙСКИЯ ЕЗИЦИ

Едно от главните доказателства, че прабългарите идват от района на Памир са намерените стотици български думи, имащи близки двойници в езиците на малки изолирани народности от този район (ишкашимски, мунджански, сариколи, калаша, хотан нуристани и др. – фиг. 4 – цветно приложение). Такива думи се намират и в официалните езици на Афганистан, пушу и дарди. Намират се и в езика урду, говорен в 150 милионен Пакистан и по-общо в езика хинди-урду, говорен от над 700 млн. души в Индия и Пакистан. Към тази група народи трябва да се добавят и талишите, които живеят в Азърбайджан и Ирански Азърбайджан. Те са потомци на древните мидийци, ирански народ създал своя държава на юг от Каспийско море в периода IX – VIII-ми в. пр н. е. Сродни думи има и езика на татите, малък ирански народ, населяващ района на прохода Дербент – Каспийска врата.

По необясними причини, изледователите на това езиково родство все още не са потърсили такива сродни думи и в авестийския език. Това е езикът на който е написана книгата Авеста и както се предполага, езикът на който е говорело част от населението в района на град Балх в средата на I-во хилядолетие пр. н. е. Словесният фонд и граматиката на този език са относително добре известни. Авестийският език е използвал фонетични знаци писани от дясно наляво и заимствани частично от арамейската писменост в ахаменидска Персия, и частично от Индия. Учените наричат този език бактрийски или старобактрийски, старомидийски, зендски и накрая авестийски. Той е доста различен от староперсийския език на Ахаменидските надписи. От съвременните ирански диалекти, афганският език пушу е вероятно най-близък до авестийския език. Авестийският език е бил много близък до староиндийския, санскритски език до степен на пълно взаимно разбиране. Днешните филолози третират авестийския като диалект на санскрит. Това е важно доказателство, че в по-далечна епоха индо-ариите са били тъждествени с авестийците.

Ако значителна част от прабългарите са емигрирали от района на град Балх, макар и пет, шест века след написването на Авеста, би трябвало известен брой думи от този език да са били пренесени и съхранени в новата езикова среда. Нека да проверим това, използвайки краткия авестийско-английски речник *Dictionary of most common AVESTA words*, 1995, Joseph H. Peterson. Самата дума Авеста на съвременен български означава “известие”, а името на автора Заратуштра (*Zara T'ushtra*) означава “зрящият звездите”. С буквата “Т” е отбелязан определителният член, съществуващ в авестийския. В авестийския език е имало звук, съответстващ на отличителната за българския език фонема ‘ъ’, който при транскрибирането се отбелязва със знака шва (*shwa*) ‘э’. В езика санскрит не е имало определителен член, нито звукът “ъ”. Всичко това е много окуражително. Много други подобни думи са показани в следващите таблици. Преди да започнем сравнението на авестийските думи със съответните български, нека обърнем внимание на две важни особености. В много случаи, звукът “р” в авестийската дума е преминал в “л” при съответната българска. Други подобни преходи са отбелязани в текста.

БЪЛГАРСКИ ДУМИ С АВЕСТИЙСКА ЕТИМОЛОГИЯ. ТЕЗИ ДУМИ НЕ СЕ СРЕЩАТ В СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ.

Азем (азм)— Аз. Съвпада с българското АЗ - чисто иранска форма без славянска етимология. В никой славянски или тюркски език няма такова лично местоимение, но то се среща в повечето ирански езици. Други лични местоимения: мана - мене, ту - ти, ва - вас, нао - нас, на (*nâ*) – наш,

a (vǎ) – вие, ме – мое и др. В много съвременни книги и статии, главно от руски автори се казва, че местоимението “АЗ” било старославянско, което е абсурд. Това е иранско местоимение, преминало в църковнославянския език посредством езика на прабългарите.

Богоно – войн. Това е кушано-бактрийска дума, от тук идва прабългарската съсловна и държавна титла БАГАИН – военен, командир, военначалник.

Виш — знам. Сравни с българското ВЕЩ СЪМ В НЕЩО

Ере — ела (звукът Р е преминал в Л. Възможно е глаголет *ела* да не е гръцка заемка, а да има прабългарски произход)

Иада — ядене

Мижда – награда. В прабългарския език е имало дума МЪЗДА- възнаграждение.

Зара – гледам, съзерцавам (от тук: ДА ЗЪРНА! И детските изрази ЗАР! ЗАК! - ВИЖ МЕ)

Па, пас — пояс, по-общо въже, хотаносакски *pāsa*, осетински *bas*, от тази дума произлизат думите БЕСЯ и БЕСИЛО

Уста — устен, който се слави

Устана — дишане с уста, душа (от дишам)

Аѐта (айта) – тоя. Сравни с диалектното АЙТОА от Чирпанския край (например, айтòа човек = тоя човек)

Аѐта (айта) – тая. Сравни с диалектното АЙТАА от Чирпанския край (например, айтàа жена = тая жена)

Аѐtadhа (айтадха)– там. Сравни с диалектното АЙТАМ, АЙТАМКА от Чирпанския край

Аѐва (айва) – едно, по този начин - Сравни с диалектното АЙВА =ЕТО от Чирпанския край. Сравни също и с ОВОЙ, ОВА, ОВО – този, тази, това от Вардарска Македония.

Апа – по този начин, така. Сравни с израза ЕЙ НА

Апуа - друг. Сравни с ОНЯ (онзи), диалектно ОНИА (например, òниъ човек).

Ака (akha) - лошо, зло. Сравни с детските думички АКА, АКО, АКАНО, АКИТА – изпращания.

Аhmi – това, аз съм. Сравни с междуметието АМИ.

Аѐiti (айти) - да отида

Аñtara (ангтара) – вътре; **añtarât** (ангтарет) – вътрешност. В българската история се счита, че е имало много прабългарски племена: утигури, кутригури, уногундури, оногури, вхундури и пр. Общоприето е, че е имало едно основно и най-многобройно прабългарско племе, което се е подчинявало на Кубрат и Аспарух и се е казвало УНОГУНДУР според гръцки източници и ОНОГХОНТОР-БЛГАР (БЕЖАНЦИ) по арменски данни. В много документи се среща и името на племето ОНОГУРИ, което е живяло около град Бакат, намиращ се близо до град Балх. Някои приемат това име като втора, кратка форма на племенното название ОНОГУНДУРИ. От много източници е известно, че още прикавказките българи се делили на “вътрешни” и “външни”. В добавка към тази сложна картина, в арменската география “Ашхарацуйц” от VII –ми век, живеещите на север от Кавказ и Черно море българи са описани като ОНОГХОНТОР-БЛГАР (преселници), ЧДАР-БОЛКАР, КУПИ-БУЛГАР и КУЧИ-БУЛГАР. Почти всички съвременни историци приемат, че КУПИ-БУЛГАР означава Кубански българи, а КУЧИ-БУЛГАР означава Днепърски българи. Петър Добрев допуска, че със ЧДАР-БОЛКАР са означени “външните” българи, защото думата ЧДАР – “външен” има много добра иранска етимология. Названието ОНОГХОНТОР обаче засега остава без ясна етимология, което кара много изследователи да опитват различни хипотези за неговия смисъл. При сравнение обаче с авестийската дума **ангтара** – вътре, названието ОНОГХОНТОР може да намери убедителна етимология. На основата на авестийския, ОНОГХОНТОР може да се представи като ОНОГХ + ОНТ + ОР, където ОНОГХ е морфема, носеща смисъла вътре, -ОНТ е суфикс за образуване на прилагателно име (виж примерите по-долу) и -ОР е суфикс със значение на славянското -СКИ. От тук ОНОГХОНТОР-БЛГАР значи буквално “вътрешни българи”. Най-вероятно, тези “вътрешни” българи са потомците на племето ОНОГУРИ, дошли от град Бакат и заселили се в Хипийските (известни още като Български или конски) планини на север от днешен Дагестан. Названието “вътрешни българи”, сигурно отразява факта, че те са съставлявали държавно-творческото централно ядро в ранната Кавказка държава на българите -Берсилия. Това са именно цивилизованите градостроители, населяващи най-важната централна област на Кавказка България – Берсилия. По-рано, П. Добрев също достигна до извода, че

ОНОГХОНТОР значи “вътрешни” изхождайки обаче от твърде отдалечения шумерски термин “унукку”- средна част на шумерската държава. От морфемата ОНОГ(Х) може да се получи и думата ОНГЪЛ (вътрешност, център) чрез добавяне на суфикса ЪЛ (УЛ, ЕЛ, АЛ, ОЛ, ИЛ), известен от други български думи като РАДУЛ, ТАТУЛ, ЦАНКУЛ, ВИДУЛ, ЕСЕГЕЛ, ДАКТУЛ вероятно и САКАЛ (ИБ), ЯНЧУЛ, БЕРСИЛ. От същата морфема ОНОГ(Х) може би идва и старобългарската дума ОНОЖДАМ, чрез преход на Г в българославянското ЖД. Старобългарската дума НЕДРА я има във всички славянски езици, съседени на България. Руски етимолози се опитват да изведат тази дума от славянската дума ЯДРО, но признават, че това е неубедително и намират думата НЕДРА за “трудна дума” за етимологизиране [Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. М. 1986]. В. Георгиев се опитва да изведе думата НЕДРА от гръцката дума νηδύς "стомах, черво", свързвайки ги с праформата *ne-ed- "това, което не се яде" [Георгиев "Балканско езикознание", I, София, 1959, стр. 75]. Българската дума НЕДРА може обаче да се изведе без проблеми от авестийската **ангтара**, която също има значение на “вътрешност”. От АНГАРА може да се изведе старобългарската дума ВНЪТРЕ (УНЪТРЕ) – вътре. Ако ОНОГХОНТОР-БЛГАР са действително търсените “вътрешни българи”, то ще се окаже, че всички посочени названия в “Ашхарауиц” са всъщност географски обозначения на обособени групи българи (външни, вътрешни и живеещи около реките Днепър и Кубан). Очевидно, авторите на този документ са гледали на българите по това време вече като на хомогенен етнически масив, а не като на отделни племена. Изглежда, посочените четири века по-рано по тези места български племена берсил, есегел и бургар вече са се слели в един общ етнос. Не случайно, доведените от вътрешна България (Берсилия) Аспархови българи нямат племенно деление и са известни на унгарците само като НАНДОР, т.е., оногундури или вътрешни, централни българи. Потомците на тюркизираните българи от Волжска България, т.н. “казански татари” биват назовавани НОКОР (НОГОР) от мишарите, най-старото население по този край [Р. Г. Ахметьянов, Общая лексика духовной культуры народов Среднего Поволжья, М. 1981, стр. 131]. По мнението на този Р. Г. Ахметьянов, названието НОГОР е също остатък от старото наименование ОНОГУРИ.

Asan (асан)- камък. Второто име на последната хазарска столица Итил е САРАШЕН, което значи “Бяла крепост” [С. А. Плетнева. Хазары. Издание: «Наука», Москва, 1976]. Сар е прабългарска (и чувашка) дума означаваща “бял”, например Саркел – бяла кула, бяла крепост. Хазарският еквивалент на САР – бял е ШАР. От тук, думата АШЕН трябва да е хазарската дума за крепост, която почти съвпада с авестийската дума АСАН - камък. Вероятно, точният превод на САРАШЕН е “Бял камък, бяла каменна крепост”. Като следствие, често срещаното и засега необяснено българско (царско) име Асен вероятно означава КАМЕН.

Baremnô – нещо, което се носи, товар. Думата е производна от глагола bar – нося. Сравни със старобългарската дума БРЕМЕ – товар, нещо което се носи.

Baêshaza - лекарство, лекар, знахар, здраве. Сравни с БАЯ, БАЯЧКА, БАЕНЕ. В прабългарския език е имало дума БАЛИЙ – лечител, като държавна длъжност.

Baxsh (бакш) – давам, дарявам, опрощавам. Сравни с българското БАКШИШ.

Carema (карема) – кожа, включително обработена кожа. Сравни с българската дума КОРЕМ. Дума подобна на КОРЕМ със същото значение обаче има и в много тюркски езици. Счита се, че тази дума, наред с още десетина подобни, потвърждават тюркския произход на прабългарите. Срещу тези десетина думи стоят поне хиляда, които потвърждават иранския корен на прабългарите.

Cathru, cathware - четири **Cathru cashana** е значело човек с четири очи – от тук идва изразът “отваряй си очите на четири”.

Dân – подкрепя, да подкрепя. Сравни с древната и поетична българска дума ДАН.

dvara (двара) - двор и врата. Сравни със старобългарската и църковнославянска дума ДВЕРИ, която е преминала в руски език. Славянската дума е за това понятие е врата.

drâjô – (дражо) – дължина, продължителност (преход р – л).

Everezika – да не върша нищо, да не работя, да бъда ленив, безсилен, бездеен, неспособен. Сравни с българската дума ОФЛЯНКВАМ СЕ, която има същото значение и вероятно същата етимология. (преход в-ф и р-л)

Fratauati (фратауати - скачам, сравни с ПРИПКАМ (преход на “ф” във “п”)

Fra– пред, напред – (преход ф-п)

Frêna – изобилие, препълненост, пълен (преход ф-п)

Fras, paras (фрас) – говоря, питам. На санскритски *prasa*, тохарски (а) *praks*, тохарски (б) *preksa*. От *fras* и *praks* идват българските думи ПЛЕЩЯ и ИЗПРАКСАН.

Fravarâne (fra-var) – предвиждам (преход ф-п)

Fravâkâi (fravâka) – предричам, предсказвам (преход ф-п)

gaosha – ухо. Сравни с диалекното УШО от Чирпанско

Gao, gava– говеда (крава, бик, вол). Крава, говедо на съвременния памирски език Калаша е **gakh**, на Нуристани е **go**, на Хинди-Урду е **gae** и на Пашто е **ghwa**. В близкото минало, до около 1970 година, когато у нас се ореше с волове, орачът навикваше воловете с думата ГЯ ! Например: Хайде гя ! – тръгвайте. Горе гя! – завийте наляво! Долу гя! – преместете се надясно! Краварите също подкарваха стадата от крави и говеда с думите ГЯ, ГЯ! По всичко изглежда, в тези изрази, думата ГЯ е реликва от прабългарския език и в нея може да се види авестийската дума *gao* - вол, крава, говедо. Формата ГЯ сигурно е множествено число, образувано по формулата поле-поля, къща-къщя, кола-коля и др. (виж по-долу).

Harshta – който изразходва. Сравни с ХАРЧА – изразходвам.

Haurva – цял, пълен, здрав, завършен. Производната авестийска дума **haurvat** означава завършеност, цялост, обединеност, изобилие, здраве. Тези две думи са изключително често използвани и плодотворни в авестийския език. Думата *haurvat* е близка фонетично до името на КУБРАТ, основателя или възстановителя на Стара Велика България. Съществуват документи, в които името на Кубрат е записано и като КОУРВАТ или КУРБАТ, с метатеза на съгласните “-рв-”. След доста спорове, в нашата историография се е утвърдила формата КУБРАТ, макар че първата форма изглежда много по-близо до истината. Защото думата **haurvat** и формата КОУРВАТ са много по-близки до имената ХОРИВ и ГОРОВАТО на легендарния герой от източно-славянската митология и до имената на аналогичните герои Курбат и Хореан от легендите на Волжските българи и арменците. Във всички тези имена последователността на съгласните “-рв-” е една и съща, както в думата **haurvat**. От тук може да се заключи, че поне до известен исторически момент, името на българския владетел е звучало като Курват или Курбат. Близко до тази форма е името Коурт, записано в Именника на българските владетели. Формата Курбат съдържа суфиксът -бат– който е доказана прабългарска дума (бат Баян) и основата Кур, която представлява доказано индоарийско име на владетеля Куру от Лунната династия в Северната Куру, държава образувана във ведическо време на територията на Бактрия. По тази причина, по-нататък в текста името на владетеля ще се изписва като Кубрат (Курбат). Авестийската дума **haurvat** е почти тъждествена с етнонима хорват (хървати), което е в съгласие с новите данни за иранския произход на древните хървати. Ако вземем пред вид легендата на Кубрат (Курбат) за лозовите пръчки, които поотделно се чупят лесно, но заедно не се огъват, виждаме, че тази легенда всъщност е вложена като смисъл в неговото име. Обаче, този владетел е известен с две имена, КОУРТ от Именника на българските владетели и КУБРАТ (КУРБАТ) от други документи. От тук може да се помисли, че името КУБРАТ (КУРБАТ) е всъщност прякор, прозвище, възникнал по-късно за да се характеризират делата и стратегията на този може би най-велик български владетел.

Кубрат (Курбат) се е родил в българското княжество, васално на Тюркския хаганат. От тук може да се предположи, че името Курт е неговото рождено име. Младият Курт обаче, след като отхвърлил властта на тюрките, обединил всички българи и възстановил Стара Велика България. Поради това е бил наречен Кубрат (Курбат) – Обединителят. Възможно е и неговият син, Аспарух също да е имал две имена, Аспарух и Еспор. При раждането си, вероятно е наречен Аспарух (Конче), но когато превежда оногундурите от най-вътрешната част на Стара Велика България (Хипийските планини на Берсилия, днешен Дагестан) до Дунавската делта, той е наречен напълно заслужено Еспор (Орел). Трети пример идва отново да ни убеди, че прабългарите са давали прозвища на своите най-славни владетели. Кан Крум е известен със своето строго, но справедливо законодателство. В Киевска Русия след XII-ти век са издавани сборници със светско-църковни закони, наречени “Кормчая книга”, по които се е водело гражданското съдопроизводство в руските съдилища. Думата “кормчая” идва от старобългарската (според Петър Добрев прабългарска) дума *кормчий*, означаваща “човек, насочващ с кормило, кормуващ”. По-вероятно е обаче това значение на думата *кормчий* да е вторично, късно, а по-ранното и основно значение да е било “законник”. Защото “Кормчая

книга” е сборник със закони, по които се съди, а не се избира пътя по който да се върви. От тук името Крум вероятно означава ЗАКОН, което е очевидно не име, а прозвище, много точно пасващо на този строг пазител на законността.

Друг пример е предполагаемият брат на Кубрат (Курбат) и основател на град Киев, Самбат, който има още едно име Кий (Ковач, създател). Явно, това отдавна забелязано умение на българите да дават много точни прякори (виж Чудомир) идва от древността. Ако Кубрат (Курбат) (Обединителят), Еспор (Орелът), Крум (Законът) (и Кий -Ковачът) са действително прозвища, то явно народът, който ги е измислил е бил ирански, защото всички тези прякори са ирански. Наличието на две имена при ранните български владетели може да има нещо общо с традицията на персийските и мидийски владетели да получават второ име когато поемат властта.

Hvarenangh – хвален, славен (преход р - л)

Hû (hvar) – Слънце. Кратката форма на Слънце, **hû** се използва в съставни думи със значение “добър, хубав, слънчев”. Например: *huxshathra* – добро управление, добър управител, *humata* – добра мисъл, добронамереност, *hukereta* – добре направен, с хубава форма (от *kaîr* – правя, работа), *hvarshita* – добре направено, добро дело, морална посъпка (от *varsha* – върша, правя). Българската дума ХУБАВ се извежда от **hû** – добър, слънчев, красив и глагола *bavaiñti* – ДА БЪДА, ДА СТАНА. Например, *bavat* - ТОЙ СТАНА, *bavâhi* –БЪДИ, *bavâni* – СЪМ. Така, думата ХУБАВ означава буквално “добър (слънчев) е”. В съвременен Иран и Таджикистан се използва думата **hub** – хубав, добър. Днес в Афганистан се казва: хуб ос том – добре аз съм – аз съм добре.

Is – искам, желая, търся. Още една авестийска дума, **kam** означава искам, обичам. В съвременния български двете думи са обединени под формата ИСКАМ, която означава не само желая, но и обичам. Тази дума няма славянска етимология. В руски “искать” означава само търся и може да е преминала от старобългарски.

Iu (иу) - съединявам, обединявам.

Iuj (иуж) - съюз, съединение, обединение. Вероятно от тук идва най-типичния древнобългарски знак **IYI**. П. Добрев, използвайки фонетичната транскрипция на прабългарско-алано-касожките рунически знаци, чете този знак като “йуй”. Този прочит е близък до *iuj* - иуж, който може би е по-точен. След Кубрат, темата за обединението е най-важната за оцеляването на българския етнос и може да не е случайно, че знакът **IYI** – **иуж** е поставян на всевъзможни места в границите на българското землище след хазарския преврат. Знакът **IYI** – **иуж** може да бъде етнополитически символ, изразяващ необходимостта от спасение на българския етнос чрез обединение. **Иуж** се образува от **иу** съгласно правилата на авестийския език, но в българския има и много други думи, образувани по същото правило, например валя-валеж, вървя - вървеж, копнея - копнеж, стремя се – стремеж, строя-строеж и мн.др. Този начин на образуване на отглаголни съществителни няма славянска аналогия. Възможно е, образуването на отглаголни съществителни имена в българския език чрез наставката –еж да е пряко авестийско наследство!!

yauz'-da (yaoz'-da) – връзка, съюз – сравни с българското ЮЗДА. От думата **иуж** идва юзда и старобългарската дума узи – връзки, преминала в руски през църковно-славянския. От тук идва думата съюз, съ + юз = взаимна връзка, съюз.

Khra – край, граница (**anakhra** – безкраен, безграничен) – няма славянска етимология. Всички думи с тази основа в близките славянски езици са вероятно заимствани от прабългарския посредством черковнославянския език.

Karana – граница. Образувана от основата **khra** – край.

Man- mañtâ – мисля, планирам. Може би от тук идва името МАНТО, МАНТОВ.

Mas – голям, обширен, велик. Производна на **mas** е авестийската дума *masti* – величие, големина, постижения, превъзходство, добродетел. Сравни с българската дума МАСТИТ със същите значения.

Mrû (mrûva)- говоря, казвам. Сравни с българската дума МЪЛВЯ (преход р - л).

Kadâ (kadha) – къде, диалектно КАДЯ

Kuti (кути) – куче. Думата куче няма славянска и тюркска етимология и е силен белег за памирския корен на българите.

Nar- мъж. Сравни с НЕРЕЗ – мъжко прасе.

Naire (nar) – мъж, човек; **nairya**-човеци. Сравни с образуването на множествено число при някои български думи: поле - поля, кола-коля, нива-нивя, къща-къщя, шило-шила. Възможно е, образуването на множествено число на съществителни имена в българския език чрез наставката –я, да е пряко авестийско наследство!!

Nairika – жена. Образвана от **naire** – мъж с добавяне на суфикса –ка. Много други авестийски думи от женски род се образуват по същото правило, като към съответната дума от мъжки род се добави суфиксът – **ka**. В съвременния български това е много характерно. Например при образуване на стотици женски имена (Иван - Иванка, Стоян - Стоянка и т.н.), също и съществителни (ученик-ученичка, готвач-готвачка, учител - учителка и т.н.).

Pâdha – стъпало на крак. Сравни с българското ПЕТА.

Parâ (para) – пресичам, избягвам. Сравни с глагола ПЕРÀ- пресичам, бягам, който е диалектна дума, употребявана в района на Чирпан, а вероятно и на други места. Например: той пирè през полето – той пресича полето. Среща се и глагола ДА ОТПЕРÀ- да избягам. Например: той отпrà, което значи “той започна много бързо да се отдалечава, бягайки”. Глаголите ПЕРÀ и ДА ОТПЕРÀ са наситени с много хумор и въображение и се предпочитат през безличните бягам, пресичам.

Puthra – син, дете. Сравни с обидната дума БУТРАК – дребен като дете.

Raêma (raêman) – мляко. Сравни с българската дума ПОЕМАМ в смисъл приемам храна, питие.

Taš, taša (таш) – кастря, дялкам. Сравни с ТЕСЛА, тесам.

Van – да побежда ; **vanañt** – завоевател, побеждаващ. Сравни с ВАНАНД, името на предводителя на древните българи, заселили се в Армения.

Peshana – бия се; боря се. Сравни с ПЕХОТА, ПЕШАЦИ, СПЕШЕН.

Pitar, patar, ptar – БАЩА

Srûtahe (srûta) –слушам, чувам (преход р - л)

Staora - звяр, добитък, впрегатно животно. Сравни с българските думи СТРЪВНИЦА, СТРЪВ.

Sraothra – викайки, пеейки. Сравни с КРЯСКАМ – (преход “sr” - kr). Изобщо, преходът sr – kr е често срещан, например и в авестийската дума sraêshtha – най-красив. Думата “красив” я има в руски, но вероятно е с авестийска етимология.

Sra – крак, бедро (sr- преминава в kr-). Сравни с типичната българска дума КРАК, която не се среща в никой друг съвре-нен език и чиято етимология все още е неизвестна.

Sraoni - крака; бедра (sr- преминава в kr-).

Sara – глава, съпруг, власт. Сравни с българската владетелска титла ЦАР и думата САРАКТ, която много хора възприемат като “царство”. От sra – крак виждаме, че в българския език съществителни могат да се образуват със суфикса –ак. С тази наставка, от САРА – глава се образува САРАК, множествено число САРАКТ, тъй като множественното число при скито-сарматските езици се образува с наставката –д. Така, думата САРАКТ може да значи глави-войници, войска.

Shôithra – място за живеене, жилище, селище. Сравни с българ-ската дума ШАТРА, която беше обявена за древно-тюркска.

San (сан) – издигам, от тук термина “САН”, степен в обществе-ната иерархия при прабългарите.

sûra - сила, мощ; също и оръжие, копие. Сравни с българската дума ШИЛЮ (преход р - л).

Tafnu - топлина, треска – (преход f - р). В църковно-славянски е съществувала думата теплость, топлота – от тук преминава в източно-славянските езици.

Tapara – ТОПОР. Тази дума я има и в руския език, заимствана от черковно-славянски.

Tarasca - ОТВЪН, НАВЪН, ИЗВЪН. В моето родно село Самуилово, Старозагорско, когато бях дете, старите жени често произнасяха следните дълбокомислени фрази, които имат хумористичен смисъл: “Най-добре е, когато една работа се върши втараси”, “всяка една работа трябва да се прави втараси”. Никой не ми обясняваше какво означава “в тараси”. Сега, с помощта на авестийския речник вече става ясно, какво са означавали тези фрази. Думата “втараси” - отвън е близка и до историческия термин ЧДАР-БОЛГАР, “външни българи”.

Vâstar - пастир

Varez- работя, действам, върша нещо, правя нещо. Явно, от тук идват българските думи ВЪРША, СВЪРШВАМ.

Varshtaca – свършена работа, дело, деяние, вършене. Такава дума липсва в руски, но в полски има дума *warsztat* означаваща “работилница”, явно сарматско наследство.

Varsha (варша) – дъжд, валеж (преход р-л). Сравни с българското ВАЛЕЖ и глагола ВАЛИ. В руския език такава дума няма и там се казва: идет дожд (вали дъжд, просто вали) и идет снег (вали сняг). Изглежда типично българската дума ВАЛИ е наследство от авестийския език.

Vazemna – движа се много бързо, летя. Сравни с “да се ВЪЗЗЕМ-НА”

vairi – езеро. Сравни с чисто българската дума ВИР.

vac (вак)- говоря, казвам. Много често, в разговорния български вместо “казвам” се употребява “викам”.

vacā (vâc) – дума, изречение

Wik (вик) – говоря, казвам, крещя. От тук в съвременния български език “викам” има две значения: (1) говоря силно, крещя и (2) казвам, наричам, зова. От тук изразите: “аз се викам Никола = аз се казвам Никола” и “Аз му викам = Аз му казвам”. Първият израз е все още запазен в Македония, доскоро беше използван и в България.

Vacanghō (vacangh) – викане, говорене, реч

Uzdâtām (uz-dâ) – въздигам

Uzdâtât (uz-dâ) – възврял

Uzvarezem – възвръщам

Verethra - победа. Според П. Добрев, прабългарският боен вик е бил “БАРИТ” – победа. Българският боен вик вероятно е предста-влявал една авестийска дума.

Xvar (квар) – клетва, сравни с българското ВРИЧАМ СЕ

Xshudrā (xshudra) - сперма, семе. Сравни със българската дума ШУДРА, детероден орган при жена.

Zafana —уста. Сравни със ЗЯПАМ (стоя с отворена уста), зеза с уста (преход ф - п)

Zhnu –коляно. Сравни с българската дума ГЪНА, ОГЪВАМ.

Zhnâ –знам.

Zantu – племе, племенна територия. Сравни с прабългарското лично име ЗЕНТУ от надгробните надписи с гръцки букви.

По-долу са представени думи от съвременни езици от района на Памир, Кавказ и Волжска България, които имат близки паралели с думи от съвременния български език. Общото което ги свързва е езикът на прабългарите.

Лона – това е талишка дума, означаваща “гнездо”. Сравни с поетичната българска дума ЛОНО. **зард** – жълт на съвременния език дари-кабули. От тук идва и българското название за дива кайсия, зардзала. Частичката –АЛ играе ролята на суфикс за образуване на съществително име. Среща се често в много прабългарски думи и имена: онгъл, есегел, сакал(иб), берсил, Дактул, Видул, Чичул и т.н.

Сурик – руска дума, означаваща червено-оранжев цвят. Съгласно Фасмер [Фасмер М. *Этимологический словарь русского языка*. В четырех томах. Пер. с нем. М.; Прогресс, 1986-1987], тази дума идва от църковно-славянската (старобългарска) дума СУРИКЪ–червено багрило. По-нататъшният опит за етимологизиране на думата СУРИКЪ е доста изкуствен, защото тя се извежда от гръцката дума **συρικοσ** (сирикос) – сирийско, има се пред вид “сирийско багрило с червен цвят”. Много по-вероятен е произходът на тази дума от източно-иранската дума СУРХ – червен, която я има и в авестийския език. Прабългарската дума СУРХ е преминала в черковно-славянския под формата СУРИКЪ. Думата СУРХ сигурно е присъствала в прабългарския език, защото остатък от нея има в съвременния български език. Когато един плод започне да зрее се казва, че е НАСОРЯЛ, т.е., леко почервенял. В съвременния език на башкордите съществува думата Сор, означаваща ЧЕРВЕН. Тюрките имат собствена дума за червен – “ал”, така че думата Сор - червен сигурно идва от памирския език на волжско-българския субстрат на башкордите, по-точно от древната източно-иранска (памирска) дума СУРХ–червен. В съвременния език дари, същата дума звучи като СОРХ. В Старозагорско са известни изразите: “той стана шал-червен от срам” и “мястото стана шал-червено” - при възпаление на болно място. Думата ШАЛ в този израз може да означава “червен” и да произхожда, както и от башкирската дума СОР-червен и от памирската дума СУРХ-червен. Преходът р-л е често срещан, както се убедихме по-горе. Обаче преходът с–ш не е характерен

за езика на прабългарите, но има подобни примери при хазарите. Например, на български Саркел (Бяла сграда, крепост) – на хазарски Шаркил, на български Сур – бял, свещен – на хазарски шелляг –бял, сребърен (название на хазарските монети в Древната Рус), на хазарски Сар-ашен (Бяла крепост) - по български (вероятно) Сар-асен. Така че е възможно, думата ШАЛ-червен в българските диалектни говори да е реликт от хазарския ирански език.

Кала – крепост. В официалния език на Афганистан, пущу, думата “кале” означава село. В Хазария е съществувал голям български град Саркел – Бяла крепост, а също и градът Азаркел – Хазарска крепост. Думата крепост в древността е била синоним на укрепено селище, град. Сравни с днешната българска дума КУЛА и остарялата българска дума КАЛЕ -крепост.

Barubar, barabar- на днешните памирски езици Калаша и Ховар означава “един и същи, еднакъв”. Сравни с българската дума БАРАБАР, осмисляна може би неточно като “заедно”.

Driga, drung, darga –дълъг, на Калаша, Ховар и Нуристани.

Subah – утро, на Хинди-Урду. На авестийски утро е **savahi**. Сравни с остарялата българска дума САБАХЛЕН – утро, която почти всеки схваща като турска.

Chaku в езиците Калаша, Ховар, Нуристани, Хинди-Урду и Пущу означава нож. Сравни с българската дума ЧЕКИЯ – малко ножче, най-често сгъваемо ножче.

Kumoru – момиче, на езика Ховар. Сравни с КИКИМОРА – “младо момиче” на български. В митологията на източните славяни “кикимора” означава зъл домашен дух, който живее до огнището. Не е изключено думата и този митологичен персонаж да са заимствани от скито-сарматите, както вече се знае за много други персонажи и богове.

Kimeri – жена, на същия език Ховар. Сравни с КИКИМОРА – младо момиче (в юношеските години) на български.

Xawand – съпруг, мъж на езика пашто. Сравни с българската дума КАКАВАНИН – момче (в юношеските години), дангалак. Думите “кикимора” и “какаванин” носят хумористично, леко критично съдържание. Изглежда, удвояването на началната сричка на думата при прабългарите е придавало хумористичен и критичен оттенък в нейното значение. От този вариант е името Кракра на управителя на областта Перник от времето на Самуил.

Akh – око на Хинди-Урду. **Ech** – око на Калаша. Сравни с българската дума ОКО. Око на Ховар е **glech** – сравни с ГЛЕДАМ.

Капра – на езиците Хинди-Урду и пашто означава плат. Сравни с типичната българска дума КЪРПА. След метатеза на съгласните “п-р” се получават тъждествени думи с еднакво значение. Вероятно същата метатеза бр – рб е настъпила и при думите Naugvat – Кубрат (Курбат) (виж по-горе).

Baris - на езиците Хинди-Урду и пашто означава дъжд. Сравни с авестийското Varsha (дъжд) и българската дума ВАЛЕЖ.

Asi – пепел на езика Нуристани. Сравни с прабългарската дума АСО – пепел от погребална урна.

Sona – злато на езика Хинди-Урду. Сравни с прабългарската дума СОН – Слънце върху розетата от Плиска. При прабългарите е имало лично име Шун, името на жупан-таркана на Омортаг [Овчаров, Д. Омортаг кана сюбиги, от бога владетел на българите. Център за изследване на българите. София. 2002, Стр. 109]. Името Шун може да значи “Златко”.

Shom, Sham – следобяд на Хинди-Урду, Нуристани и Ховар. Сравни с прабългарската дума САМ – Сатурн и събота върху розетата от Плиска.

Kaurs (каурс) – тохарска дума, означаваща бик. На санскрит gov.s.a – бик и тохарски sāagi – теле, крава, вол. В съвременния български от тук са думите сирене, сирище, съсирвам и щерица – ялова крава. П. Добрев посочва памирското “шег” и искашимското “цег”, които означават бик, сходни с българското шегор, сигор – година на бика. С думата каурс - бик е свързана една любопитна случка от историята на моя род, която е станала в 1923 година. В едноетажната къща, където са живеели моите предци по майчина линия е имало голяма стая, в средата на която висели окачени шест люлки с пеленачета. Семейството е отглеждало много крави, биволи и други домашни животни. Един ден двата бика, биволският и карасарският, се сбили. Гонейки се, те влезли един подир друг в тази стая, обиколили покрай люлките без да ги закачат и излезли навън. В случая думата КАРАСАРСКИ бик, запазена в паметта на моите предци, означава “кравешки бик” и е очевидна реликва от прабългарския памирски език. Подобна дума “карасарска крепост” е записана и от поп Минчо Кънчев в неговите мемоари. Ако от

“карасарски” се махне славянската наставка –ски, остава прабългарската дума “карасар”, съдържаща основата “карас” – бик, крава и наставката –ар. Подобна наставка (-ор) имаме и в прабългарските календарни термини “шегор” и “сигор”- година на бика. Изглежда, прабългарските наставки от вида -ар, -ор имат смисъла на славянската наставка “–ски” (карас – бик, карасар – бичешки; шег, сиг – бик, шегор, сигор – бичешки). Това може да ни помогне да изведем смисъла на името Аспарух от авестийската (и иранска) дума *aspa* (*aspahe*)- кон (кобила) и умалителния суфикс “-ух”. От тук, името Аспарух вероятно означава “конче”. **Мадара** – може да произлиза от мидийската дума МАДА - място или свещено място, към която се добавя наставката -АР. Смисълът на образуваната дума трябва да е МЯСТОТО или СВЕЩЕНОТО МЯСТО.

Kuta – куче на Хинди-Урду. Този език се говори от около 700 млн. души. Сравни с типично българската дума КУЧЕ, която няма славянски и тюркски паралели.

Ksara – вода на санскрит. Подобна дума, **ksal** на санскрит е означавала «мия, измивам, очистивам». Тази дума, донесена от прабългарите е образувала в съвременния български език множество думи, които нямат паралел в славянските езици. Това е глаголът ШУРТИ – тече, съществителните ЧУРКА, ЧУЧУРКА, ЧОЧУРКА и ЧОЧУР, глаголът ЧУРКА и др. подобни. Отново виждаме суфиксите –УР и –КА като словообразуващи елементи, наследени от прабългарския език. Възможно е от тук да идва и думата ЧЕИР – ливада, която се смята за персийска заемка. Друга подобна българска дума е хидронимът ЧИРАНЕ, местност до гр. Чирпан, от където извира вода, даваща начало на голяма река. Според една от хипотезите, името на гр. Чирпан произлиза от името на тази местност. До скоро, хората от околните села са “отивали на чиране” за да перат дрехи. В 1942 год. един италианец написва книга [Vincenzo D'Amico. I bulgari stanziati nelle terre d'italia nell'alto medio evo. Roma ASSOCIAZIONE Italo-Bulgara. 1942-XX] в която се изброяват десетина думи, останали от Алцековите българи в съвременния италиански език, между които и думата “шерте” = каналче за вода, подвеждащо потока към воденицата. От равнището на знанията от 1942 год., този автор безпомощно се опитва да изведе тази прабългарска дума от монголското “схи” - вода и “ер(т)” – вена, мислейки, че прабългарите са тюрко-монголци. Всички тези думи, ШЕРТЕ, ШУРТИ, ЧУРКА, ЧУЧУРКА, ЧИРАНЕ, вероятно и ЧЕИР произхождат от санскритските думи *ksara* (вода) и *ksal* (измивам). По-далечната им връзка е с индоевропейската дума *g(w)elna* – извор, в гръцки *κελ(λ)α* - извор и *qwelle* – извор на немски [Георгиев Владимир. Траките и техният език. Издателство на БАН. София. 1977, стр. 161].

Krum – покрив, на езика Нуристани. Съвпада фонетично (и може би смислово) с името на кан Крум. Нима законът не дава сигурност, както и покривът ?

БЪЛГАРСКИ ДУМИ С АВЕСТИЙСКА И / ИЛИ СЛАВЯНСКА ЕТИМОЛОГИЯ.

В началото на ХХ-ти век е било забелязано, че в източнославянските езици има изключително много думи, близки до съответните думи от санскрит, езика на Авеста и съвременния език хинди-урду, говорен от над 700 млн. души в Индия и Пакистан. В същото време, близостта до пехлеви и други западноирански езици е много по-слаба, сравнима с близостта до останалите индо-европейски езици. Причината за това езиково явление е в миграцията на източните индо-арийски племена, включително и на прабългарите на запад и тяхното асимилиране от праславяните. Това необикновено силно подобие в речниковия фонд на славяните и прабългарите е направило взаимната им асимилация на територията на Дунавска България безпроблемна, бърза и неусетна.

По-долу са представени подобни думи, общи за авестийския, българския и руския език (табл. 2). Понеже авестийският език е записан поне четири века преди да започне етнообразователният процес при славяните, може да се предположи, че тези думи са били първо само авестийски, после са пренесени от авестийския в славянските езици. Преносът може да бъде пряк или посредством езика на прабългарите и другите сармати. Прекият механизъм на пренос могат да бъдат онези многобройни ирански племена от сарматски произход, дошли от Средна Азия в периода IV в. пр. н.е. – III в. н.е. в района на Северното Причерноморие и на север от Кавказ. Това са роксолани и росомани, алани, язиги, аорси, българи, хазари, голяма част от които са приели християнството и са асимилирани от славяните. Счита се, че в основата

на полския, руския и украинския народи стоят значителни маси иранско население от вида сармати. Посредством пряк механизъм вероятно са заимствани такива авестийски думи като *Mirhra* (Sanskrit *Mitra*)- мир, *Ray* – рай, БАГА- Бог, СПАКА- СОБАКА (куче) и мн. др.

Косвеният механизъм на пренос може да бъде: от авестийски в прабългарски, от прабългарски в старобългарски (черковнославянски), от старобългарски (черковнославянски) в езика на Киевска Рус, от езика на Киевска Рус в източнославянските езици.

Табл. 2. Паралелни думи между български и авестийски език, които се срещат и в руския език.

Авестийска дума или корен на дума	Българска дума	Забележка
А	НЕ -отрицателна представка към съществителни	както в алански и гръцки езици
Ачиста	нечист	А + чист = нечист
Поручиста	Напълно чиста	Име на дъщерята на Заратуштра
Асту	естество, природа	
-Ава	-ова, суфикс	<i>vidaeva data</i> = дяволски закони
-Ана	- ански	суфикс
Баврис	бобър	
Агура	Асура	Превежда се като “жив”
Бера	бера, събирам	
Брата	Брат	
будра	Бодър, бодърстващ	
варса	власи, коси	Преход р - л
Бараити (<i>baraiti</i>)	вземам, прибирам, нося	
Ваз	вода	
Вата	вятър	
Вере	вярвам, вземам	
Вэрка	вълк	
Вид	виждам	
Виду	виждащ	
<i>vid-</i>	знам	
гада	разбойник	Не идва ли от тук “гад” ?
Гара (Гайра)	планина	Сравни: Средна гора, Черна гора, Загора.
Гара березайти	висока планина	Березайти – висока. С прехода “р” в “л” берстава бел- и стои в основата на българския етноним (виж по-долу)
Давой	давай	
Дат	да дам	
Датар	Който дава, подател	Сравни златар, пекар, бръснар
Панча, Панчан	Пет, пети	
Дам	дом, дам	Дам - пристройка към къща за отглеждане на домашни животни
дарга	дълъг	преход р - л
джива	жив	
друг, друдж	лъжа	Преход р - л; преход ж - г
задо	задница	
дура	далечен	преход р - л
Дева	дявол	
Дрва	здрав	
Дрвайна	дървен	
Дру	дърво	Преход у - в
Друч	Сдървявам се	Преход у - в
Жап	шептя	

Жи и Жу (също зи и зу)	живея	
Жити	житие	
Зара	злато	преход р - л
Зема	земя	
Зима	студ, зима	
Иасан, асан	ясен, яснота	
Иасна	изяснения на религиозни обреди	
Маноя	мия	
Мага	могъщ, мога	
Меду	мед, питие и вино	
Мере	умирам	
Мереч	умъртвяване	
Мерета	смърт	Амерета - безсмъртен
марта	смъртен	
матар, мата	майка	Мата – женско име
Мерезу жити	мерзко живея	
Мизда	мъст, отмъщение	
Та (ха)	да	Частица за потвърждение
На	не	частица за отрицание
набо	небе	
Нова	нов	
Па	пия	
Пара	при	предлог
Пасу	пасящ, животно, което пасе, овца	
Патин	път	
Парвя	първи	
Пач	Печа	
Паис (Pais)	пища	
Пересад	прося	
Питум	Питая, опитвам, храня се	
Риш	руша	
Спар	припкам, подскачам	
Спайята	светлина, светъл	замяна на п - в
Спнета	светец	замяна на п - в
Сраван	Слава (Славен)	замяна на р - л
Сру	слушам	замяна на р - л
Ста	ставам	
Стере	стеля, постилам	замяна на р - л
Сту	прославям с уста	
Тап	натъпквам	
Тарас	чрез	
Тверас	творя	
Тач	Тече	
Теман	тъмнина	
Три	три	
Трити или Трайтана	троен	име на митичен триглав змей, име на митичен герой
Трас	тръскам	
Удра	видра	Преход у - в
Фра	пред	Предлог и представка към думи, преход ф - п
Фрам (fram)	управлявам	Преход ф - п
Чи	че	
Шити (жити)	жителство, дом, живея	
Шус	съществувам	
Хварнах (hwarnah)	слава, хвалба	преход на “р” в “л”

ту	Ти	
ва	Вас	
нао	нас	
сраво	слава, слово	преход р - л
рада	радетел	
Бойвра	Бой, битка	
кхру	кръв	(преход у-в). При други ирански езици кръв е “кун”, от където е преминала в тюркските езици като “кан”- кръв.

ита – и така

каурва – плешив, без коса, уши, опашка и пр.

тап – топъл

дура – далечен (преход р-л)

два – два

три – три

третя – трети

даса – десет

бу – да бъда

буд – будя, бдя

гр – гълтам (преход р –л)

дэр (1) - държа

дэр (2) – дърля се, бия се

зв – зова

зр – злобея (преход р - л)

им – имам

пи – пия

пэрсa – прося, питам

сад – седя

срв – слушам (преход р – л и преход в –у)

ста – стоя

стр – стеля

трс – тръскам, тръс (например, земетръс)

фрава – плавам (преход р – л и преход ф -п)

âstâya (â-stâ) – ставам

âste - стоя

dva (**va**) - две, двама

meretô (**mar**) - умирам, издъхвам, (**ameretât** – безсмъртен)

nas- изчезвам (сравни със УНИЩОЖАВАМ)

nava – нов, пресен

navaca - девет

navaitîm (**navaiti**) – деветдесет

ni- представка към думи придаващи им значение надолу, вътре, назад

Jivya, jvañt- жив, живеещ

ghenâ – жена

pañca (**pañcan**) – пет (пети)

pañca-dasa - петнадесет

pañca-dasan – петнадесети

paurva - първи, стоящ най-отпред

paourva - първи; преди, за пръв път, изцяло

pasu - овца; домашни животни, които пасат

pateñti (**pat**) -падам

patha (**pathan**) – път, пътека (пътища)

perena - пълен, напълнен (преход на звукът Р в Л)

pouru - много, многобройни, излишество

raê - богатство, богат (не идва ли от тук *rig* - владетел)
ratavô (ratu) - съдия, управител, властник; присъда. Сравни с РАДЕТЕЛ, РАДЕЯ.
ratha - колесница, каляска –(сравни с РАТ – война)
rathaêshtar – боец, войн, буквално колесничар
saite (sata)- сто
sraêshta – най-хубав, най-красив (*sr*- преминава в *kr*-)
srava - молитва – СЛАВА
sru - слушам, чувам, (преход на звукът Р в Л)
srûtô (srûta) – чут
surunvata (surunvañt) – слушаем, чуваем
suxrâm (suxra) -червен, блестящ
shâishtem (shâishta) – най-щастлив (сравни със ЩАСТИЕ)
srayanaca (srayan) - красота (*sr* – преминава в *kr*)
stê (sti, stôî) – съществувам, устойчив, стоя
shyeiñti - живея, пребивавам. Сравни с широко използваната в миналото българска дума ШЕН и израза ШЕН ЛИ СИ, в който “шен” означава жив, радостен. Подобна дума със същото значение обаче я има в много езици, включително и китайския.
tarô-pithwem (tarô-pithwa) – недохранен, буквално “извън храна” (*taro* - извън)
thrisatem (thrisata) – тридесет
thrisâsca - три
thrish – трижди
thwa - ти, твой
ukhra - могъщ, силен, мощен, стабилен, устойчив. Сравни с общославянската дума ГРАМАДА, от където идва ОГРОМЕН, които са думи с неясна етимология.
urvaire (urvarâ) - дърво
vadare – удар, инструмент за удряне
vaya – въздух, атмосфера
vâta – вятър
vispa – всички, всичко
vouru - широк, обширен, сравни с ВОЛЕН
vehrka - вълк (преход р-л)
vid - знам
vîdvâ (vîdhvangh) - знаейки
vaêdâ (vaêd, vid (k)) – знание
xshvash -шест
xshtûm (xshtva) - шести
zairita - златен; зелен
zam – земя
zbayamahi (zbâ, zbi) – зова, призовавам
zî – за, защото
zâire (zâiri) - зелено, жълто

ВЪЗМОЖНА ЕТИМОЛОГИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ЕТНОНИМ

Поради многобройните и убедителни доказателства за това, че българите са дошли от района на древния и исторически утвърден и известен град Балх и поради голямата близост между основата на етнонима *българи* (*българ-*) и топонима Балх, може да се счита обосновано да се подложи на сериозен анализ възможността етнонима ‘българ-’ да произлиза или да е сроден с топонима Балх. Някои автори [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от които са Българите. Предхристиянска и предмюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София. 2003, стр. 398] също стигат до извода, че в названието “Балхика/Бахлика” в индийските източници е отразена една много древна форма на етнонима “българ”. Основата на нашия етноним ‘българ’ може да се раздели на две части, ‘бълг’ и ‘ар’. Други автори приемат, че при *п*абългарите наставка ‘ар’ е частица за множествено число. Друга възможност е наставката ‘ар’ да се преведе с древноиранската дума ‘ар’ или ‘ир’ която значи ‘човек, деятел’ [Абгар

Карамуллин. В кн.: Татари: етнос и етноним. Казань. Татарское книжное издательство. 1989, стр. 59]. Твърде рано тази иранска дума е навлязла в тюркските езици като –ер, ир със същото значение, а не като частица за множествено число. Тази наставка е употребена в етнонима на много други народи (авар, хазар, сувар, мишар, даже в късните маджар, хунгар, татар) най-вероятно с този и смисъл. Много е възможно и при етнонима “българи” наставката –ар да означава “човек, хора”. Тази възможност се подкрепя от факта, че по същото време преките съседи на Прикавказките българи, арменците, са ги наричали с две напълно равностойни имена, булк и булкарк [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от които са Българите. Предхристиянска и предюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София. 2003]. Ако суфиксът –ар е частица за множествено число, суфиксът –к в булкарк (частица за множествено число в арменски) е излишен. Трета възможност е наставката –ар да означава това, което при славянските езици означава наставката –ски. Във всички случаи, първата част ‘бълг’ може да се разглежда като отделна дума (морфема) със свой етимологичен смисъл. Обаче тази етимологична единица е убедително близка по звучене до топонима Балх. Като цяло, етнонимната основа “бълг(ар)” може да се преведе като човек, съответно хора от района на град Балх. Ако наставката -ар означава множествено число, то “българ” ще има смисъл на “булхи, балхийци”, което е пак същото.

Известният иранист от Софийският университет Джемшид Сайяр [Джемшид Сайяр. В кн.: Култура и литература на древен Иран. стр. 23] отбелязва, че в древността често етнонимите произхождат от топоними. Най-вероятно народността име българи идва от топонима Балх. Този начин за образуване на българския етноним е разумен и от още една гледна точка. В района на град Балх са регистрирани много княжества с наименования от типа Булор, Балхар, Бургар, Палгар. Вероятно имената на тези княжества са свързани с общото название на района “Балхика/Бахлика”, което идва от името на централния град Балх, без да се свързват с името на определен етнос. От друга страна, етнонимът “българ” като название на част от изселниците от района на град Балх и страната Балхика/Бахлика може да е бил възприет и от друго сродно на балхиките население в Северното Причерноморие, като племената берсили и есегели.

Семантиката на топонима Балх не е известна. Близко до днешният град Балх има крепост, наричана Бала хисар – Висока крепост. От тук се смята, че Балх може да означава “висок, голям”. Наличието обаче и на хидронима Балх аб (река Балх) хвърля съмнение, че Балх може да означава само “висок”. Пред вид на древния произход и на индоарийския характер на населението на района, най-логична е протоиндоевропейска етимология на топонима Балх. Съществуват две пра-индоевропейски думи, които са фонетично близки до името на този град и могат да обяснят задоволително неговата семантика. Това са думите *bherǵ* (беръг) и *bhergho* (берго). Със знакът ‘э’ е обозначен протоиндоевропейския звук шва (*shwa*), който съответства на отличителната за българския език фонема ‘ъ’.

1) Протоиндоевропейската дума *b(h)erǵ* има две значения. Първото и най-важното е ‘бял’, а другото значение е ‘блестя, искря, светя с отразена светлина’ с производни ‘бляскав, искрящ’ [Иван Дуриданов. В кн.: Езикът на траките. Наука и изкуство, София, 1976]. От тук, най-правдоподобния смисъл на името на град Балх е “Белият град - Бялград”. Това съдържание на топонима Балх може да привнесе в българския етноним смисъла “бели, блестящи, искрящи”.

2) Протоиндоевропейската дума *b(h)erg(h)o* означава ‘планина’ [Иван Дуриданов. В кн.: Езикът на траките. Наука и изкуство, София, 1976]. От тази дума е произлязла думата ‘*berg*’ в езика на траките, означаваща “високо място, бряг, планина”. При славяните тя е станала ‘бряг’, а при германските народи ‘*berg*’ – планина. Може да се предположи, че сред населението от района на Балх думата *bhergho* е преминала в ‘балкан’- планина. Днес в западната част на Туркменистан има град и голяма провинция, наречени БАЛКАН, а в Средна Азия има две планини наречени Голям и Малък Балхан.

3) Авестийската дума *berezañt* (прилагателно от *barz*- висок, бял) има значение, което съвпада със смисъла на двете посочени по-горе думи *b(h)erǵ* и *b(h)erg(h)o*. Според Вяч. Вс. Иванов и В. Н. Топоров, авестийската дума *berezañt* възхожда пряко от праформата *bherag* – висок, бял. Така, според някои изследователи, източноиранските думи *b(h)erǵ*, *barz* и *berezañt*

произхождат от обща праформа със значение “висок, бял”. Тези думи стоят в основата на българския етноним.

Наличието на хидронима “Балх аб”- реката Балх говори, че най-вероятното значение на думата “балх” е било главно “бял”, защото една река не може да бъде наречена “Висока река”. Ако все пак смисълът на думата b(h)erg(h)o е бил също вложен в семантиката на топонима Балх, това би могло да привнесе в етнонима българи етимологичен смисъл изразен с думи като “висок, голям, планинец”.

Табл. 3. Семантика на думи, фонетично близки до топонима Балх.

Дума	Език	Значение
Bahr	Арабски	Бял
briku	Акадски	Ярък
bâlk	Талишки	Яркост
brigu, bârgu	Санскрит	Ярък, блестящ
balgayr	Келтски	Ярък, светещ
bârk	Памирски	Яркост, величие, слава
barh	Кавказки	Слънце
pal	Шумерски	Ден, светлина
palku	Шумерски	Ярък, мъдър
bâlg	Мунджански	Висок
Bright	Английски	Ярък
Белый	Руски	Бял
Bay (Бай)	Китайски	Бял
Belur, berula	Еврейски, пахлави, сирийски	Прозрачен кристал, кварц

Възможността източноиранската дума ‘балх’ да означава ‘бял, блестящ, светъл’ се подкрепя от факта, че в угро-финските езици в древността и днес думата ‘бял, блестящ’ звучи като ‘valge’. В древността, угро-финските племена са били северни съседи на източните иранци и са взели от тях много думи, една от които вероятно е думата ‘балх’–valge - бял. На албански “бял” звучи като bardh. Накрая, но не с най-малко значение е и фактът, че фонетично топонимът Балх е близо до думата за бял цвят “бял” в стробългарски и в съвременния български език.

Таблица 4. Трансформация на съгласната “р” от древни санскритски думи в “л” при съответните думи от българския език.

Санскритска дума	Семантична стойност	Еквивалент в съвременния български език
dharma	дълг	дълг
arian	благороден	алан
bhergo	планина	балкан
bherэг	бял	бял
bhrigu	блестящ	бълго - ?
vritra	вълна, вихър	вълна
brika	бълха	бълха
zrit	жълт	жълт
striba	стълба	стълба
vrika	вълк	вълк

В древноирански източници се упоменава цар Спандийат, син на Виштаспа, който построил столица в град Балх, наречен «искрящия Бахл». Много градове са били наричани великолепни, блестящи, но в случая е напълно възможно самото име на града да означава точно това, т.е., град Балх да означава ‘искрящ Бял град’.

Съществуват и много други думи от езици съвременни или по-ранни от епохата, когато е създаден град Балх, които фонетично и семантично са близки до този топоним (табл. № 3).

Преобладаващото значение на тези думи (бял, блестящ, ярък, светлина) подкрепя изказаната по-горе семантика на топонима Балх. Тъй като името на град Балх е фонетично и семантично близко до арабската дума *bahr*, академската *briku*, санскритската *brigu* (*bārgu*), шумерската *palku* (даже китайската “бай”) може да се заключи, че това е едно много древно и важно понятие, общо за езиците на много древни народи. Смисълът на това понятие – “бял, блестящ, светлина”, отразява качества, които са много важни и основни за хората, живяли в епохата на оформяне на първите говорими езици. Ето защо е твърде възможно топонимът Балх да отговаря на основна дума от нострадическия език, която съгласно табл. 3 се е запазила почти без фонетични и семантични промени в много от езиците на Стария свят.

За да си обясним как от началната форма *bherǵ* се е стигнало до ‘балх’ трябва да се обърнем към забелязаната по-рано от П. Добрев [В кн.: История на българската държавност (по най-старите царски и църковни летописи). ИКК Славика – РМ. София. 1995] трансформация *p* → *l* при много санскритски и праиндоевропейски думи. В табл. 4 представяме наши примери за такава трансформация (№ 1-6), а също и известните примери № 7-10 на П. Добрев. Фонетичната трансформация *p* → *l* в древните индоевропейски думи е забелязана и от други изследователи [Елизаренкова, Т. Я., Ригведа V-VII, с. 456] в езика на Ригведа. По-общо, преходът *p*-*l* е бил често срещано явление сред скито-сарматските диалекти [Бонгард-Левин Г. М., Грантовский Э. А., От Скифии до Индии, М., 1983 г., с. 68]. Подобен преход *p* → *l* е забелязан и в успоредната употреба на двете форми на иранския бог на земеделието, Бурзен – Булкен [Добрев, П., Името български. Ключ към древната българска история. София, 2002, с. 75]. Това означава, че фонетичната трансформация *bherǵ* → *bahlǵ* → *balkh* е настъпила сред населението от района на град Балх преди неговото преселение на север от Кавказ. По-горе, в главата за близостта на думите от авестийския и българския език бяха посочени десетки други примери за наличието на фонетична трансформация *p*→*l*. Наличието на много думи с подобна фонетична трансформация *p*→*l* в съвременния български език (табл. 2) се обяснява с връзката на древните български с тези източно-иранци. Възможно е в езика на част от населението на района звукът ‘h’ от началната сричка ‘bh’ изобщо да е отпаднал при което името на града и района става ‘Blǵ’ (Блъг), от тук формата блъгари.

АВЕСТИЙСКИ ЕЗИК И БАЛХАРСКИ ЕЗИК – БЛИЗОСТ И РАЗЛИЧИЕ

На основата на представените по-долу езикови факти може да се заключи, че в района на град Балх освен документираният авестийски език е съществувал и друг, много слабо документиран индо-арийски език. Нека този втори език наречем условно балхийски или още по-добре, балхарски език. Населението говорещо на балхарски език сигурно е било разположено близо до, но северно спрямо град Балх, докато авестийският е имал вероятно южно разположение спрямо града. Някои учени считат, че езикът на книгата Авеста е всъщност мидийски език, говорен доста по на запад от град Балх.

В авестийския език **aurusha** е значело бял, бяла. Авестийската дума **aurusha** явно възхожда към същата праиндоевропейската форма *bherǵ* – бял. При формирането на тази авестийска дума, началното “b” е преминало в “u”. Вероятно тази трансформация “b – u” е доста честа в авестийския език, защото се среща и при други авестийски думи, например **aurva** – смел, сравни с латинското *brave* – смел. Също, древният град Варну, намиращ се южно от Балх е записан от гърците като Аорнус, вероятно следвайки авестийското произношение Аорну. От тук можем да изведем правилото за промяна на началното “b” от индоевропейските праформи в “u” при съответните авестийски думи. В балхарския език обаче, началното “b” се е съхранило, например *bherǵ* – *Balkh*, също *bhergho* – балкан. Подобна промяна *b*-*u* е настъпила и в тохарския език, където от началното *bherǵ* – бял се е достигнало до *arsh* или *uarsh* – бял.

При авестийския, както и при всички други известни езици от района, пахлави, санскрит, согдийски и др. трансформацията “p-л” отсъства. Например, от изходната праиндоевропейска форма *bherǵ* – бял произхождат думите за “бял, светъл, блестящ” в иранските езици: средноперсийски *brz*, партянското *bʻrz*, *bʻrzʻg*, согдийското *brznʻt*, хоремзийски *mjʻbrʻz* – сияние, сияещ. При тохарския също *arsh* – бял. Като локално езиково изключение в Източен Иран обаче, балхарският език се характеризирал с трансформацията *p*-*l*. Това се доказва от

следните примери. От *bherəg* се е преминало в *augusha* в авестийски и в *Balkh* при балхарски. От *bhergho* се е преминало в *berz* в авестийски и *balkan* в балхарски. Успоредната употреба на двете форми на иранския бог на земеделието, Бурзен и Булкен в района на град Балх също доказва такава двуезичие. Като примери в това отношение евентуално можем да приемем и много от посочените по-горе български думи с предполагаемо източно-иранска етимология, в които има трансформация р-л. Например, *varsha* (авестийски)– валеж (български, вероятно от балхарски), също *mūva*- мълвя, *hvarenangh* – хвален, *everezika*- офлянквам се.

Следователно, авестийският и балхарският са били близки езици, но са имали и съществени различия. Основните различия, които вече бяха посочени, са наличието на трансформация “б - у” при авестийски, но не и в балхарски, и наличието на трансформацията “р - л” само в балхарски, но не и в авестийски. Обаче, в много от посочените по-горе български думи с предполагаемо източно-иранска етимология липсва трансформация р-л. Например: *khra* (авестийска)–край (българска, вероятно авестийска). Също и думите *haurvat* – Кубрат (Курбат), *varez*- върша, *sra* – крак, *vairi* – вир, *shôithra* –шатра, *parâ* – пера, пресичам, избягвам. Следователно, даже първоначално етносите говорещи на авестийски и балхарски да са били териториално разделени, сред мигриралите по-късно прабългари е имало говорещи и от двата езика. Това означава, че не бива да се очаква плътно припокриване на езика на прабългарите с този на говорещите само авестийски или с този на говорещите само балхарски. Това може да обясни доброто, но не плътно припокриване на думите от прабългарския език с този на авестийския.

В това отношение е важно да се потърси произхода на гръцкото название на Балх, Бактра. Това досега не е направено еднозначно. Петър Добрев напоследък свърза Бактра с древното име пакти на източноафганистанските племена, които днес се наричат пушуни и са основно население в централен и южен Афганистан. Това обяснение изглежда добро, но в светлината на вече установената трансформация р-л може да се предложи друго, като че ли по-добро решение.

Ние изведохме топонима Балх от праформата *bherəg*. От тук могат да се получат всички известни от древността варианти на това име: Балх, Бахл, Бахлика, Палх, Пахл, Пахлика, Вахлика, Балл, Бахли (Бахди). При всички тези варианти обаче се спазва трансформацията р-л независимо, че във всички регионални езици такава трансформация е отсъствала. Например, при санскрит е нямало трансформация р-л и името на града би трябвало да звучи Бахрика. Фактът, че на санскрит се е казвало Бахлика означава, че произношението е било съобразено с произношението на “балхарски” говорещото население на града. Според особеностите на авестийския език, името на града по авестийски е трябвало да звучи Ауруша, от *bherəg* с вече коментираните трансформации б → у и р → л, а също и с явния преход г – ш. Обаче, и на авестийски се е ползвало името Балх в съответствие с местното балхарско произношение. Известната иранска династия Пахлави, водеща началото си от Балх явно е съобразена с трансформацията р-л, въпреки че е управлявала в страна, в чийто език е нямало трансформация р-л. Нашата хипотеза е, че гърците като външни пришълци в този регион, не са се съобразили с древното “лъ-кашо” произношение в града (Балх или Бахл) и са ползвали друга успоредно съществуваща форма (Бахр) от преобладаващите в района “ръ-кащи” езици. Така, трансформацията на топонима на гръцки вероятно е станала по линията БАХЛ (БАХР) → БАКТР → БАКТРА. Не е изключено, самото древно име на местните племена пакти да е производно от формата Пахл – Пактл на топонима Балх.

В древната “География” на Птолемей се споменава за арийското племе “борги”, което живеело до град Агура в областта Ария, намираща се на западната граница на Бактрия, около днешния град Херат, Западен Афганистан. Като се вземе пред вид нестабилността на съгласните “р” и “л” и възможния преход р-л при скито-сарматските народи, възможно е името на това племе да е звучало и като “болги”, което съвпада с морфемата на българското име. По-късно, в ранния Кавказки период, едно от българските племена е имало подобно име бургар, бурги.

ПРЕКИ ДОКАЗАТЕЛСТВА ЗА ЕТИМОЛОГИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕТНОНИМ

Ако се вярва на хипотезата, че българският етноним идва от топонима Балх град (Бял град), за народите, съседни или близки на ранните българи и за самите древни българи етнонимът българи би трябвало да е имал буквален превод “бели, високи хора”, със значение “блестящи, извисени, благородни”. По-долу ще бъдат представени много доказателства за това.

Пряко доказателство за това предположение са куберовите българи във Волжка България, които са известни като ‘сребърни’, по-рядко като “бели” българи, понякога като “белари”. В действителност, в много индоевропейски езици думите ‘бял, блестящ’ и ‘сребърен’ са производни от една и съща дума *hark*. В такъв смисъл волжките българи могат да бъдат наречени освен ‘сребърни’, също и ‘бели, блестящи’. Летописецът Рашид-ад-Дин, който описва монголските нашествия съобщава, че мокшите, буртасите и аржаните (българите) били покорени едновременно от монголите. В народа аржани, Татяна Ярулина вижда волжските (сребърни) българи [Ярулина Татяна. Величието на Волжка България. София. 2001] – сравни латинското название на среброто *argentum* – бял, блестящ, благороден метал. Забележително е това, че в този текст етнонима ‘българи’ директно е заместен с думата “аржан”-сребърен, бял, блестящ, благороден. Самите куберови българи наричат държавата си Идел, което е древна индоевропейска дума и означава “благороден, аристократичен” (сравни с немската дума *edel* със значение “благороден, бял”).

Тохарите и кушаните са съставлявали значителна част от населението, мигрирало от района на Балх и средна Азия в областта северно от Кавказ и влезли в ядрото на прабългарския етнос. В санскритската литература етнонимите бахлики и тохари често се явяват еквивалентни. Етнонима тохари е зает от тибетски език и означава БЯЛА ГЛАВА. Самите тохари са наричали себе си ‘арси’, ‘арши’. В 1941 год. белгийския учен Ван Виндекенс установява, че самоназванието ‘арши’ означава БЯЛ. Предходното наименование на град Куча, от където идват кушаните е било Бо (По), което означава БЯЛ. Даже и днешното население на все още съществуващия град Куча нарича себе си БЕЛИТЕ ХОРА [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от който са Българите. Предхристиянска и предмюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София. 2003, стр. 383]. Топонима Куча и оттук етнонима кушани идва от името на династията Куча, която е управлявала град Бо през I-ви в.сл.н.е. Установено е, че думата Куча произлиза от тохарската дума *kutsi* и означава “бял, блестящ” [Борунов, И. Ю. Проблематика названия тохарских языков. Конференция по историческом языкознании. стр. 98-101].

Наскоро беше открита географска карта, съставена по един от ранните преписи на географията на Птолемей (около 160 год сл. н.е.), в която, на север от Черно море е регистриран народът БУЛЕНСИИ [Петър Добрев. Древните българи през погледа на арменските историци и географи. В книгата: Българи и арменци – заедно през вековете. Тангра Танакра. София. 2001, стр. 77 – 120]. Мястото на обитание на буленсиите съвпада с мястото, където след това е образувана Стара Велика България. Това дава основание на Петър Добрев да свърже латинизираното име Булензии с българския етноним. В тази си форма, обаче, без звука “г” и сричката “ар” българският етноним е близък до определението за цвят БЯЛ, БЕЛИ.

Римски източници сочат, че през I-ви век от н.е. на север от Черно море, от Азовско море до северен Кавказ са живели сарматските племена роксолани (*roxolani*), което значи “блестящи алани”. Тяхна столица е бил град Упса (Белият град). Преди да дойдат тук, тези сармати са основно население на Бактрия – Бахлика - Балхара и са родствени с прабългарите.

Съгласно стари руски документи, използвани от Андрей Лизлов за написване на “Скитска история”, в района на Тарим е била страната Скития, разделена на четири части: Белгиана, Аргон, Арсатер и Аниа. Цветелин Степанов в книгата [Власт и авторитет в ранносредновековна България. Издателство Агато, 1999] свързва страната Белгиана с разположените в Бактрия български владения. Според него наименованията на страните Аргон и Арсатер произлизат от тохарската дума ‘арши’ - бели. През този период имената на много градове-държави и династични фамилии в Таримската котловина и района на град Балх (Балуга, Бугур, Куча, Арги/Агни, Аржуна) носят смисъла на “сребрист, бял, благороден” [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от който са Българите. Предхристиянска и предмюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София. 2003, стр.384]. Също, хефталитите от

Бактрия са били наричани от китайците и гърците “БЕЛИТЕ ХУНИ”. Древното самоназвание на всички племена и етноси от източен Иран и северна Индия е било ‘arīa’ (множествено число arīan), което от иранските езици се превежда като ‘БЛАГОРОДНИ, но също би могло да се свърже и с думата ‘аржан’ – ‘блестящ, сребрист, бял’. Старото наименование на Индия – Бхарата, също значи “Благородна”. Някои изследователи превеждат названието arīan като “орачи” (ара - "плуг" [Шилов 1995: 225]), пред вид на тяхната основна дейност. Това може да бъде второ, всъщност основно значение на думата, което не изключва първото, а го подчертава.

През VII – X-ти векове, на мястото на източната част от територията на Стара Велика България възниква новата държава Хазария, в която по-голямата част от населението съставляват българите на Бат Баян и родствените с тях алани [Риза Бариев. Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997]. По-същество, Хазария била федеративен съюз от хазарски, български и алански родове [С. А. Плетнева. Хазары. Издание: «Наука», Москва, 1976]. Земята била собственост на отделни родове, които са имали жилища както в своите земеделски участъци, така и в градовете. Различни автори свидетелстват за езиковата и етническа близост между българи и хазари – исторически факт, който днес не се оспорва от никого. Почти всички автори в началото на хазарската държава свидетелстват, че хазарският език не е тюркски, нито славянски и не прилича на нито един от известните им езици.

Известно е, че в границите на Хазария аланите са били териториално обособени и са притежавали две свои автономни образования на север от Кавказ, начело с алански владетели. Източното аланско княжество е поддържало тесни връзки с Персия, а западното е гравитирало около Византия. Поради това, често между тях са възниквали войни. Не е известно българите в Хазария да са имали отделна автономия, но на практика те са притежавали значителна част от властта в цялата държава. В персийски, арабски и руски източници, те са били наричани с термина “вътрешни българи”. Руският историк Риза Бариев [Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997] счита, че терминът “вътрешни българи” отразява факта, че тези българи живеят в центъра на обширното по това време българско землище, започващо от Дунавска България и свършващо при Волжка България. По подобен начин обаче може да се мисли, че този термин отразява и обстоятелството, че хазарските българи са били твърде добре интегрирани в управлението на Хазария и от тях е произлизала значителна част от държавния елит.

Може да се предложи обаче и друго, исторически по-обосновано обяснение за произхода и смисъла на безспорно важния и общоприет по това време международен термин “вътрешни българи”. Известно е, че още по времето на Стара Велика България и даже преди нейното образуване, българите на север от Кавказ и Черно море се делят на “вътрешни” и “външни”. “Вътрешните” българи, оногхонтор-българ, съставлявали най-силното и цивилизовано ядро и са живеели в многобройните градове на първата европейска държава на българите, Берсилия, а по-късно и в нейната наследница, Стара Велика България. “Външните” българи, т.н. чдар-болгар, а също и живеещите в долините на реките Кубан и Днепър купи-болгар и кучи-болгар са заемали територии извън управленческия и цивилизационен център на българското етническо землище. По-късно хазарите вземат властта в Берсилия, което принуждава значителна част от тамошните българи да напуснат и предвождани от Аспарух те пристигат в района на река Дунав. Според мен именно това е причината, поради която оногхонтор-болгар е наречено в Ашхарацуиц “преселници”. Напълно разбираемо е обаче, че не всички оногхонтор-българи са последвали Аспарух. Друга част очевидно се примирява с това, че няма да ги управлява династията Дуло, а династията Хазар и остава в своите градове и земи, включени в новата хазарска държава. Именно тези българи са съставлявали 60% от населението на Хазария, съгласно Риза Бариев [Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997] и са излъчвали най-важната част от нейния управляващ елит, съгласно Плетнъова [С. А. Плетнева. Хазары. Издание: «Наука», Москва, 1976]. В такъв смисъл, международният термин от хазарско време “вътрешни българи”, може да се отнася за потомците на онази част от племената оногхонтор-българ, които са били наричани вътрешни българи още по времето на Кубратова България. Следователно, “вътрешни българи” ще е било трайно понятие, обозначаващо онези българи, които живеят в района на север от Кавказ,

предимно в Източен Кавказ през периода от III-ти век до тяхното унищожение или прогонване през арабо-хазарските войни и разпада на Хазария.

Вътрешните българи на Хазария, както и хазарите, живеят в големите градове, около които има силно развито земеделие и търговия - Саркел, Тмутаракан (Гаматарха), Беленджер, Семендер, Итил. В районите на Семендер и Беленджер са открити големи некрополи, в които гробовете са от три вида: гробни ями (български), катакомби (алански) и катакомби с могила (хазарски).

В много документи от Киевска Рус и Волжска България по това време, българите живеещи в Хазария са наричани с термина “черни българи”. Сместът на този термин може да се изясни ако вземем пред вид, че по-късно, източните области на Русия, които плащали данък на монголо-татарските завоеватели са обозначавани като “Черна Русия”, а западните свободни области като “Бяла Русия”. Вероятно в термина “черни българи” е вложен подобен смисъл, подчертаващ, че тази част от българите не живеят в собствена държава и не са свободни. Отчасти това се потвърждава от употребата на термина “Бяла България” за държавата на Волжските българи. По-късно, след кипчакизацията на волжските българи, тези исторически термини преминават в тюркската форма: “кара-булгар” за българите живеещи в Хазария и Ак Булгар за Волжско-Камска България.

Няколко века след своето образуване, Хазария става голяма държава със цветущ център, намиращ се в границата на старата Берсилия. Старите градове на Берсилия се разрастват, появяват се и нови. Около тези градове се развиват пояси на модерно земеделие с обширни овощни градини и лозя. Обширната Хазарска държава обаче е взимала данъци от много съседни племена и страни, включително и от волжските българи, които в началото са пълни васали на Хазария. По тези причини има големи противоречия и конфликти между богатата Хазария и свободолюбивите волжски българи. Това е и основната причина владетелите на Волжска България да приемат религията на арабите, най-големите врагове на Хазария по това време.

Различни градове са били столици на Хазария, но най-дълго столица е бил град Итил в делтата на Волга. По това време река Волга е наричана Итил, което на езика на угро-фините значи “река”. В центъра на града се намирала укрепена крепост в която е било жилището на кагана. Крепостта се е наричала Сарашен, което значи “Бяла крепост”, по арабски ал-Байда (Бялата). Това име е близко до Саркел – Бяла кула и вероятно също има иранска (авестийска) етимология, от тук думата ашен (асен ?) трябва да означава крепост, по авестийски камък. Сарашен, в някои документи Хазаран е било първото название на последната столица на Хазария. Итил е бил зимовище не само на хазарския владетел, кагана, но и на цялата обкръжаваща го свита, състояща се главно от богатата българска аристокрация [С. А. Плетнева. Хазары. Издание: «Наука», Москва, 1976]. През пролетта всички те, както и самия каган, се отправяли към своите родови имения, разположени в непосредствена близост до столицата - в долините на р. Дон, Чир, Цимла и др. Летните жилища в именията на най-богатите родове са били обкръжени със крепостни стени, изградени от бял камък. Около тези имения се групирани земеделски поселения, които под охраната на аристократа-стопанин постепенно прераствали в градове. Така възниква и град Итил. Може би още тук се проявява традицията на заможните българи да живеят в големи къщи, заградени с високи огради, която се проявява през цялата наша история.

Друго пряко доказателство за горното твърдение е, че живеещите в Хазария българи, както и техните съседи алани са наричани от околните народи и в хрониките на арабски, персийски и руски автори с почти едно и също наименование “аси” или “яси”, рядко “язи, ази” [Риза Бариев. Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997]. Това отразява етническата близост на българите и аланите. Етническото название “аси” днес е съхранено в много (над 30) местни названия, топоними и хидроними в Южна Русия, Украйна и Молдавия [Риза Бариев. Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997; Вернадский Г. В. Древняя Русь, М. 1996]. От това название идва хидронима Азовско море, по бреговете на което са живяли асите. Названието “аси” произлиза от тохарския етноним “арси”, по-късно трансформиран в “аорси” – бели хора. В съвременния осетински език “аорс” значи “бял”.

Днешните Донски и Кубански казаци, които са потомци на славянизираното иранско население на Хазария и Стара Велика България обясняват своето древно и съвременно название “казаци” (самоназвание “казаки”) като “кос-саки” – бели саки, от скитската дума “кос” - бял.

Самите хазари, които също са народ етнически и езиково близък до прабългарите имат етноним, който някои съвременни историци извеждат от същата скитска дума “кос”-бял с иранска добавка “ар”-човек. В древните руски летописи етнонимът “хазари” е записван като “косари”, което може буквално да се преведе като “бели хора”. В края на книгата се обосновава наша хипотеза за памирския произход на хазарите, чието име може да се изведе от тохарската дума *kutsi* – бял.

В персийската и по-късната арабска литература се използва названието БУРДЖАНИ за българите, които живеят в първите векове на н.е. в Северен Кавказ. По-късно, това название се прехвърля и върху българите, образували Дунавска България. БУРЖАНИ идва от персийската дума “бурзунг” – висок, възвишен, което обяснява използването на това название само в определен кръг източници. Допълнителен смисъл вложен в БУРЖАНИ може да дойде и от древната пехлевийска дума BURZ – земеделие и от названието на бога на земеделието при древните перси, БУРЗЕН. В древна Ариана, земята където по-късно се установява Бактрия, областта около град Балх се е наричала Буржан. Обаче, названието Буржан се среща и на други места в Иран и даже в съвременен Башкортостан. Централното, най-главно племе на башкортите се е наричало бурджани. Българите, останали по родните си места след завладяване на първата си държава край Кавказ от хазарите са били известни като трудолюбиви земеделци, превърнали околностите на големите градове в овощни градини и лозя. В древният ирански свят обаче, термините “земделец” и “орач” имат преносен смисъл на “хора, които се занимават с благороден труд” в противовес на туранците, които са характеризирани като “номадски и грабителски народ”. В този смисъл, етнонимът БУРЖАНИ, с който персите и по-късно арабите са наричали кавказките и дунавските българи има семантика на “извисени, благородни хора”.

Като обобщение, прабългарите са включвали ако не изцяло, вероятно в голямата си част племена от групата на сарматите, аорсите и тохарите, които всички са били наричани ‘БЕЛИ, БЛЕСТЯЩИ, СРЕБЪРНИ, БЛАГОРОДНИ’. В допълнение, всички тези племена произхождат от района на Източен Иран, изобилстващ с наименования на градове и държави със същото значение. Идвайки в районите на Северното Причерноморие и Волга, те са били наричани от околните народи с названията “аси, яси, аржани, белари”, които имат същия буквален превод – бели, блестящи, благородни. От тук може да се заключи, че е твърде вероятно и буквалният превод на българския етноним да е означавал “бели хора”, с контекст “блестящи, благородни”.

Едно възможно обяснение защо много източноирански народи така упорито се придържат към употребата на определението “бял, блестящ” в своя етноним е дадено по-долу.

ТОПОНИМНИ ДОКАЗАТЕЛСТВА ЗА ЕТИМОЛОГИЯТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕТНОНИМ

Широко известно е, че в началните години на Първото българско царство по цялото ново етническо землище на българите се появяват редица селища и местности, над 40 на брой [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от които са Българите. Предхристиянска и предмюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София. 2003, стр. 277-278], в чието име стои етнонима българи/блъгари. Това напълно естествено се обяснява с факта, че по тези земи отсядат нови заселници, които носят със себе си етноним с който те очевидно много се гордеят. През първите години на този период обаче се появяват и много селища, наречени със странното име Бялград или Белград и разположени все по границата на новото българско землище (Фиг. 5). Това са Белград –столицата на днешна Сърбия, Берат в Албания, Белгород на Днестър (южна Украйна), Бялград в Западна Румъния, Бялград (Болгар фехервар, днешната Алба Юлия) в днешна централна Румъния. Историята на тези градове показва, че това чисто славянско наименование възниква само когато в тези градове има или се появяват българи или гранични гарнизони от българи.

Наименованията Бялград (Белград, Бялиград) символизируют българска твърдина. В първата половина на IX-ти век българската държава провежда административни реформи. Градът се нови, „бели“ крепости (на старобългарски град), които стават центрове на новообразувани области „комитати“. Такива са днешният Берат до река Девол, Албания, Белград на Дунав, на мястото на древния Сингидунум, Бялград в Загорския комитат (днешна Трансилвания), както и крепостта Белгород в устието на Днестър в Междуречния комитат. Така източната част на Балканския полуостров се осейва с имена, напомнящи и до днес за съзидателната роля на Българското канство.

Фиг. 5. Граници на Българската държава в края на IX век. Показани са градове и крепости които имат име, явяващо се предположителен славянски и унгарски превод (калка) от етнонима на древните българи. Всички те са играли роля на гранични укрепени селища с гарнизони от прабългари.

През 501 г. прабългарите населяват и овладяват северното крайбрежие на Черно и Азовско море, където се намира древният град Тир (днешния Белгород Днестровский, бившият Ак-керман – Бял град на татарски). 44 години след това антите превземат града и веднага го наричат Белгород. През 677-679 г. града е резиденция на българския кан Аспарух. Това показва, че в града живеят много българи, което може би дава повод на славяните да го кръстят БЯЛ ГРАД.

След като няколко пъти град Сингидунум е разрушаван от хуни, готи, гепиди и авари, около 630 година славяните го превземат и населяват. Доста по-късно, през 827 година българите установяват власт над града и го правят важна гранична крепост на своята държава. Само 50 години след това, през 878 година се явява първото чисто славянско наименование на града – Белград. Това означава, че в продължение на двеста години славяните не го назовават така, но само за кратко след появата на българите в него те го кръщават БЯЛ ГРАД. Унгарците в миналото и днес наричат този град Нандор фехер-вар, което буквално значи ‘български бял град’ от унгарското наименование ‘нандор’ на оногундурите-българи. Във всички средновековни хроники на латински език, град Белград се нарича *Alba bulgarica*, т.е. ‘Българска Бяла’. В латинските извори за българската история [ЛИБИ, т.III, С. 1965, с.81, с. 120, с.190] се казва, че според Гийом от Тир (Вилхелм Тирски), след като преминават р. Дунав, религиозните поклонници от Първия кръстоносен поход достигат ‘до земите на българите, пристигайки до селището, което се нарича Белграва, т.е. Белград’. Според описанието на

хрониста на Втория кръстоносен поход Одон от Дъои “отгдето започва България се издига крепост, наречена **Българска Белграва**”.

В Иран, столицата на днешна Сърбия, Белград се нарича Balghirad, което се образува от думите Balgh и rad, където rad значи стена [Steingass, F. J., 1892. A comprehensive Persian-English dictionary. London: Routledge & K. Paul] (цитата е от Явор Шопов, лично съобщение). С други думи, съвременното иранско название на сръбската столица Белград е “Българска крепост, стена”. Забележете, че в това име думата Balgh (бял, български) се пише точно така, както се пише и произнася името на град БАЛХ в Афганистан, прародината на древните българи. Това означава, че топонимът Balghirad - Белград може да се преведе и като градът (крепостта) Балх. Тази находка е сигурно указание, че за древните географи и историци между българите от Балканския полуостров и град Балх в днешен Афганистан има връзка. Вероятно, в градовете-крепости с имена Белград, древните българи са виждали образ на името на древния град Балх.

Друг пример за свързване на етнонима ‘българи’ с ‘бял’ е древният и важният сега религиозен и административен център в Албания, град Берат (Berati) на река Девол. Градът е известен от IV в. пр. н. е. В II в. пр. н. е. с името Антипатрея, в началото на средните векове – Пулхериополис а от IX век - Белиград (оттук днешното име Берат). В първите години на българската държава този град е населен със славяни и българи и се е наричал с няколко имена: Белград, Велика, Велеград, Пулхериуполис. Последното име Пулхериуполис (Красив град) от гръцкото полис (град) и латинското pulcher (красив) е близко по значение до славянското Белград. От своя страна, славянското Белград е близко по смисъл, а Пулхериуполис по звучене до “Български град”, ако ‘Български’ се преведе като БЯЛ. От другите наименования на града може да се заключи, че “Български” може да означава и ‘велик, голям’ в пълно съответствие с второто семантично гнездо [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от който са Българите. Предхристиянска и предмюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София. 2003]. На съвременен албански градът се нарича Берат, като това наименование произхожда от албанската дума “bardh”- (barth) - бял. Албанската дума bardh е много близка с праиндоевропейската дума bherǵ – ‘бял, блестящ’, но без трансформацията р → л.

Далеч на север, на границата между Унгария и Румъния се намира град Дюла фехервар. По време на българските канове градът се нарича Българ-град, в последствие Българград [Петър Добрев. В кн.: История на българската държавност (по най-старите царски и църковни летописи). ИКК Славика – РМ. София. 1995]. Така е известен и днес, но на унгарски името му звучи като Дюла Фехер-вар, което се превежда като ‘Белия град на династията Дуло’ [Петър Добрев. В кн.: История на българската държавност (по най-старите царски и църковни летописи). ИКК Славика – РМ. София. 1995]. Забележете, че и в този случай първата дума ‘бълг’ директно се превежда като БЯЛ.

С извесна предпазливост, към списъка на посочените по-горе градове може да се добавят и градовете и крепостите Бялград в южните Родопи, Белоградчик в западна Стара планина, град Бяла близо до Варна, крепостта Бялград до град Преслав, град Белград в областта Тиквеш в Република Македония и град Алба Юлия (бивш Бялград) в Румъния, както и село Бялиград до Момчилград. Всички тези градове и крепости също са били разположени по границата на Българското канство. В много от тях има исторически останки от прабългарите.

В района на Северното Причерноморие и Северен Кавказ, в VI – VII век е образувана държавата Стара Велика България. От тези времена, в този район са останали градовете Белгород Приднестровский, град Белгород близо до Харков, както и град Саркел, останките на който днес са залети от река Дон (Фиг. 6). Град Белгород е основан през 1596 год. на мястото на старо селище, наречено Белогородье или Белогорье. В района на последния град сега се откриват множество паметници свидетелстващи за присъствието на прабългари.

На юг от Белгород, на река Дон се е намирал важният хазарски град Саркел (по хазарски Шаркил), населен предимно с българи. Градът съществува по времето на Кубратова България, а в последствие е разрушаван и построяван няколко пъти. Бил е обграден от крепост, издигната от тухли с ярко червен цвят (цветът на войните). Гърците превеждат това име като Бяла крепост. В X-ти век русите го превземат и го преименуват на Бялая вежа (Бяла крепост). Името Саркил се състои от две части “сар” и “кил”. “Кил” на ирански означава дом, крепост (сравни с българската дума “кула”). “Сар”вероятно значи “бял”, защото на чувашки език “шур

кил”-значи “бял дом”. На български език “сур елен, суро агне значи “бял елен, бяло агне”. На хазарски “бял, блестящ” е звучало като “шелляг”, което е близко до “шур, сар”. При древните индийци, името на “бялата планета Венера” е звучало като Шукра, което означава “бял”. При древните иранци и индийци, Слънцето е наричано “Сурья”, което означава блестящо, светло. От тези примери се вижда, че най-вероятната етимология на думата “сур” е индо-арийска със значение “бял”. Имайки пред вид етническият състав на населението на града и указаната по-горе традиция, названието Саркел – Бяла крепост може да се преведе като “Българска крепост”. Това, че Сар е означавало бял се доказва и от името на вътрешната крепост на последната столица на Хазария, Сарашен – Бяла крепост [С. А. Плетнева. Хазары. Издание: «Наука», Москва, 1976].

Фиг. 6. Граници на Стара Велика България в средата на VII век. Показани са градове и крепости които имат име, предположителна славянска калка от етнонима на древните българи. Вероятно те са играли роля на гранични укрепени селища с гарнизони от прабългари.

В днешна Украйна и европейската част на Русия е имало още два града, наречени Белгород: Белгород Киевски и Белгород Рязански. Първият е известен от 980 година като град – крепост, намираща се на юг от Киев до днешното село Белгородка. В юго-източния край на Стара Велика България, в съвременния Дагестан са се намирали още два гранични български града, Балх и Булгар Балк, в район гъсто населен с българи [Бариев Р. Х. Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997, 418 с.]. Техните названия пряко произхождат от името на древния град Балх, Белия град. В този район се е намирал и град, чието име по арабски и еврейски е записвано като БЛНГР, една от столиците на Хазария – днешният град Буйнакск. Днес името на този град условно се произнася като Беленджер и се смята, че произлиза от етнонима на основното му население – древните българи.

Съгласно сведенията на персийския хронист Ат-Табари [История, Ташкент, 1987 г.], между 556-571 г. тюркютите заели източните части на Северен Кавказ като победили хазарите и народа "б-н-дж-р" (беленджер). Според В. Генинг и А. Халиков, това е пехлевийската форма на името на българите, живеещи в този град.

Така, на огромната територия на бившия Съветски съюз има шест града с името Бял град, като всички те лежат по границите на Стара Велика България. В същото време, на територията на Балканския полуостров има общо 10 града и селища с такова име при това всички те са били по границата на Българското канство. Трудно е да се измисли някакво

случайно съвпадение в названията и местоположението на толкова много градове и крепости. Изглежда, в своето време те са служили като гранични крепости, защитаващи важни пунктове на тогавашните български държави. Затова независимо от състава на околното население, те са наименувани по еднотипен начин – Българска (Бяла) крепост (град). Специално за славянското население този процес е улеснен от фонетичната близост на етнонима “българ-” с наименованието “бялград”, като двете думи имат почти еднаква поредица от съгласни – блгр(д).

Както се вижда от Фиг. 5 и 6, градовете с наименование Бял град са възниквали все по периферията и границата на българските държави. Възможната причина за това е, че живеещото извън границите население от небългарски произход (славяни, унгарци) е гледало на тези градове като на български гранични крепости – твърдини, в които има гарнизони от българи. Напълно закономерно е това население да е назовавало тези градове “българска крепост” или “български град”, което по това време е било едно и също. Тъй като смисълът на етнонима българи е бил известен на това население, изразът “български град” е бил буквално преведан като “бял град” на славянски, “фехер вар” на унгарски и даже “сар кел” на ирански. Обратно, селища които са носели в наименованието си етнонима “българи” но са били разположени във вътрешността на българската държава, не са били преведани на чужд език и са запазили тази си основа и досега.

КОСВЕНИ ДОКАЗАТЕЛСТВА ЗА СЕМАНТИКАТА НА БЪЛГАРСКИЯ ЕТНОНИМ

За посочения превод на българския етноним могат да се приведат и множество косвени доказателства. Например, в широко известния и все още необяснен израз “тих бял Дунав” думата ‘бял’ може да означава ‘български’. Това е напълно възможно, ако вземем пред вид, че от 6 до около 15 век сл. н. е. река Дунав е текла почти през средата на българското етническо землище и би могла с основание да носи името “българска” река.

Разбира се, по света има много топоними и хидроними в които присъства прилагателното “бял”. Ние можем да търсим доказателства в такива случаи, само ако те се намират в район със значимо прабългарско присъствие в миналото. Например, част от наследниците на волжските българи (башкирите) наричат с името ‘Аг идил’ голямата река Бялая, приток на Волга, а самата Волга наричат Идил. Преди куберовите българи, река Волга се е наричала Итил, което на угро-фински означава просто “река”. Угро-фините са били коренно население по горното и средно течение на реката до идването на българите. В превод от башкирски ‘Аг идил’ означава ‘Бял Идил, бяла река, бяла Волга’. Очевидно от тук идва и руското наименование “Бялая”, като вторичен превод. В светлината на нашата хипотеза, хидронимът Аг идил би могло да означава и ‘Български Идил’ или “Българска Волга”.

Съгласно официалната руска ономастика, името на река Волга идва или от славянската дума “влага” (странно защо изопачена на “волога”) или от угро-финската дума ‘valge’, която значи “бяла, блестяща”. Хипотезата река Волга да носи за име угро-финската дума “valge-бяла” изглежда правдоподобна, но не обяснява защо това име се появява едва след идването на българите. Също така от това обяснение не става ясно защо угро-фините са заменили своето първоначално наименование Итил – “река” с друго свое наименование valge -бял. Това може да стане само с външна намеса и тази намеса може да бъде идването на куберовите българи. Очевидно угрофините са сменили името на реката с името на новия господстващ етнос в района, българите, но са превели смисъла на етнонима българи (бели) на своя език като “valge”-бели. Това изглежда напълно правдоподобно, пред вид на чудесното съвпадение на смисъла и звученето на двете думи, българската “българ - бял” и угро-финската “valge” - бял. Т.е., и тук е проработил същия механизъм на буквален превод на етнонима, който механизъм е произвел славянското “бял град”, унгарското “фехер вар”, латинското Alba bulgarica и иранското Balghirad.

Унгарска легенда разказва, че княз Дуло от рода Белар имал две дъщери. Родоначалникът на унгарците Мадяр се оженва за една от дъщерите, а Хунор взема другата дъщеря. Така първата дъщеря на Дуло с децата, които ражда става майка на всички унгарци, а втората дъщеря става майка на всички хуни. Макар това да е само една легенда, тя заслужава

внимание пред вид на следните много мъдри наблюдения, съдържащи се в нея. Веднага се натрапва изводът, че според тази легенда маджари, хуни и българи не са едни и същи народи, нещо което са твърдели и всички древни хронисти. От друга страна, легендата подчертава, че тези народи са родствени в този смисъл, че в тях тече частица обща кръв. Това може да бъде кръвта на онези начални европейци (източни иранци, тохари, юеджи, ди, динлини), които са участвали в етногенеза и на трите посочени народа от легендата. В случая обаче, по-важно е да отбележим, че родът на княз Дуло, т.е., българите, са наречени Белар, така както са били наричани и Волжските българи, което означава “белите или сребърните”.

Представената по този начин семантика на етнонима “бълг(ар)” може да обясни и подчертания култ на българите към белия цвят, изразен в българските народни носии и песни. В българските народни песни е характерна изключително честата употреба на израза “бяла българка”, “бели българи”, както и изрази от вида “бяла Яна”, “бяла Рада” и т. н. Едва ли българите са по-бели от околните народи, или че сред тях не се срещат и по-тъмни хора. Да си спомним за желанието на заловения хайдутин да бъде обесен в снежно бяла риза, за съчетанието “бяла и червена” като неотменими черти на женската хубост. В края на Първата Световна война на южния фронт в Македония четири български полка са били обградени от войски на Антантата. Преди да се предадат в плен, всички български офицери и войници се облекли в бели ризи.

В българските носии, например в Македония и Тракия, основните цветове са бял и червен, мартениците са също в бяло и червено. Характерни за българския език са и такива идиоми като “отиде си от белия свят”, “бял ден не видя”, но липсват идиоми, които да се изразяват с други цветове.

В някои български диалекти (района на град Чирпан), бялото на очите се нарича “балак”. Човек с големи очи, на които бялото (белтъка) се откроява повече от обикновено също се нарича “балак”. Глаголът “избалачва се” означава “обелва очите си”. Това е чисто езиково указание, че в българския език морфемите с основа “блк”, каквато е и основата на българския етноним могат да носят смисъл на “бял”.

Вече беше посочено, че монголците наричат “булган” едно животно с много ценна бяла кожа, много търсена и често разменяна в стоковото обръщение в миналото. Това даде повод на някои български автори да обявят това животно за “кръстник” на българите. Това животно се среща и в България и се нарича БЯЛКА (Белка) на български. След като вече знаем, че етимологически етнонимът “българи” съдържа качеството “бял”, защо да не предположим, че това е било известно на древните монголци и те са кръстили това животно на името на българите ?

Прехвърлянето на качество от типа “българи → булган” означава, че българите са били широко известен народ в миналото, което се доказва с примерите “български ботуши”, “болгарский перец”, “булгария” и мн. др. Изглежда, чисто фонетичният начин за етимологизиране булган → българи вместо рационалния българи → булган е по-скоро пример за национален нихилизъм.

СЕМАНТИКА НА ЕТНОНИМА БЪЛГАРИ

Ако етнонимът “българин” се превежда буквално като “висок, бял човек”, какъв е бил вложеният смисъл в тази дума? Пред вид на семантиката на етнонима на сродните народи – перси и мидийци, и тук може да се очаква определено религиозно и нравствено-космогонично съдържание. Друг подобен пример е названието на населението в северната съседка на Балхара (Бактрия), Согд или Согдиана, чието име е произлязло от иранското прилагателно *sugda* (чист, освещен).

Етноним с подобна семантика са имали и някои западноевропейски народи. Прекият смисъл на етнонима на бургундите - “високи, издигнати хора” идва от старонемската дума *burgund* – “висок, издигнат”. Същото значение има и ирландската дума *brigit*. И двете думи *burgund* и *brigit* имат обща основа и както се вижда обща семантика с българския етноним.

Семантиката на етнонима “българин – висок, бял човек” може да се потърси в много исторически обстоятелства, описващи космологичните и религиозни представи на народите от Средна Азия през този период, част от които са изложени по-долу.

1) Както видяхме, за района на Средна Азия и Каспийско море, в периода V-ти век пр.н.е. – X –ти век, е съществувала постоянна традиция при много племена и народи да се назовават “бели”. Други племена обаче са били наричани “черни”. Така, етнонимите на много народи от Памирския регион (тохари, аорси, кушани, ефталити, алани, хазари, българи) са означавали едно и също нещо - “бели хора”. Тази традиция са усвоили и продължили даже дошлите по-късно в този район тюркски племена. Създаденият в V-ти век Тюркски хаганат бързо се разпада на източна част, управлявана от “белите тюрки” и западна част, включваща “черните тюрки”. При смесването на “белите тюрки” с местните ирански племена аси (аорси) се създава тюркския етнос огузи. Етнонимът “огузи” обикновено се превежда като “ок узи”, или “бели аси”. Хазарите също се подразделяли на “черни хазари”, живеещи на изток от Волга и “бели хазари” на запад от Волга, в областта Берсилия. Белите хазари са имали градове и цветущо земеделие. Извесни са термините “Черна Русия” и “Бяла Русия”. Вътрешните българи на Бат Баян понякога са наричани “черни българи”, а Волжските българи – “бели българи”. Известни са даже “бели монголи” и “черни монголи”. Какъв е смисълът на такова разделяне?

При някои народи, посоките изток и юг са наричани бели, а запад - черна. В случая се има пред ефектите от изгрева и залеза на Слънцето. От тук много изследователи вярват, че употребата на качеството “бял” е синоним на източен, съответно чер - западен. Това съвпада само в случая с тюрките, при които “белите тюрки” са на изток, а “черните тюрки” - на запад. Най-общо обаче, традицията да се употребява “черно-бяла” терминология за описание на явления и събития има много по-фундаментални корени и **няма нищо общо с посоките на света, нито с расовите особености на племената**. Например, волжските българи, които живеели на север, наричали себе си “бели” а своите южни събратя от Хазария - “черни” българи. Източната част на Русия е известна през татаро-монголско време като “Черна Русия”, в противовес на “бялата”, свободна западна част. Също и при хазарите, източната част е “черна”, а западната – “бяла”. Всъщност, тази не добре изследвана “черно-бяла” терминология може да се обясни с праисторическите особености на културата, религията и космологичните представи на народите от Западна и Средна Азия и Китай.

2) Малко известно е, че китайците от времето на империята Сун разделяли цялото некитайско население на централноазиатските степи на три категории - бели, черни и диви на основата на стопанско-културни, а не на етнически критерии [Гумилев Л. Н. От Руси к России. М.: Экопрос, 1994 С. 90 – 167; Султан Акимбеков. Конец татар. Континент. №15 (77), 24 юлия - 20 августа 2002 г. Алматы]. Те наричали “бели” онези племена, които се занимавали със земеделие и са изпитали влиянието на китайската култура. “Черните” племена били животновъди-чергари, а “дивите” се прехранвали с лов и риболов. Например, “бели” татари са били хората от племето онгути, което живеело до самата Велика Китайска стена и се подчинявали на китайския император. Те охранявали границата на империята и получавали за това заплащане. Затова техните жени носели копринени дрехи, в кухнята ползвали порцеланови съдове. “Черните” татари живеели в откритата степ по на север, подчинявали се на своите ханове (племенни вождове). Отглеждали животни, хранели се с месо и мляко и носели дрехи от кожи. “Дивите” татари живеели още по на север, подчинявали се само на родовите си старейшини и се прехранвали само с лов и риболов.

В границите на посочения район и епоха, тази тристепенна градация на отделните племена и народи според тяхното цивилизационно равнище, стопанска култура и обществена организираност е била съвършено правилна и вероятно много важна и полезна. Само с една дума е било възможно да се характеризира дадено племе или народ към коя цивилизационна група принадлежи – към уседналите народи имащи градове и държави (бели), към скитащите номади имащи примитивно стопанство (черни) или към пълните номади-събиратели (диви). Очевидно, народите от района на Памир, откъдето идват прабългарите, са били от групата на “белите” народи, тъй като вече са имали държава и градове в продължение на десетина века. С идването си в днешна Европа българите създават няколко държави, строят градове и веднага се заемат със земеделие т.е., те непрекъснато се проявяват като “бели” хора. Затова в една литовска хроника се казва: “Литовецът тур е, българинът вол е, а хунав (хунът) е заек”. За много съвременни историци смисълът на тези характеристики не е ясен. Най-вероятно, в това изречение е вложена същата тази триспепенна градация: литовецът се занимава с лов на турове,

българинът се занимава със земеделие, а хуните са чергари и се местят от място на място като зайци.

3) Религиозно-космологичните представи на древните иранци за устройството на света се отличавали с дуалистичен, двуполярен “черно-бял” характер. Това мирозрение се съхранило най-добре при източноиранците, които не са възприели в пълна степен реформата на Заратуштра. Според тази представа светът е разделен на две части, добра (бяла) и лоша (черна). Добрият мъдър бог Ахура Мазда (Ормазд, Слънцето), разпръсква светлина заедно с другите богове, месеца и петте планети над горния или “белия” свят, в който живеят хората. Във долния или “черния” свят има само мрак и там живее зловният бог Ахриман, източник на всички злини на човечеството.

В този смисъл определението “бял” е морално-философска категория, в която е вложено положително съдържание, а в категорията “чер” - отрицателен смисъл. Според нас, с това може да се обясни традицията на древните българи да назовават началните притоци на своите реки с имена “бяла” и “черна”. Известно е, че хидронимите са най-устойчивите исторически реликви от културата на етноса. Такива хидроними има много в България: Бели и Черни Искър, Бели и Черни Вит, Бели и Черни Осъм, Бели и Черни Лом, Бели и Черни Тимок, Бяла и Черна Места. В Македония това са Бели и Църни Дрин. В Башкортостан е много популярна легендата за характера на “двете сестри”, реките Ак идил и Кара идил, родени от бога Урал, в която е вложен точно този смисъл: Ак идил (Бяла Волга) е спокойна, широкотечаща през равнината, даряваща живот и радост, докато Кара идил (Черна Волга) е злобна, агресивна и бурно течаща през скалите на планината. В този смисъл, “бял Дунав” ще означава и “широк, добър, спокоен Дунав”.

Горните примери показват, че оригиналната традиция да се назовават притоците на реките с името “бяла” (спокойна, удобна, добра) и “черна” (бурна, опасна, лоша) е характерна особеност на прабългарите, а не на славяните. Тя не е характерна за страните населени само със славяни. Според мене тази традиция прабългарите са донесли от Средна Азия, тяхната древна родина. В този район има две големи, успоредно течащи реки – Сърдаря и Амударя, в чийто названия стои древната иранска дума за река - “дар”. Морфемата Сър- може да дойде от индо-арийското сурья – светъл, бял, блестящ. В древността Амударя е носила името Оксус, което идва от авестийската дума ахсаена – тъмен, черен [Георгиев Владимир. Траките и техният език. Издателство на БАН. София. 1977]. В такъв случай названията Сърдаря-Амударя (Оксус) ще означават Бяла река – Черна река.

Според мене, много е вероятно, тази древноиранска антитеза да е вложена и в наименованията Черно море (бурно, опасно, лошо море) и Бяло (Егейско) море (спокойно, удобно, добро море). Съгласно В. Георгиев [Георгиев Владимир. Траките и техният език. Издателство на БАН. София. 1977, стр. 201], древното название на Черно море (*Αξεινοζ ποντοζ* - черно море) е може би от дакийски или ирански произход. Като се има пред вид, че *αξεινοζ* е много близка до авестийската дума ахсаена – тъмен, черен, по-вероятен е втория, ирански произход.

Наличието на толкова много хидроними от “черно-бял”, ирански тип в българското етническо землище показва, че българите не са били малобройно, нискокултурно племе. Те следователно са имали селища по цялото землище, особено в подножието на големите планини Стара планина, Рила, Пирин и Шар планина, където се срещат хидроними от такъв тип. Самите названия на тези планини – Балкан (Стара планина), Шар (багрило, шарка), Пирин (всъщност Перин, по личното име на прабългарски велможа) са прабългарски. И още, примерът с този вид хидроними показва, че прабългарите са имали възможност да оставят следи от своята митология и религия по своето землище. Отсъствието на следи от т.н. “главен” бог Тангра показва, че този персонаж съществува едва отскоро и то само в представите на някои съвременници.

Този дуалистичен мироглед на древните българи-иранци, изразен образно с терминологията тъмно, черно – светло, бяло, вероятно обяснява и наличието по времето на Българското канство както на градове наречени Бялград, така и на градове с името Чернград. На Фиг. 7 са показани два такива града, при това разположени доста близо до съответния Бялград. В единия случай става дума за град Чернград, разположен на север от днешната столица на Сърбия. В другия случай става дума за двойката градове Белгород-Чернград,

разположени един до друг в делтата на река Днестър. В района на град Карнобат, Бургаска област днес има село, наречено Черноград. В този район е имало укрепена линия на прабългарите, от която идва типичния прабългарски топоним Карнобат (сравни с имената на Кубрат - Курбат и предполагаемия му брат Самбат).

Едва ли градовете с имена Бялград са наречени така защото са изградени от бели камъни, както обикновено се обяснява. Според официалната сръбска история, столицата на Сърбия носи сръбското име Београд, защото е била изградена от бели камъни. Да оставим настрана факта, че градът носи българското име Белград (Nandor feher var, Alba bulgarica) от 878 г., а по това време сърбите все още живеят в областта Рашка, съпадаща с днешна Черна гора. По тази логика, градовете с имена Чернград трябва да са били изградени от черни камъни.

Това не отговаря на истината, защото както градовете с тези имена, така и градовете с всякакви други имена са били изградени с камъни имащи навсякъде почти един и същ цвят - преобладаващо бял. Даже крепостта Саркел (Бяла крепост) е изградена от печени тухли с червен цвят.

Най-вероятно, антагонистичните названия Бялград-Черград отразяват етническият състав на населението и неговия социален и културен статус, както и отношението към него на господстващия в държавата български етнос. В съвременния и в древния руски език съществуват понятията “чернь и знать” с които се обозначават двете части на древните общества, простолюдието и благородниците. Подобно делене и терминология е имало и в ханствата от XV – XVI век, образували се в Поволжието след разпадането на Златната орда. Това са държави-наследници на Волжска България. Съгласно историческия епос на волжските булгари от този период “Чора-батир” [Д. М. Исхаков], вътре в тези ханства съществувала етносьсловна стратификация при което простолюдието е наричано “кара халък” – черен народ, а благородниците – “ак сояк”- бяла кост. Водени от тази логика, названието Бялград може да означава град, населен от хора, близки или еднакви с държавнотворческия български елемент и управляващия двор (знат, благородници), докато Чернград – от хора, които в някакво отношение са чужди на преобладаващата част от българския етнос.

От гледна точка на статистиката, може да се очаква че във всички държави, особено по-многолюдните, ще има топоними от вида Бялград. Действително, в някои държави има такива градове но те са много малко на брой в сравнение със случаите по старите български земи. Например, в немско говорещите страни (Германия, Австрия, Швейцария, общо над 100 млн. души) има само един град, наречен Weissburg (Бялград), което може да е чиста случайност. Явно е, че концентрацията на такива градове в старите български земи, включително в земите на Стара Велика България е изключително висока. Този факт, наред с приведените по-горе съображения са доказателство, че името Бялград е носител на по-особена за българите идея и символ, а това е техният етноним.

4) Древната източно-иранската космологична философия, изразена с категориите ‘бял/чер – добър/лош’ не свършва географски само до Памир и Тарим, но тя продължава и по изток сред древните китайци под формата на известната космологична доктрина Ин-Ян. Първоначално древните китайци наричали с термина ‘ян – светъл, бял’ южния, светъл и топъл склон на хълмовете по които живеели, а северния тъмен и студен склон наричали ‘ин’- тъмен, чер. Постепенно, думите ин (чер) и ян (бял) са се превърнали в термини за обозначаване на много по-обща философски категории, ян – бяло, ин – черно, ян – ден, ин – нощ. Например, посоките юг и изток се свързват със светлината и откритостта и се смятат за “положителни, слънчеви” и “предни” (за сгради). Обозначават се с термина ян (yang). Противоположните посоки запад и север са “отрицателни, лунни” и “задни” (за сгради) и се обозначават с термина ин (yin). На по-късен етап ин-ян вече са олицетворявали две абсолютно противоположни явления и свойства, ян – добро, ин – зло, ян – живот, ин – смърт, ян – мъжко начало, ин – женско начало, ян – яснота, знание, мъдрост, ин – неяснота, незнание. В по-късен етап е било осъзнато, че независимо от своята противоположност, тези качества и явления не могат да съществуват без своята противоположност и непрекъснато се пораждаат едно от друго. Това постоянно взаимодействие на двете противоположни вселенски сили ин-ян се явява основополагащо начало на всичко съществуващо. Обаче същността на тяхното взаимодействие е в тяхната хармония. Когато една от тези сили преобладава, другата бива унищожена, но заедно с това изчезва и победилата сила. Затова, когато тези сили и енергии са в равновесие, всичко върви нормално. Ако една от двете противоположности трябва да се усили, това трябва да се прави много акуратно, иначе всичко ще се разруши. Най-разпространения символ на равновесието ‘ин-ян’ е кръг, разделен с вълниста линия на две равни части, бяла и черна. Получават се две капки (бяла и черна), в центъра на по-голямата част от които се намира по една точка с противоположен цвят (Фиг. 8).

Очевидно е, че между космогоничните представи на древните иранци за съществуването на два свята (бял и чер, добър и лош) и философията Ин-Ян на древните китайци има близко подобие. То се изразява даже в използването на еднаква терминология и образност, основаваща се на качествата ‘бял, светъл’ и ‘чер, тъмен’. Това може да се обясни с взаимното проникване на културите на двете цивилизации, живяли в продължение на

хилядолетия една до друга. Съществуват периоди, когато народите на двете цивилизации са били физически тясно смесени в приграничните области. В древността, иранските племена на динлините са живеели далеч на изток, в сърцевината на днешната китайска държава. В периода VI – II-ри в. пр. н. е., динлините са завладели земите, населени с предците на по-сетнешните монголи, хуни и тюрки, а също и китайци. В други времена, отделни китайски императори са побеждавали и владеели части от динлините и тохарите в Таримската котловина. Но даже и в мирни времена, търговския “път на коприната” винаги е съществувал и е пренасял освен стоки, също и идеи, понятия и космогонични представи между китайци и източните иранци и тохари.

Пример за такъв пренос на цяла религиозна система е усвояването на будизма от китайците в началото на новата ера. Будизмът възниква в Северна Индия и след няколко века се възприема в съседен Тохаристан (Бактрия – Балхара). По това време тохарите владеят областта с център град Балх и разширяват владенията си над значителни територии на Северна Индия. Това улеснява възприемането на новата религия от завоевателите тохари. По-късно, тохарите от Балхарски Тохаристан предават будистката религия на тохарите, останали в Таримската котловина, а те от своя страна я разпространяват в съседен Китай. Предаването на тази религия от таримските тохари на китайците е станало не чрез военно завоюване и насилие, а по пътя на мисионерството и търговията. Това говори за съществуването на известно културно превъзходство на тохарите над китайците по това време.

Фиг. 8. Кръгът “тай-чи” - колело на живота, източен символ на космологичната философия Ин-Ян.

Трудно е да се каже, дали тази двуполярна философия, Ин-Ян / бял-чер, възниква първо сред най-източните европейци, тохарите и източноиранците или сред китайците. По-важното е, че сред едните и сред другите са господствали близки космогонични представи, изразявани с почти едни и същи понятия и термини. И при едните и при другите светът е двуполярен, вселенските сили и явления са противоположни и контрастни. Единият полюс се характеризира с качеството ‘светлина, бяло, добро, знание’, другия с ‘тъмнина, черно, опасност, незнание’.

Съгласно основните религии на стария свят, божествения свят е двуполярен. При иранците това се изразява с противоположните богове Ормузд и Ахриман, при юдеите с Яхве и Сатаната. Даже при древните гърци, между Зевс и другите млади богове от една страна, и баща му Кронос и титаните от друга, избухва война. Войната е спечелена от младите богове, след което старите богове биват изхвърлени в Тартара. Тези религии за пръв път са провъзгласили принципите на общественото поведение на хората, т.е., те са станали пръв “морален кодекс” на човечеството. В съответствие с този морален кодекс, прабългарите и другите сродни ирански народи са запазили за себе си етноним, близък по смисъл на този вложен в моралната категория ‘добър, благороден, знаещ’, изразена с тогавашния термин “бял, блестящ”.

Противопоставянето светло (бяло) – тъмно (черно) е характерно и за славянската митология. В митологията на източните славяни са съществували боговете Белобог и Чернобог. Белобог (Световид) е бил идентифициран със Слънцето и е бил носител на светлината, деня и живота. Той е пазител и подател на късмета и щастието. Неговите символи са – дясната страна и белия сокол, носещ в клюна си жив клас. Чернобог е създател на тъмнината и нощта. Двата бога участват в творческата дейност на природата. Тъй като значителна част от славянските езически богове са заимствани от иранските скито-сармати, възможно е това да е резултат от влияние на иранския дуалистичен мироглед.

Интересно е, че и сред тюркските народи, живеещи първоначално в областта Манджурия на север от Китай също има елементи на тази черно-бяла дуалистична философия. В тюркските хидроними често се среща прилагателното “кара”-черен, чието значение няма нищо общо с посоките на света. Прилагателното «кара» се добавя към не много пълноводни реки, подхранващи се от извори с горчива на вкус вода [Кононов, 1954]. В последствие, този атрибутив еволюирал в «застояла, нетрайна за пиене вода». От тук са произлезли имената на многобройните езера Караси в Източно-Европейската равнина. Тези езера почти винаги са с нетрайна, застояла вода и се подхранват от извори с горчива на вкус вода. В България османските турци са донесли хидроними с подобно значение от вида Кара бунар (Чер кладенец) и Ак бунар (Бял кладенец), като първото означава извор с горчива, нетрайна за пиене вода, а второто е индикация за извор със сладка вода, добра за пиене. Освен това, под тяхно влияние ниските заблатени места със слаб отток на водата са наричани “карасулук”, което идва от **кара су** – черна вода и суфикса –лук, за образуване на имена на местности.

В днешния т.н. тюркско-татарски език от Татарстан, думата АК (бял) има следните допълнителни значения: "чист, непорочен; светъл, лъчист; красив; много скъп; справедлив, верен, честен, надежен; свят; добро пожелание; щастие, радост" и др. подобни.

5) Като пето обстоятелство може да се вземе под внимание кастовото деление, което в тази епоха е било отличителна черта на индоевропейците като цяло и е особено характерно за индоарийските и иранските племена. Тези общества са били организирани в трикласова система, при което всяка класа се характеризирала с определен цвят (каста или варна). Португалската дума “каста” означава цвят, същото означава и “варна” на санскрит. В първата каста влизали жреците, племенните вождове и съсловиецо на благородниците, отличаващи се със знаци и дрехи в бял цвят. Втората каста съставлявали военните, отличаващи се със цвета на кръвта. Към третата каста се причислявали хората на ръчния труд – земеделци, занаятчии, търговци, които при различните народи се отличаваха с различни цветове - зелен, син, жълт. От тук е дошла и комбинацията от три цвята в националните трибагренници на много съвременни индоевропейски народи, където белия и червения цвят са основни. Най-близки са националните триколяри на Индия, Афганистан, Иран, България и на руската република Алания (Северна Осетия), съдържащи бяла, червена и зелена ивици. Подобно трикласово деление е характерно за Римската империя и наследилата я Византийска империя. Благородниците (сенаторите) са използвали официално бели туники, докато военните са носели предимно червени туники. Костюмът на византийците зависел от техния обществен статус. Най-близките сподвижници на василевса носели пурпурни ромбове върху бели дрехи. [H. W. — History of the Wars // Procopius with an English translation/Ed. H. B. Dewing. Cambridge (Mass.), 1954, vol. 1]. Трикласовото деление се запазило в Западна Европа до късното средновековие. Има много източници потвърждаващи, че в Първото българско царство обществото също се делило на три части - благородници (таркани, боили, колобри), военни (багаини) и народ.

В древен Лациум, областта където са живели латинските племена, основатели на Рим и Римската империя, е имало град наречен Алба Лонга, намиращ се близо до днешния град Албано. Град Алба, т.е., Белият град е бил разположен в подножието на планината Mons Albanus (Бялата планина, съвременната планина Монте Каво), която господствала над цял Лациум. Град Алба лонга е бил столица и културен център на латинските племена и предтеча на по-сетнешния Рим. През град Алба е преминавала река Albula (Бяла река, от albulus, albus - бял), по-късно наречена Тибър. На върха на Бялата планина се намирал храмът на Юпитер, в който се провеждал ежегодният празник на 47-те латински общини.

Всичко това много напомня на източно-иранския град Балх (Белия град). През град Балх преминава река Балх аб (Бялата река), разположен е в подножието на свещената за иранците планина Елбрус, известна още като Хара березаити (Високата бяла планина). В град Балх е имало прочут храм на Месеца, в който ежегодно се празнувал храмовия празник с участието на поклонници от цял Иран. Тези съвпадения не са случайни и се обясняват с общите традиции на древните индоевропейци, основани на кастовата система и на срастването на държавната и религиозната власт, при което цветовата символика е играела основна роля.

При много древни народи е имало подобни космогонични представи, изразявани с архетипа за планината, разположена в центъра на света, през която преминава “оста на света”. Тази планина е имала различни названия: при вавилонците – Ziggurat, саксонците – Irminsul,

германците – Himingbjortg, иранците – Elbruz, норманите – Asgard, древните шумери – Sumer, индуси – Sumeru, гърци – Олимп. Друга форма на този архетип е “световното дърво”, корените на което са в отвъдния свят и което съединява горния и долния свят.

При индо-ариите, представителите на “бялата каста” се наричали брахмани. Тях ги считали “мъдри и учени синове” на бога Бхригу, името на който означава “блестящ”. Сам Бхиргу е син на върховния бог Брахма. Като основа на всички тези свещени думи: брахман, Бхригу и Брахма се явява съчетанието “брг”, което по силата на посочената фонетична трансформация

р → л в езика на прабългарите е трябвало да се превърне в “блг”. Така, основата на българския етнонима “блг” може да се извлече пряко от тези свещени за индо-ариите религиозни понятия, означаващи “блестящ, бял”. В частност, етнонимът “българ” е почти тъждествен фонетично и смислово с името на бога Бхригу, който в езика на прабългарите е трябвало да се нарича Бълго (табл. 3). Това може да означава, че в древността в района на Памир думи с основа блг, болг и др. подобни са могли да бъдат в употреба, например за наименование на различни княжества и области. Тези наименования могат да произлизат както от името на град Балх, така и от името на бог Бхригу - Бълго.

Преди около 30 години Топоров [Топоров, В. Н., 1974, стр. 20-75; Топоров, В. Н., 1974, стр. 29] изказва изцяло лингвистичната хипотеза, че думата “брахман” може да се изведе от праформата *b/h/-r/l/gh, като във ведическата епоха тази форма сигурно е била *bhergh, като в последствие е преминала в *b-l-gh, най-вероятно в balgh. Според него този корен е имал ритуално значение, свързан с практиката на жреците брахмани. По мое мнение фактът, че основата на думата брахман (brg) съвпада с основата на българския етноним (blg) може да е дало повод на преписвачите на Анонимния римски хронограф от 354 г. да заместят израза “гимнософистите (т.е., брахманите), които живеят в Средна Азия и всички са бактрийци” с новия израз “Зиези, от който са българите”. На този факт на отъждествяване на брахманите с българите пръв обърна внимание П. Добрев [П. Добрев, 1991, стр. 7-16], който го обясни с хипотезата, че до тези времена българите са живеели близо до Бактрия и Индия. Друго основание за свързване на думата брахман (мъдрец, учен човек) с българския етноним, според П. Добрев е фактът, че в Средна Азия и Тибет много думи с корен “блк” имат значение на “разум, знание, мъдрост”. В основата на тези убедителни лингвистични факти може би стои представеното по-горе от нас обяснение, че не само етимологията на думите “брахман” и “българ” е една и съща, но и тяхната семантика включва общото смислово гнездо “светлина, яснота”, което още от древността е епитет и синоним на знанието и мъдростта.

В цивилизацията на земеделските народи от Бактрия и Маргиана, създадена около 1500 год. пр. н.е., религията е играела основна роля. В района на Средна Азия, около градовете Гонур, Тоголок, Джаркутан и Дашли са разкрити крупни култови религиозни комплекси, чийто архитектурен план съвпада с подобни сгради във Волжска България (крепостта Аркаим). Много изследователи подчертават, че арийското население от Средна Азия по това време е имало особено отношение към белия цвят: жреците са носели бели дрехи, вътрешността на храмовете е била оцветена в бяло, важните сгради са строени от бял мрамор. Още от епохата на бронза, белият цвят е бил считан за свещен и използван в култовите действия и церемонии. [Массон В.М. От Балкан до Гималаев: време цивилизаций. Древние цивилизации востока и степные племена в свете данных археологии. Часть 2. Стратум, №2, 1999].

При тюрките, думите bilmek (зная) и bilge (знание) също имат обща основа с българския етноним, което може би е дало основание на днешните наследници на волжските българи да вярват, че “българин значи мъдър човек”. Дали това твърдение произлиза от съпадението на основите на двете думи, или се основава на някаква трайна историческа памет, или тюркската дума bilmek е една от изключително многото думи, които тюрките са заимствали от източните иранци и тохари са въпроси извън нашето полезрение. Във всеки случай, това твърдение отразява част от истината.

б) В текстовете на Ригведа, описващи философските представи на древните индо-арии също се срещат мисли, очертаващи подобно противопоставяне между понятията светлина - тъмнина, бяло – черно, добро - зло, Ария: дасю. В много случаи това е само културна разлика, с която се определя границата между “нас” (ария, светло, добро) и “другите, чужденците” (дасю, тъмно, лошо) [Witzel, 1995]. Причината за това противопоставяне е неясна. Много учени от

последните два века приемат, че навлизащите в Индия от север индо-арийци са дошли от района на Волга-Урал и са били хора с бяла кожа. Макар да няма преки данни за заварено население, приема се че то е било тъмнокожо. Възможно е, което е по-вероятно, в основата на това противопоставяне да стои представата за деня (светло, топло, добро, безопасно, ясно) и нощта (тъмно, лошо, опасно, неясно).

7) На седмо място, съгласно митологията на древните иранци, богът Ахура Мазда (Слънцето) създал първият човек на земята, наречен Гая Маретан (gauehe marathnô – първи човек – авестийски), известен още като Гайомарс, Кайумарс, Гайомарт. В митологията на древните иранци Гая Маретан играе централна и извънредно положителна роля. Древните иранци са вярвали, че Гая Маретан е създал първата държава на света Иран, основал първия град в света Балх, направил го първа столица на тази държава и станал нейният пръв цар. Той е създал първия календар с начална точка денят Науруз, когато сутринта Слънцето влиза в съзвездието Овен. Така че според легендата град Балх е първият основан град на земята и първата столица на държава. Поради това владетелите на град Балх са били смятани за родоначалници на владетелските династии на иранските държави. В действителност, Балх е бил столица на първата иранска държава. В последствие, персите преместват столицата от Балх в град Парсугард. Подобно на своя баща, Слънцето, Кайумарс бил “бял, блестящ, лъчист и висок” [Петър Голийски. В кн.: Зиези, от който са Българите. Предхристиянска и предюсюлманска религия и митология. ТАНГРА ТанНакРа ИК. София. 2003, стр. 26]. Както се вижда, физическият облик на Кайумарс съпада напълно с представата, която прабългарите и другите ирански народи от източен Иран и Памир са имали за себе си. Изобщо, комплексът от качества “бял, блестящ, лъчист и висок” е изграждал един важен образ в религията и митологията на иранските народи. Този комплекс от физически качества всъщност описва и вероятно произхожда от техният пръв и най-важен бог Слънцето. Кайумарс обаче като смъртен човек е трябвало да умре и е загинал във битка със злия бог Ахриман. След като Ахриман убил Кайумарс, от тялото му се излели всички благородни метали на Земята, златото и среброто. В тази легенда на източните иранци има запечатена една бъдеща историческа съдба, подобна на съдбата на американските индианци, които са вярвали, че един ден те ще загинат от ръката на бели богове. След време ролята на Ахриман ще изиграят дошлите от север номадски племена на тюрките и монголите.

8) На осмо място, религиозните представи на прабългарите също може да са повлияли избора на техния етноним. От най-древни времена народите на Балканския полуостров, Мала Азия, Месопотамия и иранския свят са почитали като главен бог Слънцето. По-късно, в района на Месопотамия и Иран пантеонът на главните богове е бил разширен с включване на Месеца и петте видими с просто око планети Меркурий, Венера, Марс, Юпитер и Сатурн. Древните народи от Иран и Месопотамия са открили, че за разлика от всички други небесни светила, само тези се движат по небето и са ги възприели като богове. Пътят на светилата – богове се очертава от 12 съзвездия, чийто имена имат много общи корени в езиците на Египет, Месопотамия, Иран, предарийска Индия и езика на прабългарите. Според религиозните представи на тези народи, тези небесни тела-богове са имали достатъчна мощ за да влияят върху съдбата на хората и хода на историческите събития.

В много български учебници по история все още пише, че по време на езичеството древните българи почитали т.н. Тангра - бог на небето. Съществува обаче само един лошо запазен надпис на гръцки език върху каменна плоча от Мадара, на която се чете: “кана сюбиги омортаг от бога владетел ... беше...и направи жертвоприношения...таггран...ичиргу...” [Овчаров, Д. Омортаг кана сюбиги, от бога владетел на българите. Център за изследване на българите. София. 2002, Стр. 109]. Така нареченият “главен бог Тангра” на древните българи обаче не е оставил никакви следи в песните, приказките, митологията, езика, религията и психологията на средновековните и съвременни българи. По българските земи няма нито един топоним, хидроним или омоним, който поне малко да прилича на името на този толкова прочут главен бог на управляващия народ. В пълен контраст със спомена за Тангра, много елементи от календара на прабългарите са оставили дълбоки следи в българските народни традиции. Празници като Игнажден, Трифон Зарезан, конните надбягвания на Годоров ден, петровското пиле на Петровден и оставянето на първия сноп при започването на жетвата са прабългарски обичаи, които са били в последствие обвързани с църковната традиция. Те липсват при

славянските народи. Няма никакъв празник за Тангра, а има толкова много празници наследени от прабългарите. Очевидно, предположението “Тангра – главен бог на прабългарите” е една фикция, неподкрепена с никакви доказателства.

Тангра се приема като вариант на тюркската дума Тенгри. При ранните алтайци (хуни, сяньби) и по-късните тюрки и монголци, думите от този характер (Ченли, Тенгри, Тегри, Тигър, Деер, Тенгер) означават небе и бог. В езическите времена, главни богове при тюрките и монголците са били Улген, Умай и Хормуст. В митовете на алтайците, записани от В. В. Радлов, върховният бог се казва Курбустан-хан (Хурмузда при монголците, при бурятите – Хурмуз). Хормуст е иранския Ормузд, Ахура Мазда, който дошлите от изток ранни алтайци са заимствали от местните индо-иранци. Друг бог, който ранните алтайци са заимствали от иранците е богът на земните води Деик.

Счита се, че и думата Тенгри не е от тюркски произход [Зарубежная тюркология. М. 1986, Вып. 1, С. 75.]. Тюрките и монголците имали и многобройни второстепенни божества. Ето някои от тях: Атага тенгри хан (бог на злото), Хисага тенгри хан (бог на имота), Дайсун тенгри хан (бог на войната), Багатур тенгри хан (бог на храбростта), Дархан Гуджир тенгри хан (бог на ковачите) и т.н. В тези наименования “хан” не означава титла на държавен владетел, а обръщение към уважавано лице, нещо като “господин”. При монголците имахме второстепенни богове от вида Монхе-тенгри, Ерхету-тенгри, Дегере-тенгри, Милиян-тенгри и т.н. Тюркистите - привърженици на хуно-тюркския произход на прабългарите ще трябва да ни накарат на асимилираме не само Тангра, но и целият този многоброен пантеон от божества, особено главните богове на тюрките и монголците Улген, Умай и Холмуст. Понеже това изглежда невероятно трудна задача при липсата на всякакви доказателства, тюркистите твърдят, че древните българи били монотеисти и вярвали единствено в Тангра. Това обаче е нелепо твърдение, понеже е всеизвестно, че единственият (почти) монотеистичен варод в миналото са били евреите. Всъщност, даже и те са имали два бога, Йехова и Сатана.

Между другото, древните тюрки никога не са споменавали името на своите богове без да добавят една дума, изразяваща уважение, почит. Тази думичка е “хан”. Те са казвали “Тенгри - хан” на своя бог, така те са се обръщали и към своя племенен вожд, към своя баща или дядо с думата “хан”. При тюрките, монголците, китайците, даже японците, думичката “хан” е означавала просто “господине, господарю”. До XIII-ти век тя не е означавала титла на държавен владетел при никое хунско, тюркско или монголско племе, за която цел те са използвали термина “каган” или по-рядко “хакан”. Ченгиз хан (господин Ченгиз) е имал владетелската титла “хаган” до момента когато неговите войски превземат Китай (началото на XIII-ти век). Тогав Ченгиз обявява, че е притежател на новата владетелска титла “хан”, която от този момент насетне става мечта за много владетели. Титлата “хан” беше натрапена на Аспарух, макар че той едва ли е мечтал да завоюва Китай.

По всичко изглежда, спекулациите с името на този въображаем бог Тангра са една отживелица от господстващите доскоро и с нищо неподкрепени представи за тюркския произход на древните прабългари. Напротив, има голям брой убедителни доказателства, че известният пантеон от богове-небесни светила (Слънцето и Месеца заедно с петте видими с просто око планети) играе главна роля и в религията на прабългарите. Византийските хронисти Теофан и Скилица, както и Теофилакт Охридски и Йоан Екзарх пишат, че в дохристиянски времена българите са почитали Слънцето, Месеца и другите звезди и са имали религия подобна на тази на иранските скити.

Ето какво казва Теофилакт Охридски, византийски архиепископ на Цяла България: “... когато тоя народ (аварите) се изтегли, дойде друг, още по-беззаконен и свиреп, така наречените българи, от скитските предели; той като премина през реката, наречена Истър (Дунав), дойде като тежък бич, изпратен от Бога върху западните краища (на империята). Те не познаваха името на Христа и със скитското си невежество служеха на Слънцето, Месечината и други звезди. Имаше и такива, които принасяха жертва (на или без на ?) кучета. Дотолкова се беше помрачило тяхното безумно сърце, че почитаха тварите, вместо техния творец. И понеже покриха цялата илирска страна, старата Македония, дори до града Солун и част от старата Тракия, именно около Боруй (Стара Загора), казвам и Филипопол (Пловдив), както и планинските до тях местности, те се настаняха като същински жители на тая страна”. Къде са тук Тангра, Улген, Умай и другите тюркски богове ? Между другото, от този текст става ясно,

че прабългарите – езичници са населили както Македония, така и Тракия, а не само Мизия, както често се смята.

А арабският пътешественик от X-ти век Ибн Фадлан пише, че "те, борджаните (българите) са от вярата на магите". Маги са били наричани жреците в древна Мидия. В носиите и шевиците от всички етнографски области на България са включени орнаменти, представляващи древни индоевропейски и прабългарски символи на Слънцето и небесните светила (кръг, кръг с точка, спирала-криулица, свастика, знака ипсилон) [Бояджиева, Л. Българската шевица. Древни магически буквени знаци. Издателство Кота. Стара Загора. 2003].

Ако поискаме да характеризираме семантично основните богове - небесни светила на прабългарите, то за това ще ни са напълно достатъчни само два етимологични центъра. Вземайки пред вид най-важните и непосредствени физични качества на звездите и планетите, първият център може да се изрази с думите "бели, блестящи, искрящи". От друга страна, считало се е, че планетите са богове, които имат достатъчна мощ и власт да влияят върху съдбата на отделните хора, владетелите и даже на държавите. От тук, вторият център може да се опише с думите "високо разположени, велики, могъщи". Обаче, тези два етимологични центрове съвпадат напълно с посочените преди това етимологични центрове, описващи смисъла на етнонима "българи", пък и на останалите народи от източен Иран. Виждаме, че в семантиката на българския етноним (бели, искрящи, високи) са вложени най-важните черти, описващи представата която древните българи са имали за своите богове. С това древните българи са подчертавали религиозната връзка между себе си и своите богове. От друга страна, този вид семантика може да се изтълкува и като религиозен символ и морална категория.

Думата 'благороден' е оригинална старо-българска (църковнославянска) дума, но едва ли означава 'роден по благ начин'. Официално се счита, че благороден означава 'роден в благо', като под благо се разбира имот, пари, богатство. Обаче, малко е вероятно в епохата на ранното християнство, за най-висше благо да се е приемало именно материалното богатство. След като древните българи не са били груби номади, те едва ли ще са били толкова меркантилни сноби. Най-вероятно, първите български просветители, "изковали" тази дума през епохата на цар Борис да са имали пред вид това, което е написано буквално - "българин роден". Така, в смисъла на думата "благороден" вероятно е вложена част от семантиката на етнонима "българин" – духовно извисен, цивилизован, добър. Това, че българите са били наистина благородни хора, личи от това, че те никога не са убивали своите пленници и никога не са имали роби, нещо твърде рядко явление в древния свят.

9) На основата на стопанската дейност на древните българи, Руслан Костов разкри напоследък още един интересен елемент от семантиката на българския етноним [Руслан Костов. Минералогичните познания на древните българи по някои средновековни източници. Годишник на Минно-геоложкия университет, том 46, свитък I, Геология и геофизика, София, 2003]. В редица средновековни източници, между които в минералогичния труд на средновековния учен-енциклопедист ал-Бируни (XI век) се отбелязват данни, показващи, че жителите от областите или държавите Балх (Балхара, Болор, Булур) са добивали, обработвали и търгували със скъпоценни минерали и благородни метали, както и с мед и желязо. За добив на злато в района на Памир се съобщава още от II хил. пр.н.е. [Баратов, 1984, с. 40]. През V век пр.н.е. земите на Балх са били завладяни от династията на Ахаменидите, които събирали годишен данък от 300 златни таланта (21 000 kg злато) [Добрев, 2001; с. 91]. По това време вече се е добивало и желязо, въпреки че не са локализирани древните рудници. Най-важното златно находище, разработвано от средните векове, е Заркашан (ал-Бируни споменава находищата Саргинак и Сангариз в Зарубан), а най-голямото медно находище - Айнак.

Тези традиции за обработка и търговия на ювелирни минерали и благородни метали се отбелязват и по данни от материалната култура на средновековна Волжка България. По данни на арменския историк Аракел Даврижеци (1669) една от разновидностите на добиваният рубин е била назована балхи (от Балх). От планината Бадахшан се добивал ювелирния минерал шпинел, в миналото неотличим от рубина, наречен балас. Бадахшан като планина и провинция се среща в много източници с имената Балациан, Балахшан, Балаксен, Баласция, Балаксия или Балдасия. Названието балас (балас-рубин, бале-рубин) се свързва с древното име на Бадахшан, което се приема за произхождащо от Балх. Следователно, със старинното название на шпинела - балас (от Баласция - Балх) се обозначава "древнобългарски" скъпоценен камък [Костов, 2003].

Добивали се и други скъпоценни минерали като зелен турмалин, кунцит, берил и планински кристал, които се търгували срещу злато и сребро [Бируни, 1963б, с. 64; Леммлейн, 1963, с. 395 и 436].

В персийските и арабските минералогични трактати планинският кристал (кварца) се обозначава с названията ballur, bilaur, на академски burallu, на еврейски и пахлеви belur, belura, на сирийски berula, berulo, brulo, burlo, на етиопски berel, на халдейски birla, birula, на арменски biureu, buregh, на грузински byvrili, byvrioni, на арамейски billurin, на коптски beryllion, на персийски besady, в Индия beruj. От това название чрез гръцкото **βήρύλλος** и латинското Berillus, Beryllus се стига до съвременното берил (Berill). Възможно е названието на планинския кристал да е с академски произход - burallu. В по-широк смисъл, този термин е много близък до българския етноним и се употребява като обозначение на термина кристал. Всички тези древни термини за обозначение на планинския кристал са близки по звучене до българския етноним и до името на първата българска държава в Европа, Берсилия.

Съгласно тези изследвания на Руслан Костов, районите населявани от древните български групи се припокриват с районите на разпространение и интензивен добив на кварц и други скъпоценни минерали в древността. Освен това, между названието на планинския кварц (прозрачен безцветен кристал) и етнонима на древнобългарското население Булур (болор, булхор) има близко подобие. Това сигурно илюстрира традициите на това население да добива и търгува със скъпоценни минерали от най-древни времена. Тези важни съвпадения навеждат автора на мисълта, че е възможна връзка между българския етноним и названието на планинския кварц. Тази връзка би дала една семантика на древния български етноним като бистрия (чистия, кристалния) народ, който е добивал, обработвал и търгувал със скъпоценни минерали. Подобна семантика на българския етноним е напълно възможна и не противоречи на предлаганата от нас по-обща семантика, а я допълва и подкрепя.

10) Археологическите проучвания показват, че антропологическият вид на древните българи е 95% европейден, със среден спрямо съвременните норми ръст. Спрямо своите съседи по това време обаче, прабългарите са били много високи хора. Даже през средновековието, преминалите през България кръстоносци са изглеждали доста по-ниски от българите. Прабългарите, сравнени с тюрките и монголите са изглеждали направо гиганти. Причините за този висок ръст са уседналият начин на живот и земеделие, строителство на градове, търговията и занаятите, практикувани от прабългарите в продължение на хилядолетия в Средна Азия. Ето защо названието българи -“високи, бели хора” е имало и пряко, буквално значение.

В известните портрети на цар Борис и Симеон, на братята Кирил и Методий, както и в рисуваните миниатюри на различни канове и владетели от Първото българско канство, на български войници и велможи, както и в намерените медальони в Плиска и Преслав (Фиг. 1), първобългарите се представят като високи европейци с големи мустаци и бради и дълга полегнала коса. Няма и следа от монголоизъм, от липса на окосмяване по лицето, от прави твърди коси, характерни за хуните, монголите и първите тюрки. При обилието на толкова много факти и свидетелства, чудна е упоритостта на лъжата, че първобългарите били хуни и тюрки, чудно е лековерието на тези, които все още вярват в нея.

Всъщност, тюркската хипотеза за произхода на прабългарите не е научна, а политическа доктрина. Тя има за цел да се натикат в ъгъла древните българи чрез изпитания похват на “татаризиране”, след което да им се отнеме значителния културен принос, който те имат в историята на източноевропейските народи. Тази чисто руска доктрина е отдавна харесана от сърби и румънци и най-вече от турците и много трудно може да се обори само с научни средства от отделни изследователи и научни звена.

СЕМАНТИКА НА ИМЕТО НА ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА В ЕВРОПА, БЕРСИЛИЯ

Пръв Петър Добрев обърна сериозно внимание на данните в Именника на българските владетели, съгласно който първият български владетел трябва да се е възкачил на престола (или да е роден) в годината 165 сл. н.е. Това е Авитохол, чието име има прекрасна иранска етимология и се превежда като “син на сърна”. Съществува и документирана легенда, че

първият владетел на българите е оставен в гората за да загине, но е отгледан от сърна. Тази легенда и това име може да е повлияно от източноиранските племена саки, част от които сигурно са се втели в ядрото на първобългарите. Самите саки са вярвали, че произлизат от елен, който те считали за свой тотем. В етнокултурата на българите има запазено особено уважение към елена, но няма никакво отношение към тотема на тюрките, вълка. Отъждествяването на Авитохол с Атила вече изглежда като досадно недоразумение.

Коя е обаче тази страна, където Авитохол е управлявал? Съществуват много данни, главно арменски и сирийски, че в първите векове на н.е., в планината Кавказ и на север от нея са живели българи и са имали много градове. Такива градове са Балк, Булкар Балх, Беленгер, Хумар, Саркел и др., разположени в днешен Дагестан или близо до него (фиг. 9). Макар имената на тези български градове да са вписани в документи по-късно, през VI – VII – ми век, по откритите културни пластове се установява, че те са съществували и много по-рано, още от III-ти век. Първата страна, където Авитохол е управлявал е най-вероятно известната Берсилия или Барсилия, регистрирана в исторически документи още в 3 век. Страната Берсилия е много известна от по-късно време, главно с това, че през VII-ми век от нейната южна част излезли хазарите и изтласкали българите от Стара Велика България на запад. В съвременната история на Дагестан, Берсилия се изучава като държава от периода на хунската и следхунската епоха.

За страната Берсилия има много документи и нейното разположение е добре очертано. Тя се е намирала главно на територията на днешен Дагестан, както и на север от него, включвайки известните Хипийските (Конски или Български) планини. Била е населена от преди новата ера главно с различни сарматски и сакски племена. Византийските хронисти Теофан Изповедник и Никифор разказват, че през 679/680 год. хазарите са излезли от страната Берсилия (при Теофан) или Верилия (при Никифор). За Берсилия Теофан говори, че това е страната, известна като Първата Сарматия [Чичуров И. С. (по данни на Теофан); Иоанн Малала. Хронография. Бонн, 1831, С. 60-62, 161-162]. Михаил Сириец [Michel Ie Syrien. Chronique. P., 1901, Т. 2. P. 364] нарича тази страна Берсилия, а арменски източници говорят за страната на базилиите. Названието Първа Сарматия се използва и от Птолемей, а от него това название се възприема и от ранните християнски автори, например в “Арменска география [Патканов К. Армянская география VII в. СПб., 1877, Стр. 15-16; Сукри А. Ашхарацуйц- Венеция, 1881, Стр. 16, 25-26]”.

Названието Берсилия произлиза от името на сарматското племе берсили, барсили или базили [А. П. Новосельцев. Хазарское государство и его роль в истории Восточной Европы и Кавказа, Москва, 1990]. Според “Арменската география” [Патканов К. Армянская география VII в. СПб., 1877, С. 16 и Сукри А. Ашхарацуйц- Венеция, 1881, С. 26], племето баслаци (барсили) обитава земята Сарматия, намираща се в делтата на р. Итил (Волга). Според арменски източници, през II-ри в.сл.н.е. на север от Кавказ се заселва племето баслики, което напомня индийското наименование на народа Бахлики от района на град Балх. Вероятно тук става дума за т.н. “втора вълна” на заселване на района около делтата на река Волга със сармати, дошли от басейна на реките Аму даря и Сър даря. Тези нови заселници донасят обичая на изкуствена деформация на черепа, който е типичен за прабългарите, но свършено непознат за тюрките.

Ако се вземе пред вид фонетичната трансформация р-л, имената баслики, баслаки се превръщат в тъждествени на името берсили. Михаил Сириец нарича Берсилия “страната на аланите”, което означава, че според него Берсилия се намира в Северен Кавказ. Берсилия се намирала на територията на днешен Дагестан и вероятно е включвала и околните територии на запад и север до делтата на Волга. Арабският хронист ал-Балазури пише, че ал-Баршалия (Берсилия) е разположена на север от Дербент. Днешните археолози намират останки от материалната култура на тази страна в днешната област Башли в Северен Дагестан [Артамонов М. И. История хазар. Л., 1962, Стр. 130, 132; Федоров А. Я., Федоров Г. С. Ранние тюрки на Северном Кавказе. М., 1978. С. 70]. В тази област се намират останки от древните градове Беленгер и Семендер, чийто културни пластове водят начало от II-ри век и свършват в X-ти век. Семендер се е намирал до днешното село Тарки близо до Махачкала, столицата на Дагестан.

Михаил Сирийски и Бар-Габрая преразказват едно сведение, намиращо се в написаната в края на VI-ти век от Йоан Ефески “История” за трима братя, които по времето на

византийския император Маврикий излезли от Вътрешна Скития заедно със своите родове. Единият брат, Бургариос се приближил до границата на Византия и след като поискал и получил разрешение от императора, се заселил в Мизия. Другите двама братя заели страната на аланите, наречена Берсилия. Вторият брат, Хазариг останал в тази част, която е в Прикаспието [Michel le Syrien. Chronique. P., 1901, T. 2. P; 363-364]. Името на третия брат не се споменава, но се очаква то да е свързано с названието на страната Берсилия и на народа берсили, който я населявал до излизането на хазарите на историческата сцена. В тази легенда е важно указанието за близкото родство между българи и хазари, факт който е многократно потвърждаван в сведенията на много автори и днес никой не оспорва. Съгласно легендата, същото се отнася и за берсилите, народ близък до българите. Интересно е сведението, което дава един старинен руски летописец, който казва, че “българите са произлезли от скитите, т.е., от хазарите”.

Важни данни за т.н. Азиатска Сарматия се съдържат в Арменската география Ашхарацуиц, където се изброяват множество народи, живеещи на север от Кавказ. Тук се споменават народите базили, хазари и бшихи [Сукри А. Ашхарацуиц- Венеция, 1881, С. 26. Също и: Ludwig D. Struktur und Gesellschaft des Chazaren-Reiches im Licht der Schriftlichen Quellen. Munster, 1982. S. 86]. В кратката редакция на тази книга се говори за народите хазири, бухши и базили. Бшихи (бухши) са очевидно българите. Очевидно, тук става дума за хазарите, българите и берсилите. Съгласно Мовсес Каланкатвази, до нахлуването на хуните през 370 година по тези места на бившата Берсилия и на съвременен Дагестан са живели иранците

маскути, т.е., масагети, което пряко указва на иранския характер на тамошните племена от българи и берсили.

Фиг. 9. Ранни български градове в областта Берсилия (заштрихованата площ), първата държава на българите в Европа.

Племената берсили са живели около известния град Беленджер, чийто останки днес се намират до селото Чир-Юрт на река Сулак в Дагестан. Градът е имал площ около 16 дка и е бил обграден от висок ров и

стена, широка до 10 метра. Стената е била разположена върху слой от тухли и камъш, служещ като еластична основа против земетресения. Градът е затварял плодородната долина на река Сулак, която е била извънредно гъсто населена в епохата на ранното средновековие. В тази долина, на разстояние от 10—15 км са намерени останките на 12 укрепени и неукрепени селища. В арабските източници топонимът Беленджер се предава със смисъла “много градове”. Арменски автори наричат града Варачан и предполагат, че този град е бил столицата на Берсилия. Съгласно руски автори, името “Беленджер”, ако се приеме че е иранско, може да се раздели на две части - “боланд” - дълъг и “джор” - селище. По подобен начин изглежда и “страната” Беленджер, като голямо удължено населено място. Но това са само догадки. Както изглежда, реката Сулак в древността също се е наричала Беленджер. В 723 г. арабите, водени от Салман превземат Беленджер и тъй като пленниците се оказват твърде много, арабският военначалник заповядал да ги издавят в реката Беленджер.

Всъщност, името на град Беленджер е известно само частично, според неговия арабски и староеврейски запис във форма, при която отсъстват гласните звуци (БЛНГР). Произношението “беленджер” е условно, при липса на друго, по-пълно. По подобен условен начин се предава и произношението на град Семендер, известен от арабските и староеврейски надписи като СМНДР. Интересно е, че през XI-ти век е живял кашмирският писател **К. Semendra**, чието име звучи много близко до названието Семендер. Понеже кашмирците са,

подобно на прабългарите, памирски народ, може да се предположи, че двете имена имат обща основа. От тук, памирското произношение СЕМЕНДРА сигурно е по-точно, отколкото арабизираното СЕМЕНДЕР. Аналогично, произношението от памирски тип БЕЛЕНДРА може да е по-близо до истината, отколкото условно приетото, арабизирано БЕЛЕНДЖЕР. Думите от вида “белендра”, “семендра” не са чужди на българския език, защото в него присъстват думите “колендро” - голям и тежък каменен цилиндър за изравняване на хармана, а също и “коластра” – първото мляко на родилката.

Ибн ал-Насира пише, че след превземането на Беленджер, Салман се насочва към друг град, който арабите наричали Вабандар и в който имало около 40 000 къщи (семејства). Руският специалист по история на хазарите, М. И. Артамонов свързва названието на този град с етнонима на българското племе уногундури, което при хазарите (в писмото на каган Йосиф) се предава като в-н-нт-р, а при арабите - венендери или нендери, а при византийците - уногундури-оногури. На основата на подобни документални свидетелства, Артамонов заключава, че през ранното Средновековие, Северен Дагестан е бил населен от прабългарски племена и е правилно тази територия да се нарича Царство на българите с главен център град Варачан -Беленджер [М. И. Артамонов, История хазар, Ленинград, 1962, стр.184].

В откритата наскоро географска карта, съставена по препис на географията на Птолемей (около 160 год.) [Петър Добрев. Древните българи през погледа на арменските историци и географи. В книгата: Българи и арменци – заедно през вековете. Тангра Танакра. София. 2001, стр. 77 - 120] е записан народът БУЛЕНСИИ в горния десен ъгъл на картата, в североизточна посока от днешна Добруджа. Ако се доверим на близостта на двете племенни названия БУЛЕНСИИ и БЕЛЕНГЕР (БЛНГР), може да се счита, че става дума за близки или тъждествени племена, регистрирани в един и същ период, макар и на разстояние едно от друго.

В средата на VI-ти век (вероятно около 558 год.), Захарий Ритор оставя съобщение, в което се посочват най-важните народи населяващи Северен Кавказ. Изброените народи са "авгар, сабир, бургар, алан, куртаргар, авар, хасар, дирмар, сиругур, баграсик, кулас, абдел, ефталит". Той специално отбелязва, че само българите и аланите имат градове, като българските градове са разположени близо до Каспийската врата (прохода Дербент), а номадите са в северните степи. В този списък берсилите заемат важно място и са наречени с името баграсик, което може би е произношение на някой съседен народ. Ако разменим местата на съгласните “гр”, получава се етнонима баргасик, чиято основа барг- е тъждествена с тази на българите бургар.

Според арабски източници, градът БЛНГР и неговият народ са известни и като Баланджар и Баранджар, намиращи се в Приморски Дагестан. Съвременни автори считат, че племето беленджери, живяло около град Беленджер, е принадлежало към българската етническа група. Това се потвърждава от сведенията на арабските автори Ибн Руста и Гардизи за българското племе барсула (дарсула според Гардизи). Според тези автори има три групи (вида) българи: барсула, естал (аскал) и блкар. Забележете, че арабските автори поставят берсилите на първо място в списъка на българските племена. В сведенията на арабския пратеник Ибн Фадлан за волжските българи (X-ти век) се указват същите групи българи: булгар и аскал, като се добавя, че има и отделен род ал-баранджар. Възможно е родът ал-баранджар да е българското племе беленджери, т.е., берсили.

Вниманието на българските историци досега е било приковано единствено към живеещите доста по на запад чергарски племена кутригури и утигури. Съдбата на ранните български племена берсил, есегел и блкар, живеещи в кавказката страна на градовете Берсилия не е добре изследвана от нашата история. Едва напоследък се проявява интерес към тях. Вероятно, в течение на няколко века те са се слели в една повече или по-малко хомогенна общност, приемайки името на племето блкар. Доказателство за това е факта, че по-късно в Арменската география българите живеещи на север от Кавказ вече са описани като групи, обособени само по географски признак с добавката БОЛГАР (ОНОГХОНТОР-БЛГАР, ЧДАР-БОЛКАР, КУПИ-БУЛГАР и КУЧИ-БУЛГАР). Това е пряко указание за силно сближаване на тези племена в културно отношение до степен на неотличимост за външния наблюдател. По време на хазарския преврат в Берсилия, част от вътрешните берсилски българи ОНОГХОНТОР-БЛГАР, водени от Аспарух, се изселват от Хипийските планини към т.н. Онгъл и утвърждават на това място новия център на Стара Велика България. Самата дума “онгъл”

означава “център”, а не “държава” и това пряко указва, че Аспарух – Еспор премества центъра на държавата от едно място на друго, но не създава нова държава. Втрешните българи, останали в Берсилия съставляват около 60 % от населението на Хазария. Трета част от прикавказките българи се изселва на север към Волга. По-късно, техният брой нараства непрекъснато по време на продължителното нашествие на арабите в Кавказ. Интересно е, че и сред българите, преселили се във Волжко-Камска България е установена същата племенна картина от българи, есегели и беленджери. И тук липсват прочутите със своята жажда за плякосване утигури и кутригури, които явно не са били възприемани като племена, близки на българската общност.

Съдбата на българското племе есегел е най-слабо проучена. По време на хазарската държава, както и след нейното унищожаване през XI-ти век, част от нейното население е било наричано от околните народи АСИ или ЯСИ. Имайки предвид, че суфиксът АЛ (УЛ, ЪЛ, ЕЛ, ОЛ) е бил често използван в много български думи от този период и по-късно (онгъл, Радул, Цанкул, Видул, Янчул, Татул), названието АСИ може да се изведе от племенното име ЕСЕГЕЛ. Това е напълно възможно, защото племето аскал е посочено като равностойно на другите две български племена и сигурно е било толкова многочислено, колкото и те са били. Ясно е, че като цяло тези племена са били доста многочислени, щом са могли да създадат наведнаж три големи държави - Дунавска България, Волжско-Камска България и да съставляват поне половината от населението на Хазария. След приемане на християнството и разпадането на Хазария, асите са включени в Киевска Русия и постепенно се славянизират, давайки начало на новата етногрупа Донски и Кубански казаки (Фиг. 4 – цветно приложение).

Племенното название есегел може да стои в основата на названието САКАЛИБИ, с което се е представил владетелят на Волжска България Алмуш в писмо до Багдадския халиф. По-късно, арабите наричали волжските българи с две имена, българи и ас-сакалиби. Руските историци доста необосновано твърдят, че САКАЛИБИ идва от склави – славяни. Смисълът на думата САКАЛИБ не е известен, което позволява подобни чисто фонетични сравнения. В съвременните памирски езици, думата **saka** (сака) означава близък човек, роднина. Подобна дума, съкъ – близък, свой все още се употребява в Старозагорско, но тя може да произлиза от турската дума “сък” – стегнат. Според Петър Добрев, памирската дума САКА – близък, може да стои в основата на названието САКАЛА с което е известно обединението от седем памирски племена в областта Пенджаб преди повече от 2000 години [П. Добрев. Балхара край Памир. Тангра Таннакра, 2004]. Така че е възможно названието есегел да има памирска етимология със значение “близки, родствени хора”. В думата “сакала” отново присъства суфиксът “- ал”, известен от много прабългарски думи.

Когато по-късно турският султан кани казаците да се присъединят доброволно към Османската империя, те му отвръщат с много язвително писмо, пълно с типично българските “споменавания на майката”. Този исторически момент е описан гениално в картината на Репин (Фиг. 10 – цветно приложение). С този си отказ от доброволно присъединяване, казаците изразяват факта, че турската държава и тюркския етнос са им органически чужди.

Правени са опити да се намери семантиката на името Берсилия, но засега неубедителни. Тъй като името Берсилия идва от племето берсили, впоследствие беленджери, които са българско племе, според мен етимологията на името Берсилия може да се търси в авестийската дума *berez* (*bereza*, *berezô*) означаваща висок, голям, велик и известната наставка от много прабългарски думи “-ил”. На авестийски *berezaitē*, *berezaiti*, *barez* – означават раста, ставам висок. От тук *berezait* – (прилагателно от *barz*) - висок, велик, възвишен, благороден. Думите *barezâ*, *barezangh* означават височина, планина. Известен е и авестийският израз *Gara* (*Gairi*) *berezaiti* - Гара березайти – Висока планина, названието на свещената за иранците планина.

Според Вяч. Вс. Иванов и В. Н. Топоров, известни руски специалисти по санскрит и ведическа митология, авестийската дума *berezait* произлиза пряко от праиндоевропейската форма *bheræg*, която, както знаем означава висок, но и бял. Съгласно тях, от същата праформа *bheræg* произлиза и санскритското название на ведическите свещеници, брахманите. Думата “брахман” означава блестящ, бял, също както и праформата *bheræg*. Така че, ако етимологически името Берсилия произхожда от *berez*, в това име трябва да е вложен двоякият смисъл “висок, бял”. **Като заключение, Берсилия вероятно означава на езика на прабългарите “Висока, бяла страна” или “Страната на високите, бели хора”. В това си**

значение, страната на берсилите - българи има семантика, която се припокрива напълно със семантиката на българския етноним.

Съгласно Вяч. Вс. Иванов и В. Н. Топоров, думата *berezaŋt* е заимствана и в езика на източните славяни, където се е превърнала в название на един много красив и висок дървесен вид – брезата. Сред всичките дървесни видове, брезата е може би единственото дърво, чиято кора е бяла. Така че, названието *berezaŋt* – т.е., бял и висок изглежда изключително подходящо за този дървесен вид. От друга страна, думата *berezaŋt* вероятно е вложена и в етнонима “българи” и в названието на първата българска държава в Европа – Берсилия.

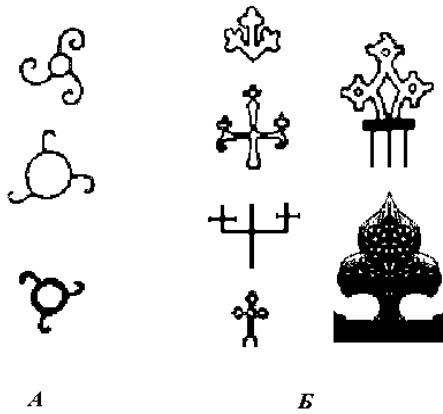
Интересно е, че на английски език думата за бреза е *birch*, която има същата основа, както и авестийската *berezaŋt*. Това потвърждава твърдението, че е съществувала индоевропейска праформа от вида “*brg”, еднаква с основата на българския етноним, която е имала семантика “висок, бял”. Този езиков анализ ни води до заключението, че и етнонимът “българи” и названието “бреза” в различни европейски езици произхождат от една и съща праформа носеща значението “високи, бели”. Може би тази праформа е обединявала двете праиндоевропейски думи **b(h)erǵ** и **b(h)erg(h)o** в една обща морфема с основа “**BRG**”, която е имала значение на “ВИСОК, БЯЛ”. От тази праформа са произлезли думите БРЕЗА (високо, бяло дърво), БХРИГУ (високопоставени, бели свещеници), БЪЛГАРИ (високи, бели хора) и БЕРСИЛИ (високи, бели хора). Напълно възможно е, от тази дума да произлиза и красивото, но вече архаично словосъчетание “брези биволи”, което някои обясняват като “биволи с бяла звезда на челото”.

В посочените най-ранни и обективни сведения за българите не се споменават племената утигури и кутригури, с които ни пълнят главите учебниците по ранна история на България. Тези утигури и кутригури са номадски племена от скитски, ранно сарматски или даже хунски произход, живяли на около 2000 км западно от Берсилия. В периода на безвластие от 479 год до около 626 год., тези номади самостоятелно или заедно с гепиди и авари нападат северните провинции на Византия и ги оплячкосват. Изписани са тонове мастило за това, трябва ли тези племена да се смятат за български. Много утвърдени български историци (В. Гюзелев и В. Бешевлиев) са убедени, че кутригурите и утигурите са хунски племена. Има мнение, че тези племена съвпадат с известните от по-рано кути и ути, но това все още не е доказано. Византийците са ги подкупвали за да се бият помежду си, иначе те непрекъснато се занимавали с грабежи. Няма и следа от документ, че са проявили намерение да основат държава, покрай неудържимия си стремеж към грабеж. Във византийските хроники от това време те са любима тема за подигравки и сарказъм. В днешното българско училище тези хроники се изучават прилежно като документи за най-ранната история на българите. В същото време, за Берсилия, сарматската страна на големите и древни градове, в които са живяли първите българи в Европа, не се казва нищо. Да се пише за ранната история на българите без да се споменава за Берсилия е все едно да се пише история на Франция, без да се говори за Париж.

Когато Кубрат (Курбат) освобождава от тюрките и обединява българските племена, Византия веднага признава и нарича неговата държава Стара и Велика България защото тази държава е наследник на Берсилия. Съгласно Арменската география от VII-ми век, кан Аспарух извежда своите оногхонтор-българ от Хипийските (българските) планини, намиращи се в северната част на Берсилия и установява центъра Онгъл до делтата на Дунав. Насреща му веднага излиза императорът на Източната Римска империя, Константин Погонат с огромна армия. Преди това, в продължение на един век, кутигури и кутригури, авари, гепиди и славяни са плячкосвали земята на юг от Дунава. Това обаче не безпокои толкова много византийците, защото тези племена са нямали възможност и намерение да изградят държава по тези земи. Ясно е и никой не оспорва факта, че основното държавотворческо население на Дунавска България са били вътрешните ОНОГХОНТОР-българ, които са дошли с Аспарух от Северна Берсилия. В такъв случай нашата история е в невероятен дълг към тях, защото ние почти нищо не знаем за тяхната родина Берсилия. По-лошото е, че всъщност Берсилия се смята за чужда страна, а варварските хунски племена кутригури и утигури се приемат за български.

Прабългарите, заселили се в Македония са наричани “варсяци”. През средните векове и до скоро, в Македония, около град Битоля, е имало етнофолклорна група, наречена БАСЛАЦИ [Христо Тодоров-Бемберски. Името българи – история и същност. Библиотека Елбекен. ИК Огледало. София. 2004]. Названието “варсяци” и особено “баслаци” буквално съвпадат с

арменското название баслаци на племената берсили, записано в “Арменската география” [Патканов К. Армянская география VII в. СПб., 1877, С. 16; Сукри А. Ашхарацуиц - Венеция, 1881, С. 26]. Това название е много близко и до името на племето баслики, което според арменски източници се заселва на север от Кавказ през II-ри век. Заселването на Македония от български племена става около един век по-рано от заселването на Мизия. Тези племена са присъствали преди това в аварския съюз и се настаняват най-напред в Керамисийските полета, т.е. точно в областта около Битоля. Присъствието на такава група в Македония вероятно показва, че част от кавказките берсили (а не кутригури) са били увлечени от аварите и в последствие се заселват в Македония. Около съдбата на кутригурите няма спорове – заедно с много българи и водени от Котраг, те се заселват в района, където по-късно възниква Волжка България. Даже името на техния предводител, Котраг е най-вероятен епомим – производно от племенното название котраги.

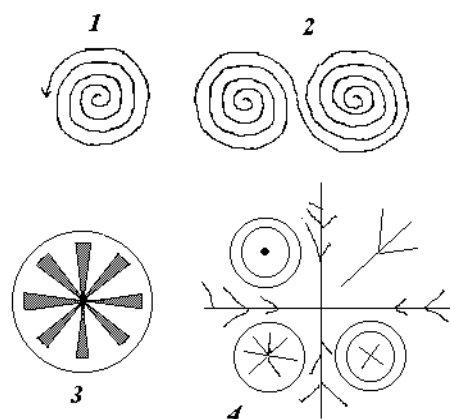
Фиг. 11. Религиозни символи от първите векове на н.е., открити в Дагестан. А – триквестри и Б – символи на «трислънчевия бог» [Голан А., рис. 304].

Археологическият и антропологичен материал от Североизточна България и Северна Добруджа, изследван в последните години подкрепя твърдението, че първите български заселници по тези места са сармати, дошли от района около делтата на Волга и Дагестан [Елена Ангелова. Сарматски елементи в езическите некрополи от Североизточна България и Северна Добруджа. Сп. Археология, 1995, 2, 5-17, София]. Между погребалния обичай на прабългарите от периода VIII-IX-ти век в Североизточна България и Северна Добруджа и този на сарматите от указания Прикарпатски район за периода II-III-ти век има само незначителни различия. Общите елементи са много важни и издават общ етнически произход. Това са трупологане в ями с отвесни стени, ориентация на скелета север-юг, поставяне на скелета в ниша с изпънати крайници, почистване на гроба с огън и креда, специфичен погребален инвентар и храни и изкуствена деформация на черепа в 90% от случаите. Нещо повече, според този автор, керамичният комплекс на Първото българско царство от VIII-IX-ти век носи силни дагестански традиции.

Според друг наш изследовател [Рашо Рашев, За произхода на прабългарите, стр. 23-33 от *Studia protobulgarica mediaevalia europensia*. Сборник в чест на професор Веселин Бешевлиев. Велико Търново, 1992] тези специфични особености на прабългарските погребения се установяват в около 32 % от некрополите в Североизточна България и Добруджа от предхристиянската епоха. Това показва, че ираноезичните прабългари-сармати са съставлявали значителна част от населението в своята държава. Антропологичните данни показват, че прабългарите са били много високи хора от европейден тип, значително над средните за другите народи от бялата раса и силно превъзхождащи ръста на монголоидите и тюрките. Срещат се групови погребения на войни със средна височина около 190 см. Според Р. Рашев, прабългарите-сармати са заварили в района на делтата на Дунав и Черно море смесено номадско население от предимно сарматски тип, както и славяни. Установени са само малък брой погребения на хора от явен монголоиден тип, вероятно следи от тюрки и хуни.

Напоследък бяха открити и описани множество петроглифи - магически знаци със защитно действие, на територията на древна Берсилия - днешен Дагестан (Фиг. 11) и съседна Чечня (Фиг. 12). Тези знаци имат пълни аналози със знаците от Плиска, Преслав, Мадара и др. раннобългарски селища [Добрев, П., М. Добрева. Древнобългарска епиграфика. Център за изследване на българите. Тангра ТанНакРа ИК. София, 2001]. Петроглифите са изсечени по камъни, поставени по каменни кули в Чечня, най-вече в източната гранична зона с Дагестан.

Датират се от първото хилядолетие на нашата ера. Аналогични знаци са открити и по керамични и метални изделия в Кубанската култура от началото на н.е. Това са спирали, двойни спирали, соларни знаци, човешки длани и др. (фиг. 12). Тези знаци имат паралели със шумерското пиктографично писмо. Култът към Слънцето е бил разпространен сред аланите, нахците, абхазо-адигците и прабългарите. Най-древните соларни знаци са кръст, кръст в кръг, свастика и триквер, розети и детелини, спирали (фиг. 12). Камъните, върху които са изобразени такива знаци са считани за свещени и са пренасяни от старата към новата постройка. Много петроглифи от вида соларни символи са изпълнявали и календарна функция.

Фиг. 12. Магически и защитни знаци от района на Чечня. 1 – спирала (криулица), 2- двойна спирала (пафта), 3 - розетка и 4 - кръст с вписани защитни знаци от вида розета, соларен знак с точка, соларен знак с кръст и знак подобен на ипсилон (У).

Знакът на “трислънчевия бог” от Фиг. 11 е на-често срещаната фигура в орнаментиката на колони, каменни плочи, метални токи и апликации от Плиска и Преслав, а така също и в дърворезбата върху сандъка от Сарачина [Милчева, Хр., Сандъкът от Терачина. Старобългарски паметник от IX век.Изд. “Безсмъртни мисли”.София. 2001]. Среща се и в българската църковна и домашна дърворезба от Средновековието и в по-ново време. От фиг. 12 се вижда, че знакът “У” е поставен в положение, аналогично спрямо други типично соларни знаци, от което следва, че той може да е изпълнявал и функция на защитен, соларен знак, подобен на триквестъра. Някои български “изследователи” побързаха да го кръстят “знакът на Тангра”, което е толкова неуместно, колкото и да се твърди, че Тангра е бог на прабългарите. Знакът “У” е соларен знак и Слънцето е главният бог на прабългарите.

В предхристиянско време, чеченците са имали много точен календар, аналогичен на прабългарския. Годината се е състояла от 12 месеца и имала 365 дни. Отчитайки климатичните сезони, годината се дележала на четири части. Всеки месец имал четири недели, а всяка неделя по седем дни. Новата година започвала на 25 декември, когато всяко семейство отсичало дърво, което се внасяло в къщи и се запалвало. По време на горенето на дървото, хората се веселили. Същият новогодишен празник го има и при съвременните българи, при които това дърво се нарича “бъдник”. Считало се е, че с изгрева на Слънцето е настъпвало време, благоприятно да се работи и да се предприемат сериозни дела, противно на нощта, когато властват тъмни, зли сили и е трябвало да се спре всяка една работа. Това всщност е израз на иранското “черно-бяло” дуалистично мирозрение. Виждаме, че българите от Берсилия са оказвали силно влияние върху своите съседи, следи от което са запазени и до днес. Това културно наследство обаче днес се присвоява от други, след като Берсилия е ампутирана от нашата история.

Името Берсилия формално прилича на името Персия, което може да обясни следния странен факт от средновековната българска история. По-долу се дават извадки от Царската грамота на Иван Александър (1331-1371), написана в Никопол на 4 октомври 1352 год. на български език и дадена на венецианския дож Андреа Дандало.

Писмо-грамота на цар Иван Александър до венецианския дож Андреа Дандоло. Публикувано е в [Петров, П., В. Гюзелев. Христоматия по история на България, том 2. Изд. Наука и изкуство. София. 1978, стр. 255-256] в превод на В. Гюзелев от Codice Trevisaneo, f. 447 - Archivio di Stato, Venezia. Писмото е от 4 октомври 1352 год. Запазено е в четири късни преписа. Следва текста на писмото, което представлява форма на официален търговски договор между България (наречена Загора) и държавата Венеция. Писмото завършва с подпис на Иван Александър, цар на всички българи и гърци, който подпис е пояснен с думите: Горенаписаните букви са от минимум (киновар) и означават Иван Александър, по божия милост цар на България

или на Загора, и са букви отчасти гръцки, отчасти български или персийски. Отвън, върху документа е написано: “Съдържанието на малките български или персийски букви, отчасти гръцки, отчасти смесени с български, мисля, че означава: До прескъпия г(осподин) Андреа Дандоло, дож на Венеция”.

† Б Ш Щ Ъ Ү

⌘ ↑ ↓ ㄣ ㄗ ь

Фиг. 13. Прабългарски рунни знаци от Дунавска България, Стара Велика България и Северен Кавказ, които са еднакви или близки до специфичните негръцки букви в ранната кирилица. Цар Иван-Александър нарича тези букви освен български, още и персийски, т. е, берсилски.

Два от преписите на този документ са регистрирани във венецианската библиотека на музея “Корер”. В единия от регестите се чете: Номер 272, стр. 447. 4 октомври 1352 год. В Никопол. Иван Александър, по божия милост цар на Загора, на българите и гърците до ...Адреа Дандоло. ...Царят се е подписал с букви отчасти гръцки, отчасти български или персийски. [Гюзелев В. Средновековна България в светлината на нови извори. Държ. Изд. “Народна просвета” София, 1981, стр. 181].

Такова свързване на името на България и на Персия и то от български цар е повече от странно и доколкото знам, е оставено без коментар. Макар че между българите и персите има етническо родство, то връзките между двата народа по това време са били вече прекъснати повече от 10 века. Даже и да потърсим подобие само между българската и персийската писменост, пак ще стигнем до абсурд. През зороастрийската епоха в Персия е употребявана арамейската писменост, а след ислямизацията (VIII-ти век) е възприета арабицата, поради което горното сравнение изглежда невероятно безсмислено. В действителност обаче, цар Иван Александър твърди нещо твърде конкретно и точно, а именно той разделя буквите, които е употребил в подписа си, на гръцки и български и заявява, че негръцката част от буквите, които той нарича български са в същото време и персийски. Ако в израза “...и са букви отчасти гръцки, отчасти български или персийски” думата “...персийски” заменим с Берсилски, всичко ще си дойде на мястото. Така се получава една необикновено точна и по царски справедлива мисъл.

И действително, тогавашната кирилица е представлявала модифицирана глаголица, като при модификацията приблизително половината от глаголическите букви са били заменени с гръцки. Обаче, глаголическите букви, които са останали в употреба са подобни или еднакви с тези на предхристиянската система от рунически знаци на прабългарите (Фиг. 13). Може би това дава основание на цар Иван-Александър да ги нарича “български”. Тези рунни знаци са били употребявани от аланите, касогите, но най-вече от прабългарите в района на Северен Кавказ, Стара Велика България и Дунавска България още в първите векове на новата ера. Техните праобрази могат да се търсят както в сарматските знаци, употребявани в района на Северното Причерноморие в първите векове пр. н. е., така и в согдийската писменост. Руският изследовател Г. Турчанинов [Г. Турчанинов, Памятники письма Восточной Европы. М. 1971] е изследвал тези рунни знаци твърде рано и ги е нарекъл алано-касожка писменост, без да знае, че само години след него в Дунавска България ще бъдат открити още около 1500 такива знаци и думи. Самият Турчанинов, а по-късно и други изследователи, В. Бешевлиев, проф. К. Попконстантинов, Ото Кронщайнер и Петър Добрев, отбелязват необикновеното сходство на много от основните рунни знаци на прабългарите със специфичните негръцки букви в кирилската писменост (фиг. 13).

Тази българо-алано-касожка рунна система от знаци е била широко разпространена в Кавказ в периода след новата ера. Част от нейните знаци съвпадат с т.н. иберийска писменост, употребявана в Западен Кавказ по същото време [К. Faulman, Buch der schrift. Wien. 1888]. Има открити писмени паметници с подобна писменост и на територията на Берсилия. По този начин обозначаването на специфичните негръцки букви от кирилската писменост като български, т.е., **берсилски** и то в канцеларията на българския цар изглежда напълно обосновано.

Заместването на термина “персийски” в указаната грамота с “берсилски”, което и придава историческа точност и правдивост, може да ни доведе до изводи с фундаментално

значение. Първият извод е, че даже през XIV-ти век в българския царски двор епитетът “български” се е схващал не като присъщ на новия славяно-български народ, а като присъщ само на Аспаруховите и Кубратовите българи-сармати, даже като присъщ на Кавказките българи – берсили. С други думи, по всичко изглежда, че поне хората в царския двор са имали самосъзнание на чисти Аспарухови българи, а не на славяно-българи. На второ място, хората от царския двор явно не са споделяли днешните схващания, че кирилската писменост е славянска (според едни) или византийска (според други) и че е създадена от славяни и за просвещението на славяни. Според тях, писмената система съдържа гръцки и български (т.е., берсилски, а не славянски) букви, които от своя страна имат кавказки произход. Още, с този документ се потвърждава, че т.н. прабългарска система от рунни знаци поне отчасти съдържа букви с които са писани думи от епохата на Берсилия насетне. И накрая, с този царски документ, придружен с подпис и печат на български цар се поставя знак на равенство и тъждественост между българско и берсилско, между ранната България и Берсилия. Както изглежда, за цар Иван-Александър България е била продължение на Берсилия.

Странно е това, че заради една изолирана дума ТАГГРАН, присъстваща в един силно фрагментиран и неразбираем надпис, направен кой знай от кого, беше тюркизиран целия религиозен свят на древните българи, въпреки изобилните данни за неговия ирански характер. В същото време, на официален документ написан от български цар, подписан и подпечатан от него и запазен в четири екземпляра и два описа в правителствени канцеларии не се обръща внимание. Всъщност - обръща се, но само с оглед на това, колко са стрували разните стоки и какви са били разменните курсове по това време.

Свързването на ранната българска история с Берсилия може да обясни и съществуването на династични имена като Персиян (Пресиян) и Персияна (Пресияна) по времето на Първото българско царство. Тези имена едва ли имат някаква връзка с Персия, още повече, че в самата Паршуа (т.е., Персия) такива имена няма. Друг важен случай е името на българския цар Борис I. За това типично българско име първоначално се предполагаше, че произлиза от тюркската дума барс – планински тигър, а сега се приема като най-вероятна иранската етимология. В действителност, етимологията на Борис (още по-добре на Борислав) от племенното име Берсил изглежда безпроблемна. Друг пример е името на българския цар Борил (1207-1218), което също може да се етимологизира на основата на племенното име Берсил. Напоследък бяха открити и имената Палгар и Перин, принадлежащи на висши сановници-дипломати на кан Борис (проф. К. Попконстантинов). Съществуването на имена от вида Персиян, Борис, Борил, Палгар, Перин, и др. в ранната средновековна история на България може да се обясни с прехвърлянето на племенни названия (берсили, белингери, баслаци, българи) върху отделни представители на оформящия се тогава български народ. Вероятно от този род са и женските имена Роксана (от иранската дума rukhs - светъл) и Оксана (от авестийската дума oxsaena – тъмна, черна).

Ибн-Фадлан, като посланик на багдатския халиф посетил през X-ти век Волжска България. Негов преводач бил местният жител Парис ас-Саклаби, чието име може да се транскрибира като Борис Българина, тъй като с термина “сакалиби” – (близки, приятели), арабите назовавали местните волжски българи. Това, че името Борис се е срещало и сред волжските българи не е чудно. Записано под формата Парис, то обаче подсказва, че известното българско царско име Персиян (Пресиян) може да е модификация на името Борис. Така, имената Борис, Парис и Персиян (Пресиян) изглежда че имат обща семантична основа, произлизаща от племенното название Берсил (Барсил).

При зороастрийците, каквито без съмнение са били и част от древните българи, по време на религиозните церемонии свещенослужителите държали в ръката си снопче от дървени пръчки. Това напомня за легендата на Кубрат (Курбат), който с помощта на такова снопче е формулирал главната идея на завещанието си – синовете му да не се разделят никога. Интересно е, че названието на това снопче е било БАРИСОН при източните иранци и БАРИСМАН при говорещите пахлеви западни иранци. Последната сричка е суфикс за образуване на прилагателно име и съдържа носова гласна, която се чува трудно. От тук, имената Борис, Парис, Персиян и племенното название Барсил могат да имат връзка и с названието на главния свещенически инструмент, използван в религиозните церемонии на древните българи.

ИМА ЛИ НЕЩО ОБЩО МЕЖДУ ИРНИК И ЕРНАХ ?

След толкова хули срещу хуните, съвсем справедливо, сега няколко благи думи в полза на тези, които им симпатизират. В нашумялата напоследък книга [Микаил Башту Ибн Шамс Тебир. Сказание о дочери хана. Казань, 1990] се преразказва древен епос, включващ легенди и митове на татаро-монголците, завоювали Волжска България в средата на XIII-ти век. В тези предания, религиозно-космологичните представи на татаро-монголците, създадени в тяхната древна родина - южен Сибир, се преплитат със спомени за исторически важни представители на този етнос, като Атила например, който играе централна роля в епоса [Петър Добрев. По следите на една научна сензация. ИКК Славика-РМ. София. 1997]. Естествено, като цяло, това няма никаква връзка с културата на победените местни народи, сред които и волжските българи. Едновременно с това обаче, в тези легенди са преплетени имена и събития от историята на други народи, местни и далечни, включително и такива засягащи древните българи. Като всеки епос, съществувал първоначално в устен вид, някои имена и събития са променени както по форма, така и като положение на временната скала и в пространството. Това лесно може да се коригира с помощта на подходящи исторически данни, ако има такива. Също така, като всеки епос и този представлява колективната памет на даден народ за исторически значими събития и факти, поради което те са предадени правдиво.

Такъв е случаят с кавказката държава на древните българи – Берсилия. На около 2 страници от общо 152, в епоса се говори за женитбата на главния герой Аудан –Атиле – Атила с красавицата Боз-Би. Тя живее в една планина във владението на баща си Шан Албан Риштав, чието име Риштав “прилича на старото име на планината”. В епоса е записано, че Шан Албан Риштав е “владетел от рода на древните царе на Бурджан”. Местоположението на страната Бурджан (Барджил по хонски) се определя безпроблемно, защото е указано, че нейните планини се намират в Сурож (т.е., днешен Дагестан), близо до Желязната врата (т.е., прохода Дербент) и до планината Татеш (където живеят днешните тати). Освен това, името Албан, произлизащо от названието на източнокавказката държава Албания (III-ти в.пр.н.е. – VI-ти в.) поддържа тезата за източнокавказкото разположение на държавата Бурджан. Личното име Шам почти съвпада с Шун, името на жупан-тарканът на Омортаг [Овчаров, Д. Омортаг кана сюбиги, от бога владетел на българите. Център за изследване на българите. София. 2002, стр. 109]. Локализираната по този начин държава от епоса съвпада напълно с Берсилия (165 г. – 620 г.), историческа област, където са живели древните българи. Хунската адаптация на названието на Берсилия - Барджил показва, че това име е съществувало до идването на хуните (370 год.). От друга страна, името на царството и народа Бурджан практически съвпада с етнонима Бурджани, с който персите и по-късно арабите са наричали кавказките българи и българите в по-късно образувалата се Дунавска България. С това е намерен още един източник, който потвърждава съществуването на българска държава в източен Кавказ – Берсилия и нейната известност и значение за другите народи по това време.

По-важното в случая е това, че според този епос Атила се оженва много тържествено за дъщерята на владетеля на бурджаните от Барджил, т.е., за една княгиня на българите от Берсилия. Поради липса на преки исторически свидетелства за това, ще трябва да вярваме на един епос, още повече, че това е централната тема и най-важното събитие в епоса – иначе за какво ще се прави и разправя този епос !?

Според “Именника на българските владетели”, началото на управление на българските канове започва 515 години преди Еспор да премине Дунава, т.е. 680 – 515 = 165 година [Петър Добрев. Царственик на българското достолепие. София, Изд. Къща Ив. Вазов, 1998]. От тази дата насетне, Авитохол от рода Дуло живее и управлява 300 години, следователно до 465 година. След него Ирник, също от рода Дуло живее и управлява още 150 години т.е., от 465 до 615 година. За всички по-следващи канове са посочени реални срокове на управление и точни дати на поемане на властта. Все още е неясно как трябва да разбираме най-ранните и загадъчни владетели с имена Авитохол и Ирник и защо са посочени такива нереални за обикновения човек срокове на управление. Най-напред, държава където Авитохол би могъл да бъде владетел има и това трябва да е Берсилия. Някои съвременни руски историци [История народов Северного Кавказа. Москва. 1988. стр. 86] също приемат съществуването на древни българи на север от Кавказ още през II-ри век. Приема се, че Авитохол в превод от езиците от иранската

група означава син на сърна, от “тохол” значещо “син” и “ави” - сърна. Името Авитохол може да има символичен смисъл свързан с общоиранския характер на населението на Берсилия.

През 371 година разположената на запад от Берсилия съседна Алания е нападната и разгромена от хуните, начело с Баламбер, които идват от север, от мястото където днес са разположени Татарстан и Башкортостан. Хуните, които някои изследователи смятат за предтечи на тюрките се оформят като етнос в района на платото Ордос, южно от днешна Монголия през IV-III-ти век пр.н.е. За да се предпазят от нападенията на тези номади - грабителите, китайците построяват Великата китайска стена. Едва след няколко века отбранителни войни, китайците отблъскват хуните на север в сърцето на Монголия и след това окончателно на Запад, към Европа. В посока към Европа хуните преминават по два пътя, като южния преминава през земята на саките, а северния през територии населени от фино-угорски племена. Двата лъча се събират на източния бряг на река Волга, където в продължение на два века хуните асимилират местните както и увлечените с тях сакски и угорски племена. Така, на територията на днешните Татарстан и Башкортостан, в периода III – IV-ти век се формира един нов етнически съюз, който руските историци наричат “гунски” и в който водещия етнически елемент са хуните [Риза Бариев. Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997; Рашо Рашев. Прабългарите и Българското ханство на Дунав. София. “Класика и Стил” ЕООД. 2001].

От 371 г. насетне хуните отново поемат ролята на нашественици и грабителите, само че този път в посока към Европа. Първата жертва на хуните е аланската държава, която за кратко време престава да съществува. Част от аланите са прогонени на запад до Испания, голяма част са избити, а друга част стават васални на хуните. Съществуващите документи не дават сведения за сблъсъци и поражения върху българите от Берсилия, които или са били по-добре защитени навътре в планината, или са проявили някаква политическа гъвкавост. Има много документи от които става ясно обаче, че отделни хунски отряди преминават свободно през прохода Дербент (дн. Дагестан), значи и през Берсилия и нападат по-южните страни – Албания, Грузия, Персия.

Хунската държава достига своята мощ още при следващия владетел Руа, като обхваща територията от Волга до Рейн. През 434 г. Руа умира и управлението се поема от двамата сина на неговия брат Мундзук, известните Бледа и Атила. До 445 г. братята управляват двете крила на обширната държава, когато Бледа умира и Атила става едноличен владетел. Атила е роден около 395 г. и умира през 453 г. след което обширната хунска империя се разпада. Самото име Атила се превежда като “бащица”, но на езика на готите, а майчиното (истинското хунско или пра-тюркско) име на този ненадминат разбойник не е известно [Зарубежная тюркология. Москва, 1986. С. 97-98]. Други форми на това име, по-точно прозвище в някои средновековни европейски езици са Етли (скандинавски), Атли (английски), Етцел (южнонемски). На една среща с папския пратеник, Атила е заявил, че името му означава “бич божи”. Някои се опитват да свържат името на Атила с Авитохол, което е неуместно от всяка една гледна точка. Трудно е да се свърже “бич божи” със “син на сърна”, даже ако не обръщаме внимание на разликата от около 250 години в рождените дати. От друга страна, съставителят на Именника е много точен по отношение на всички имена на владетели и едва ли ще да е бил лишен от способността да направи разлика между имената Авитохол и Атила.

Атила има поне шестима сина от различни жени. Всъщност, броят на децата му е значително по-голям. Най-големият му син е Иллак (Еллак), вторият Тенгиз (или Чингис) е известен с германизираното си име Денгизих, а третият се е казвал Бел-Кермек. Най-любимият син на Атила бил четвъртия, Ернах. Атила е вярвал, че само той ще продължи рода му. След смъртта на баща си, Иллак наследява цялата държава, но още на първата година загива в бой с гепидите. След тази битка, Тенгиз и Бел-Кермек заедно със своите войски се укриват във военен лагер и в продължение на две години се отбраняват. В 455 г. те са принудени да преговарят. Кралят на гепидите Ардарих се съгласява да пусне от обкръжението Тенгиз и Бел-Кермек заедно с част от войската, като останалите войници трябвало да се предадат в плен. Други данни за съдбата на Бел-Кермек няма. След смъртта на първородния син, вторият син Тенгиз (или Чингис), управлява западното крило на държавата и след като започва една зле подготвена война срещу Византия е убит през 468 г. Петият син Емнетзур и шестият Ултзиндур заедно с две племена се заселват на двата бряга на река Дунав, но по-нататъшната им съдба е неизвестна.

Четвъртият син Ернах се разполага в Малка Скития и Северното Причерноморие заедно с няколко хунски племена. Не е известно кога Ернах започва да управлява тази област, но в 466 година вече като владетел отхвърля предложението на брат си Тингиз да воюват заедно срещу Византия за плячка. В този район обаче живеят и известните кутригури и утигури, които много автори смятат за хунски, а в българските учебници се учат като български. Възможно е те да са възприели Ернах като следващ пореден управител на българската държава. В такъв случай историческата личност Ернах може да бъде посоченият в Именика Ирник. Някои съвременни български историци [Рашо Рашев: Прабългарите и Българското ханство на Дунав. София. "Класика и Стил" ЕООД. 2001] също допускат, че посоченият владетел Ирник от Именника може да бъде четвъртият син на Атила, Ернах. Вероятно Ернах - Ирник започва да управлява малко преди 466г., а именно през 465 както сочи Именника. С това може да се обясни отказа на Ернах да въвлече управляваните от него племена в една безсмислена война срещу Византия и желанието му да поддържа продължителен мир. Така благодарение на политиката на Ернах, за населението по Северното Причерноморие е осигурен мир и спокойствие в периода до около 490 година. Безспорно, Ернах е син на Атила, като е възможно неговата майка да е българка, от управляващия род Дуло. Може да се предполага, че това е била красавицата Боз-Би, дъщерята на Шан, владетеля на борджаните от Берсилия, както свидетелства указаният епос.

Напълно е възможно такава династична връзка да е съществувала, като се има пред вид, че Атила се е женил за много жени, при това все от важни владетелски родове от околните държави. Тази връзка би обяснила от една страна относително независимия характер на българските племена от Берсилия и от друга страна отсъствието на военни набези срещу тях от страна на хунската държава.

Ако Ернах – Ирник е поел управлението през 465 година, ще бъдат изпълнени посочените в Именника дати и срокове за управление на първите двама владетели. През първите 300 години управляващата династия е била иранска и властвала над един ирански народ, което се изразява чрез името Авитохол – син на елен. Периодът на следващите 150 години династична история започва с Ернах, един достоен за времето си владетел, макар и хун, осигурил 30 години спокоен и мирен живот на управляваните от него племена. Ернах обаче няма наследници и не е ясно как се предава по-сетне властта в неговата държава. Действително, през обозначения в Именника период на Ирник, от 465 до 615 година, етнонимът българи престава да се употребява от хронистите, а вместо него на историческата сцена се появяват имената на кутригури, утигури и др. Вероятно за околните народи българската династия, а заедно с нея и представата за обединен български народ е престанала да съществува, докато за съставителите на Именника тя е продължила да властва, представена от Ернах-Ирник. След Ернах, владетелите вероятно са били незначителни, случайни или даже чужди представители, незаслужаващи да бъдат отбелязани в Именника. По-късно, освободени от опека на един такъв мъдър владетел като Ернах, кутригурите и утигурите се отдават на грабежи на юг от Дунав. Освен това, към края на този период в района настъпват бурни събития. През 550-560 година от изток нахлуват аварите (главно ирански племена - хефталити) и включват част от българските племена под свое управление. След краткотрайно управление по Северното Причерноморие, аварите са изтласкани в Панония от тюркски завоеватели, дошли от Централноазиатския Тюркски каганат. Напълно възможно е през този период начело на съюза на българските племена да са стояли владетели близки или доминирани от тюркския каганат. Именно поради това, този период от династичната история на българите е обозначен в Именника като период на Ирник-Ернах, владетел от смесен брак. Това сигурно отразява един период на сложно развиваща се династична линия, на династични преврати и борба за власт, в която сигурно са преобладавали хунски и тюркски претенденти.

Възможността да са съществували роднински връзки между владетелските родове на хуните и прабългарите през този период се съгласува и с факта, че след удара на хазарите върху по-сетнешната Кубратова България, част от прабългарите, водени от Кубер се оттеглят на североизток, към втората родина на хуните, днешните Татарстан и Башкортостан. Заедно с Куберовите прабългари, в своите земи се завръщат и последните остатъци от разбитите хунски племена. Те и придружаващите ги Куберови българи са били приети приятелски от местното население. Естествено, с появата на българи на това място веднага започва строителство на

градове, развива се земеделие и търговия [Риза Бариев. Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997].

На фона на тези бурни исторически събития, прави впечатление патриотичния и приповдигнат тон на Именника, според който династичната линия Дуло не прекъсва, въпреки реалната загуба на независимост през периода на хунското и последвалото аварско и тюркско господство. Хунското име Ернах е преобразувано на иранското Ирник, което звучи по-приятно и близко до иранското ухо на българите, а и вероятно майка му така го е наричала. Както знаем, при хуните липсва звукът “к”, за сметка на това при българите е бил в изобилие.

От представените тук разсъждения следва, че с имената на Авитохол и Ирник в Именника всъщност са отбелязани два твърде различни периода от династичната история на българската държава. Със сложносъставното, типично иранско име Авитохол (син на елен) се подчертава един период на политическа независимост, в който доминират само ирански владетели сред един преобладаващо ирански народ. Вторият период е отбелязан със знака на Ирник (Ернах), когато българската династия е последователно подчинена на властващите в района хуни, авари и тюрки.

Прави впечатление, че Именникът е твърде лаконичен за тези първи 450 години от историята на българската династия. Това може да се обясни с факта, че указаният период е бил доста отдалечен от момента на писане на Именника (примерно VIII-ми век) и не е интересувал твърде съвременниците. От друга страна, през този период династията се е намесвала в събития, които не са били много лицеприятни - примерно васалност спрямо хуните, подчиненост на аварите и тюрките. Затова, този период е изобразен правдиво, но твърде лаконично за да не се накърни общия патриотичен тон на целия документ, който изглежда е написан по повод на 600 годишния юбилей на българската династия [Петър Добрев. Царственик на българското достояние. София, Изд. Къща Ив. Вазов, 1998]. По всичко изглежда, Именникът представлява едно безкрайно сбито, ясно и вярно описание на българската династична линия и история за първите 600 години управление. В този смисъл той е може би най-гениално написания документ за българската история, вероятно поръчан от български владетел и написан не от чужденец, а от ръката на някой много просветен българин. Да се надяваме, че и по-новата българска история ще бъде написана по този начин.

ВРЪЗКА МЕЖДУ БЪЛГАРСКИЯ ЕТНОНИМ И ЕТНОНИМА НА РУСИТЕ

Когато обясняват произхода и смисъла на етнонима “руси” и на Русия, днес руските историци се намират в положението на българските, които все още спорят за етническият произход на прабългарите. При руските историци доскоро господстваше т.н. норманска теория, наложена много трудно от двама немски учени, Г. З. Байер и Г. Ф. Миллер. Съгласно тази теория, през IX-ти век една норманска дружина от шведски авантюристи се спуснала по река Днепър, завладяла изостаналите славяни и създава варяжка държава. Тъй като финландците наричали варягите с думата РОС (весло), в тази теория се предполага, че и държавата на варягите ще се е наричала Рос (?). След няколко века варягите се претопили от славяните, но им оставили своето име и ги издигнали в културно отношение. Днес норманската теория за произхода на руския етноним е на път да се разбие, подобно на хунската теория за произхода на прабългарите.

Създаването на първата държава на киевските славяни с помощта на варяги не се подлага на съмнение, но се оспорва произхода и източника на руския етноним, който е бил много по-ранен. Съгласно новата алтернативна теория, народ с название Рос (Рус) и с език известен като роски (руски), представляващ част от алано-сарматския етнически масив е съществувал в Приазовската част на Северното Причерноморие около VI-VII-ми век. За пръв път народ с такова име в тези места е споменат от Псевдо-Захарий през VI-ти век, а по-късно и в хроники на много арабски и персийски писатели под названието “ugus”. Названието “ugus” на този ирански народ после се прехвърля върху славяните от Киевска Рус. Даже през Средновековието, всички арабски, персийски, тюркски и монголски източници наричат Русия и русите с името Uqus. Много хидроними от този роски език са описани подробно от Константин Багрянородни и те имат прекрасен превод на стария алански език и на съвременен осетински език [М. Ю. Брайчевский. «Русские» названия порогов у Константина Багрянородного.

Сборник научных трудов. Академия наук Украинской ССР. Институт Археологии земли Южной Руси в IX-XIV вв. (История и Археология). Киев, Наукова думка. 1985]. След VII-ми век, в резултат от усилената миграция на славяни към брега на Черно море, този роски народ е асимилиран от славяните, придавайки им своето етническо име.

Около две трети от религиозния пантеон на източните славяни представляват богове и персонажи, заимствани от иранската митология. За разлика от това, в митологията на източните славяни няма нито един германски или скандинавски бог. В древноруския документ “Слово о полку Игореве” [Слово о полку Игореве. М., 1972 г. Перевод Д. С. Лихачёва] писан през XII-ти век и отразяващ по-ранни представи се казва, че русите произлизат от бог Даждбог, който отговаря на иранския бог Датар, чието име на авестийски означава “деятел, създател, творец”. В момента, сериозните руски историци считат, че източникът на етнонима Рус са били, разбира се не шепата нормани от IX-X-ти век, а алано-сарматските племена от района между река Дон, Азовско море и Северен Кавказ. Представители на тези племена са оставили т.н. салтово-маяцка археологическа култура, разположена по долината на реките Северен Донецк и Дон с център град Саркел.

Кои са били тези тайнствени роси (rus)? На пръв поглед отговор на този въпрос може да се намери лесно, като се установи етническият характер на племената, оставили тази салтово-маяцка археологическа култура. Обаче, положението не е толкова просто, защото се знае, че създателите на салтово-маяцката култура са главно прабългарските и отчасти аланските племена, формирали Старата Велика България. Господстващият днес в руската историческа наука възглед, че прабългарите са били тюрки пречи на руските историци да си обяснят как така племената от салтово-маяцката култура ще са им дали името “роси, руси”, бидейки в същото време тюрки. Поради това руските историци са принудени да търсят името роси в сарматските племена роксолани и росомани, които според римски източници са живели в Северното Причерноморие, от Азовско море до северен Кавказ до I-ви век. Тази възможност за обяснение обаче е твърде ефимерна, защото между роксоланите и тайнствения народ роси има времеви интервал от 500 години. Засега, проблемът остава в “тупик”. Той може да намери решение, когато и руските историци се убедят, че прабългарите са били етнически сармати, част от тези “тайнствени” роси (rus).

Ако прабългарите и аланите са дали името “роси” на източните славяни, кога самите те са носили такова етническо име? Вече беше споменато, че в този период прабългарите са били назовавани с две имена, едното произлизащо от корена “блгар” с всичките му разновидности и второто – “бурджан”, използвано главно от персийски и арабски източници. Може да се намерят доказателства обаче и за употребата на трето название – роси, рожи и др. под.

Както беше споменато от легендата за красавицата Боз, оженила се за Атила, владетелят на бурджаните – българите в държавата Бурджан-Барджил-Берсилия бил Шан Албан Риштав. В тази държава имало голяма планина, чието име след идването на татите се променило и станало Татеш. В легендата изрично се споменава, че предишното име на планината било подобно на името на бурджанския владетел Риштав. Името Риштав носи авестийската и санскритска наставка –ав (на славянски –ов или -овски) и може да се преведе като “Ришт-ски”. Освен това, старото руско име на тази област (Берсилия, днешен Дагестан) е Сурож. Няма ли някаква връзка между названието Сурож и фамилиното име Риштски? В съвременния руски език, а и в старобългарския, представката “су-“ указва на съвместност, общост. Например думата “супеск” означава почва, която съдържа много пясък; думата “супоростая свиня” означава свиня, бременна с “поросята”. Названието “Сурож” може да означава място, където има “рож”, т.е., където живее народ наречен РОЖ. Фамилиното име Риштски вероятно идва от същите тези “рож”, т.е., владетелят Риштав-Риштски е представител на народа “рож”- Рожски, Ростов. От легендата става ясно, че и планината (държавата ?) преди идването на татите е имала подобно име, примерно “РОЖ” или “РОС”. Така се събират три независими свидетелства, че в района на Берсилия, по времето на Атила (440-450 година), народът, планината (държавата) и владетелят са носили много близки помежду си имена “рож”, “риштски” “риштска”, които са подобни на името на тайнствения народ РОС. Тъй като местоживелищата на народа Рож и на бурджаните-българи съвпадат, а владетелят на бурджаните носи името Риштски - рожски, то е явно, че става дума за един и същи народ. Този извод се подкрепя и от факта, че по това време река

Волга в района на своята делта (Северна Берсилия) е носела името Рос, а в много арабски и персийски документи е наречена “Руска река”.

По-нататъшната съдба на народа РОЖ – РОШТ- Бурджани е добре известна. След “излизането на хазарите от Вътрешна Берсилия” и нападението им над българите-бурджани – роси (669-670 год), част от този народ се преселва на северозапад в района на реките Дон и Северен Донец и създава археологическата култура, известна като Салтово-Маяцка. Съгласно Вернадски [Вернадский Г. В. Древняя Русь, М. 1996] названието рос (русь) може да се е появило през т.н. ирански период. През този период много хидроними носят това название. Река Волга е наречена Рос (Ρωζ) от един анонимен гръцки автор на географски трактат, преписан в V-ти век на н.е. Някои арабски и персийски автори от девети и десети век н.е. наричат река Дон и река Волга "Руска река" (nahg ar-Rusiya). Река Оскол, приток на река Донец, е била известна в древните времена като Рос. Един от притоците на Днепър се нарича Рос, даже днес. Възможно е даже широко разпространеният хидроним Рша (Орша) също да е свързано с името Рос: такива названия са Орша, приток на Днепър; Рша, в древното Черниговско княжество; Рша, приток на река Суда. Един голям град в този район се казва Ростов на Дон.

Съгласно Вернадски, източникът на името РОС или РУСЬ не е установен със сигурност. Вернадски предлага следното обяснение. Сарматските племена аорси и роксолани населили още във II-ри век до н.е. територията между Волга, Дон, Донец и Днепър. Имената на тези племена могат да бъдат изведени от иранските думи oṛs или uoṛs "бял" и rukhs "светъл". Възможно е, щото посочените по-горе реки от района на разпространение на тези племена да са станали известни с племенните имена на околното население. В сарматския период названието “рос, рус” се асоциира с част от аланските племена, за което може да се съди по формата на названието рос-алани (goxolani). Думата goxs в аланския език е означавала “сияеща светлина”. Силната група на рос-аланските племена е живяла в басейна на река Волга, което обяснява факта защо древните гърци наричали Волга с името Рос.

Според нас, това обяснение е хронологически некоректно. Под ирански период, руската историография разбира времето на скитите и ранните сармати (VI-ти в. пр. н. е. – II-ти в. сл.н.е.), когато са се появили такива чисто ирански хидроними като Дунав, Дон, Донец, Днепър, Днестър, всички произлизащи от иранската (осетинска) дума “дон” – вода. Хидронимните названия “рос” са се появили доста по-късно, в периода когато възниква Салтово-маяцката култура, т.е., с появата на българите в Северното Причерноморие. Както видяхме по-горе, те именно са донесли това племенно название от района на Берсилия.

Названието РОЖ - РОС на сарматските племена, живяли първоначално в Берсилия (Сарматия), а по-късно в Стара Велика България може да дойде от предложените от Вернадски ирански думи oṛs или uoṛs "бял" и rukhs "светъл". Следователно, названието РОС се явява пълен синоним или друга форма на народностното название БЪЛГАР на същия народ, защото БЪЛГАР и РОС означават едно и също - “бял, светъл”.

Създадената от народа РОЖ-РОС Салтово-Маяцка археологическа култура всъщност е част от културата на Стара Велика България. По тези места, народът РОЖ влиза в контакт с източните славяни, настъпва частична и взаимна асимилация, която има за резултат усвояване на названието РОЖ-РОС като етноним на част от източните славяни. Народностното название РОЖ и епитетът Рожски се запазват и до по-късно. В 860 година, братята Кирил и Методий са пратени на мисия до Хазария. Пристигайки в град Херсон на Кримския полуостров, Кирил намира “евангелие и псалтир, написани с рожки букви” и среща човек, който говори на рожки език [История на България, том 2, 1981, Издание на БАН, стр. 245]. Това вероятно е бил езикът на берсилските българи, докато рожките букви може би са били алано-касожки рунни знаци.

НОВ ПОГЛЕД ВЪРХУ ПРОИЗХОДА И ЕТНОНИМА НА ХАЗАРИТЕ

Ранната история на българите е тясно свързана с историята на хазарите. Хазарите създават мощна и просперираща държава с център територията на Берсилия, която в периода 670 –1100 година играе главна роля в Югоизточна Европа. Съгласно данните изложени от съвременния историк професор Риза Бариев, в тази по същество федеративна държава са влизали главно българи (около 60 % от населението), алани и хазари [Риза Бариев.

Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997]. Данни, че значителна част от българите на Стара Велика България са останали по своите места се признават и от съвременната българска историография [История на България. Том 2, Първа българска държава. Изд. На БАН, 1981, София; Kostov, G. Khan Kubrat – founder of Magna Bulgaria, and the secret history of Ukraine. Bulgarian centuries, 1999. № 1, Pp. 69-81]. Плетнъова, която е била ръководител на отдела по археология към Академията на науките на СССР привежда доказателства в подкрепа на тази теза [С. А. Плетнева. Хазары. Издание: «Наука», Москва, 1976]. Тя счита, че посредством унаследяемата власт на държавния глава – кагана, хазарите са играели най-вече представителна роля в управлението на държавата. Основната, изпълнителна власт е била в ръцете на богатата българска аристокрация, съсредоточена в големите градове и столицата.

Големият познавач на хазарската история, Артамонов, също подчертава, че в Хазарската държава е имало значително българско присъствие, особено в районите на Северен Донец и Южен Дон, Кубан, а така също и около Азовско море [Артамонов М. И. История хазар. Л., 1962]. След разпадането на Хазария и завземането на тези места от Киевска Рус, там се формира един нов специфичен славянски етнос – казаки (черкаси), резултат от смесване на придошлите славяни и местните българи [Гумилев Л. Н. Открытие Хазарии. М., 1966; Риза Бариев. Философские аспекты этногенеза волжских булгар. Санкт-Петербург, 1997]. Българите, живеещи в Хазария са били наричани от византийски, арабски и персийски източници със старото си предхазарско название “вътрешни българи”, докато в руските документи и в документите от Волжка България са наричани “черни българи”. Названието “черни българи” вероятно акцентира на техния подчинен, несамостоятелен статус.

Аланите в Хазария са били почти самостоятелен народ, живеейки в два отделени анклава по Северен Кавказ, които понякога водели войни помежду си, или воювали на страната на чужди държави срещу хазарите. Не е известно със сигурност българите да са имали своя държавна единица вътре в Хазария, но има сведения, че към края на хазарската държава и още 50-тина години след това те водят войни и търгуват активно със съседните народи, главно киевските славяни. Артамонов М. И. [История хазар. Л., 1962], изказва предположението, че страната Асия, според данните в един кембриджски документ, която е воювала в началото на X-ти век против хазарите на страната на Волжка България, е разположена на територията по горното течение на р. Дон и Северен Донец. По това време тези места са били населени главно с “вътрешни българи”. Хазарите са живеели главно в Берсилия, но са поддържали военни гарнизони по градовете в останалите части на страната. Например, градовете Саркел и Тмутаркан са били населени главно с българи, но гарнизоните са били от хазари.

Етническият характер и произхода на хазарите не са добре известни. Първите споменавания за тях като за народ, живеещ на север от Кавказ са от периода на V – VI век [Захарий Ритор, около 558 г.]. Между 566 и 571 год, владетелят от Тюркския хаганат Истеми Джабгу покорява народите Банажар (Баланжар, Беленжер) и Хазар. Много историци виждат в името Банажар племенното название на българското племе “беленджери” – берсили. По това време хазарите стават близки съюзници и помощници на тюрските завоеватели. Знае се, че през 669-670 год., хазарите са “излезли” от вътрешността на Берсилия, най-вероятно от района на прохода Дербент, Южна Берсилия и, съгласно писмото на хазарския хаган, “макар че били малочислени, нападнали многобройните българи и ги прогонили до река Дунав”. Това, разбира се, е силно преувеличено, но писмото показва, че българите са били преки съседи и преграда за хазарите преди техния поход на север. Не е известно хазарите да са водили война с друг народ през този период. Това писмо и тези факти подкрепят тезата, че българите са били основното население в Берсилия на север от началното землище на хазарите.

Руските историци, които са писали подробно за историята на хазарите, ги представят в твърде мъглява светлина. Те считат хазарите, както и прабългарите за тюрки, но не представят никакви сериозни доводи за това. А. П. Новосельцев [Хазарское государство и его роль в истории Восточной Европы и Кавказа, Москва, 1990] очертава няколко варианта за появата на хазарите. Най-напред се рисува една стандартна картина на историческите събития от средата и края на първото хилядолетие на н.е.: огромна вълна от номади, включваща угро-фински и прото-тюркски племена, излиза от Южен Сибир и навлиза в Средна Азия и района на Волга и Кавказ, където среща старите ирански жители. Започва етнообразователен процес, при който

навсякъде побеждават тюрките, които претопяват останалите племена. По аналогичен начин се обяснява и зараждането на хазарите. Вълната от сибирски заселници стига до Берсилия, където заварва местните ирански племена на масагети-маскути. Западно-сибирското племе сабири (угро-фини, според някои - ефталити) претопява массагетите-маскути, но впоследствие тюркското племе то-ку, известно от китайски източници, успява да претопи сабирите. От тази етническа амалгама се ражда новият етнос, хазарите, които (представете си каква случайност !) имат език сходен с този на прабългарите. Другият вариант на събитията е по-опростен: известните от китайски източници то-ку пристигат в Берсилия и директно се провъзгласяват за хазари. В този вариант не се обяснява какво става с маскутите и сабирите, да не говорим за многобройните берсили, есегели и булгари, за които пишат арабски, арменски и персийски източници.

Това добре, но какво ще стане, ако новите факти доказват, че прабългарите са източно иранци? Отговор - ще отричаме фактите. В противовес на тази етническа алхимия, по-долу се представя една нова хипотеза за произхода на хазарите, която е сериозно обоснована. Съгласно тази хипотеза, в основата на хазарите стои народът ТАТИ, остатъци от който и днес живеят в района на Южен Дагестан и Северен Азербайджан, т.е., в посочения по-горе район на историческата област Вътрешна Берсилия. Днешните тати са около 50–60 хиляди, говорят ирански език и по религия са юдеи (горски тати), мюсюлмани и християни-григорианци. Правят се целенасочени усилия, главно от различни еврейски организации, “горските тати” да се представят като “горски евреи”, а те от своя страна като евреи, дошли от сърцето на древната еврейска държава. Много познат маниер. По отношение на съвременните тати, дагестанците употребяват и още едно название - “падари”. Знае се, че татите са преки потомци на ираноезично население, преселено още в IV-ти век от Сасанидите (персийския шах Пероз I) в прикаспийските области на тогавашна Албания. Преди преселването си, този народ е живял в Източен Памир, в планината Бадахшан. В първите векове на заселването си, езикът на древните тати трябва да е бил сходен с езика на древните българи, защото и двата източноирански народа идват от района на Памир.

През 470-480 год е станало масивно преселване на източноиранско (памирско) население към днешен Дагестан, което е подробно описано от Нина Пигулевская [Пигулевская Н. В. Месопотамия на рубеже V—VI вв. н. э.: Сирийская хроника Иешу Стилита как исторический источник. М.; Л., 1940. С. 86]. Сасанидският владетел Пероз (Фируз) I (459—484 г.) е трябвало постоянно да защитава северните и източните граници на Иран от нашествията на различни племена, включително и от ефталитите (белите хуни). Самоназванието на ефталитите е “хионити”. Това е народ от индоевропейски (ирански) произход, говорил на един от източноиранските (сакски) езици. Няколко от хионитските владетели носили име Ефтал, от тук е възникнало и названието ефталити. Към началото на V-ти век хионитите завладяват земеделските оазиси около р. Оксус (Аму Даря) и създават мощна държава в обширните пространства на Средна Азия, Афганистан, северо-западна Индия и източен Туркестан. Тяхната основна територия е бил Тохаристан и Източен Афганистан. След поредна война с новообразуваната ефталитска държава на източните граници на Иран, Пероз I преселва част от населението на областта Талакан, разположена на територията на бивша Бактрия. Това население било заселено по Югозападното крайбрежие на Каспийско море за да се защити този район от нашествията на северните народи през прохода Дербент. Наследници на това население са днешните тати.

Известна светлина върху съдбата и ролята на татите може да хвърли и онази част от епоса за “Шах къзъ дастанъ” [Микаил Башту Ибн Шамс Тебир. Сказание о дочери хана. Казань, 1990], която се отнася за Берсилия – Барджил. Както вече беше коментирано, в тази част от легендата се споменават области и събития, които са исторически достоверни, макар и твърде отдалечени във времето. Например – съществуването на царството на бурджаните (българите на арабски и персийски) в страната Барджил (историческата област Берсилия), както и съществуването на народът тати по тези места. Нещо повече, в тази част от легендата се казва, че до идването на татите планината (страната?) носела име, подобно на името на бурджанския владетел Риштав (Рожски, Роски), а след идването на татите името на планината (страната?) станало ТАТЕШ. Тук явно се указва, че татите не са местен народ и че в един момент те са дошли, което изцяло съвпада с указаната по-горе историческа фактология по заселването на

татите от Сасанидския владетел Пероз I. На основата на изброения кръг от съвпадения, може да се заключи, че указаната част от епоса притежава историческа достоверност, която може да бъде разширена и по отношение на други твърдения, макар и с необходимата предпазливост. Например, новото название на планината (страната), ТАТЕШ може да се представи като ТАТ-ТЕШ, което в съгласие с източноиранския произход и език на татите би трябвало да означава “Държавата на татите”, защото ТЕШ (ДЕШ) означава “държава” на санскрит. Например, днешното название Бангладеш значи държавата (деш) на бенгалците (бангла).

Всички тези факти и свидетелства позволяват формулирането на хипотезата, че етносът тати, който се е заселил по тези места преди около 1500 години е бил основата, ядрото на новопоявилите се хазарски народ. Към това ядро може да са се включили и местни племена от завареното население, което също е било ираноезично и се е наричало АЗЕР. Новосформираният племенен съюз е включвал само ирански племена, тати и азери. Най-вероятно, за околните народи този новосформиран етнос е станал известен с названието на по-старите и известни племена АЗЕРИ –АЗАРИ – ХАЗАРИ. Възможно е обаче, названието ХАЗАРИ да е възникнало на основата на тохарската (ефталитска) дума **kutsi** –бял, с добавка на наставката –ар, от тук хазари = куцари = бели хора, от тук хазар = куцар. Названието ТАТИ е възникнало по-късно, с пристигането на първите тюрки в района на Кавказ, които с името ТАТИ са наричали заварените иранци. Подобно название “тати” се среща и в Средна Азия.

Тази хипотеза обяснява много факти и събития, свързани с ранната история на хазарите. По отношение на българите, първите хазари са били значително по-малобройни, което се обяснява с ниския начален брой на дошлите тати и малкото време за размножаване, само около 200 години. Вече беше посочена причината за близостта на езика на ранните българи и хазарския език, която близост е документирана във всички източници от това време без изключение. Понеже този език произлиза от една отдалечена и непозната област за тогавашните хронисти - Памир, той е неразбираем и неприличащ нито на персийския, нито на славянския, нито на тюркския език, нито на семитските езици. От друга страна, идвайки от района на една древна цивилизация -Памир, ранните тати са били със сигурност “бял народ”, според тогавашната терминология, т.е., цивилизован и културен народ, добре познаващ предимството да се живее в собствена държава. Това обяснява желанието му, при първа възможност да създаде своя държава и това му се удава веднага след смъртта на Кубрат (Курбат). За хазарите - тати, смъртта на Кубрат (Курбат) е била звезден миг, когато обединените от скоро многобройни българи са останали без едноличен владетел и не са могли да противопоставят обща войска. Все пак, по всичко изглежда нападението на хазарите-тати не е било насочено срещу обикновените българи, а срещу управляващата династия Дуло. Като резултат, целият управляващ двор и семейството на Кубрат (Курбат), заедно с приближените им боляри и родове са били прогонени (изпдени), докато по-голямата част от населението е останала и е живяла в съгласие с управляващия хазарски елит в продължение на повече от 400 години. Не е известно нито едно въстание или бунт, организиран от “вътрешните” или “черни” българи срещу властта на хазарите, с изключение на последните години на Хазария във връзка с насилственото налагане на юдеизма върху по-широки слоеве от населението. Може би по тази причина се използва и второто название на татите – ПАДАРИ, което за ухото на днешния българин е ужасно познато и носи само един смисъл – “пъдар” значи човек, който принуждава другото да се махне, да напусне мястото, което заема.

Тази хипотеза обяснява и безспорното умение на новопоявилите се хазари-тати да създадат държава, при това необикновено силна, икономически мощна и стопански развита. Това умение не се учи и създава за десетина години. Много етноси по това време (хуни, кутригури, славяни) изобщо не са имали намерение да създават държави. Други (авари, Тюркски каганат от Средна Азия) са създали краткотривущи държави, които са се разпаднали без остатък. Хазарите-тати обаче, както и българите са познавали принципите на държавното устройство и управление и безпроблемно са изградили мощни и процъфтяващи държави. Хазария е била много богата държава, със силно развито земеделие и търговия, която е вземала данъци от много племена и държави, разположени по обширните и граници. Хазария е спряла експанзията на арабите и исляма по кавказкото направление, а така също продължително време е била преграда пред притока на тюркските племена от района на Средна Азия. Арабските войни в периода 850 – 1000 год. обаче значително изтощили и разорили страната, главно най-

богатия ѝ район – Берсилия, чието население е било унищожено или принудено да се изсели в посока към Волжка България.

След последният унищожителен удар, който киевска Рус нанася върху Хазария, от изток се отприщва поток от тюркски заселници, които заливат Албания (днешен Азербайджан) и Мала Азия. Всъщност, тюркизирането на района на Берсилия е започнало по-рано. Азербайджанският историк Алекперов А. К. [Исследования по археологии и этнографии Азербайджана, Баку, 1960], пише, че “в IX- X-ти век тук са дошли печенегите-кенгерли. Още по-значително заселване на територията на Азербайджан с кипчаци-половци (казахи) в района Борчаль-Казах е настъпило при грузинския цар Давид в XII-ти век”. По-късно, през XIII-XIV-ти век с нашествието на татаро-монголците, в района на Волжка България, Северен Кавказ, Берсилия и Албания се населват нови тюркоезични племена. Тогава се създават и такива нови народности като Кавказките балкарци и Казанските българи, които възприемат името на старите българи, а от новите пришълци наследят езика.

През 855-860 година хазарският каган и приближените му приемат юдеизма, но тази религия се предава само частично на останалото население, което или упражнява старите си вярвания, или постепенно приема християнството или исляма. Това обяснява споменатото по-горе религиозно многообразие сред днешните тати, наличието на юдеи, християни и мюсюлмани сред тях. Татите са може би единственият местен народ в района, които говорят на собствения си ирански език и включват привърженици на юдеизма. В околните страни привържениците на юдеизма са пришълци-евреи дошли от Палестина, Испания или Западна Европа. Явно е, че част от татите са приели юдеизма докато са живели по тези места, което може да е станало в Хазария.

ПЪРВАТА СТОЛИЦА НА ДУНАВСКА БЪЛГАРИЯ

Архитектурен план подобен на този на град Балх е имал и град Плиска, първата столица на българското канство през периода 681 – 893 год. Град Плиска е основан през 681 год. от кан Еспор (Аспарух). Разположен е в средата на широко равно поле. През 893 – 894 цар Симеон премества столицата в Преслав. Град Плиска е имал три отбранителни пръстена, които са го защищавали от нападатели [Георгиев П. Големият езически храм в Плиска. Проблеми на прабългарската история и култура. С., 1989, с. 347; Рашев Р. Към топографията на Плиска и Преслав. Векове, 1990, кн. 5, с. 70]. Най-външният се е състоял от дълбок ров, вторият от дебел каменен зид и третият от стена, изградена от тухли. Трите включени един в друг отбранителни пояса са оформяли Външен град, Вътрешен град и Дворцов център.

“Външният град” е във формата на триъгълник с площ от 23 км². Във Външния град е живеело многобройно население, занимаващо се със занаятчийство и селско стопанство [Лишев, 1970, 27-31]. В него е издигната най-монументалната средновековна църква в България - Голямата базилика.

Почти в средата на “Външния град” се намира вътрешната каменна стена, заграждаща “Вътрешния град”. Стената е била четириъгълна с 2.5 м широчина, 12 м височина и е изградена през IX-ти век. Състои се от огромни квадрати, което е отличителен начин на градеж при прабългарите. Във всеки ъгъл на стената е имало трапецовидни кули и на всяка от четирите стени е имало по две петъгълни кули и порта. Главния вход е при източната порта.

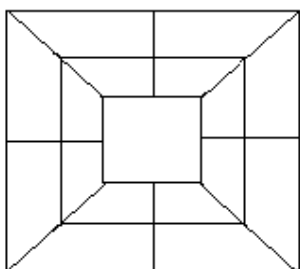
Вътрешният град е с трапецовидна форма с площ от 500 дка. Тук някога е имало квартал с внушителни монументални сгради, където са били покоите на владетеля и приближените му. Най-важните от тези сгради са Големият дворец (Тронната палата) и т.н. Малък дворец. Големият дворец е най-добре запазената сграда от “Вътрешния град”. Тук е разположен тронът на канския съветник. Палатът е с 52 м дължина и 26.5 м ширина. Построен е по времето на кан Омуртаг, който е направил големи усилия, за да превърне Плиска в един от най-големите източноевропейски центрове. Малкият дворец, известен още като дворецът на кан Крум, е служел като резиденция на кана. Той се разпростира на територия от 568 м² и се намира в централната част на каменната крепост. Чрез подземни входи обитателите му са могли да излизат и влизат незабелязано в града. Дворецът е разполагал с голямо водохранилище и модерни за времето си бани, а също с култови и стопански постройки. За

разлика от Големия палат, Малкия палат е по – изящен и богат. Изказани е мнение, че сградите в Плиска са имали архитектурния план на персийските дворци (Фиг. 14- цветно приложение).

Третата най-вътрешна защитна зона е заградена с тухлена стена и заобикаля т.н. цитадела, разположена във “Вътрешния град”.

Археологическите паметници показват, че Плиска е една от представителните средновековни столици в Европа. Плиска претърпява не само големи промени в конструкцията, но и някои подобрения, като отоплителна система, прозорци със стъкла. Изследователите на древната българска столица са отбелязват три етапа в нейното изграждане. Изключително мащабното строителство, разгърнато през втория етап се свързва с името на кан Омуртаг. Сред паметниците на неговото царуване са крепостните стени, Малкия дворец с жилищата за членовете на канското семейство, новите бани със сложна отоплителна инсталация, двата езически храма и изключително пищно декорираната Тронна палата. Третият строителен етап е оставил за историята раннохристиянски култови сгради с внушителни размери. Най-забележителният архитектурен паметник от това време е Голямата базилика във Външния град. Със своите 2920 м² тя е била най-голямата християнска църква на Балканския полуостров. Огромната трикорабна базилика, дълга 100 м и широка 30 м е била оградена от голям манастир със сложна архитектура. Плиска е градът, в който българите са покръстени в християнската вяра. Тук през 886 година княз Борис I е приел учениците на създателите на глаголицата, великите християнски мисионери братята Кирил и Методий.

Архитектурният план на Плиска е подобен на този на град Балх, на град Хумар в Централен Кавказ и още на няколко други селища с български характер. Този трипластов, концентричен план на строеж съвпада с един рунен знак, многократно засвидетелстван върху различни строителни материали от Плиска, Преслав, Саркел и Хумар (фиг. 15). Този рунен знак съвпада с линиите на една много известна в миналото игра, която доби известност с безличното име “игра на дама”. От тук археолозите наричат този знак “игра на дама”. В някои краища на България обаче (Чирпан, Плевен), този знак и тази игра си имат собствено име – докурджум. Предполага се, че както рунният знак-докурджум, така и застроителния план на ранните български градове отразяват някаква все още непозната космогонична представа на древните българи. Такива планове и такива представи не са характерни за номадските народи. Столицата Плиска се различава коренно от столицата на хуните в Панония, която е представлявала едно скупчване на шатри и коли.

Фиг. 15. Прабългарски рунен знак-докурджум, често срещан по различни строителни елементи от епохата на Кубратова и Аспарухова България.

ВЪЗМОЖНА СЕМАНТИКА НА ИМЕТО ПЛИСКА

По-горе беше показано, че начините на застрояване на древния град Балх от където идват прабългарите и на Плиска, столицата на Дунавска България са идентични. И при двете столици има обособени три вътрешни зони, всяка изпълняваща специфична функция и заградена със своя крепостна стена. Този крайно своеобразен начин за градоустройство се обяснява с историческите връзки на населението, което изгражда двете столици. По наше мнение, между семантиката на двата топонима, Балх и Плиска, също може да се установи подобие.

За семантиката на топонима Плиска са изказани няколко хипотези. За последен път това име (изписано като Плюска) се споменава в Апокрифния български ръкопис от XI в. Споменават се и наименованията “град Пльсков” и Абоба. Според една хипотеза, Плиска възниква като славянско селище преди да стане център на укрепен лагер на прабългарите и столица на българската държава. От тук се допуска, че името Плиска може да има славянска

етимология и да означава “плоско, равно място” пред вид на равнинния вид на територията, върху която е построен. В друга една хипотеза също се предполага славянски корен на думата Плиска, но със значение на “блато”. Въпреки че думата Плиска има силно славянско звучене, представените славянски етимологии не са убедителни и не са се наложили. П. Добрев обяснява името Абоба като “голям земен вал”, а Живко Войников извежда думата Плиска от тохарската дума *priska* – най-пръв.

Тук се излага наша хипотеза, основана на историческата роля и значението на този град и на морфологичното подобие на името Плиска с някои лични прабългарски имена. В предишния раздел бе изказана мисълта, че прабългарското име Борис може да се е срещало под няколко форми, между които Парис (във Волжска България) и Персиян (Пресиян) в Дунавска България. Тези примери показват, че в езика на прабългарите началната съгласна “б” е можела да губи своята звучност преминавайки в “п”. Така, имената Борис, Парис и Персиян (Пресиян) изглежда имат обща семантична основа, свързана с името на Първата българска държава в Европа, Берсилия. Може да се предположи, че и името на първата столица на Дунавска България, Плиска произлиза от същата семантична основа – авестийската дума БЕРЕЗ – висок, бял. ПЛИСКА = ПЛИС + КА, където морфемата ПЛИС произлиза от БЕРЕЗ (обезвучаване на началното “б” и преход р - л), а КА е известният авестийски словообразователен суфикс.

Този анализ дава на името Плиска най-вероятното значение “Бял град”. Смисълът на името Плиска-Бял град се подчертава и доказва от това, че основният строителен материал, с който са били изградени впоследствие дворците и храмовете на Плиска е бил бял мрамор. По време на Османската империя, до Плиска е изградена варница, където белият мрамор на града се е превръщал в превъзходна бяла вар, най-добрата в цялата империя.

Според този прочит, названието Плиска – Бял град съвпада по смисъл с топонима Балх – Бял, блестящ град. По този начин не само по своя архитектурен план, но и по смисъла на своето име град Плиска представлява близък аналог на град Балх. Първото име на хазарската столица е Сарашен, което също означава Бяла крепост (град), а главният град на роксоланите е Упса - Белият град. Очевидно понятието БЕРЕЗ – висок, бял е имало по-особено, религиозно-космологично значение за иранските народи от кръга на българите, аланите и хазарите. Едновременно с това, от семантична и чисто фонетична гледна точка, името на първата столица на Дунавска България се явява производна дума от името на Берсилия, държавата от където Аспаруховите ОНОГХОНТОР-БЛГАР са емигрирали под хазарския натиск.

БРОЙНА СИСТЕМА ПРИ ПРАБЪЛГАРИТЕ СЪГЛАСНО ДЕТСКИ БРОЯНКИ ОТ БЪЛГАРИЯ И МАКЕДОНИЯ

Календарът на прабългарите е включвал месеци, чийто названия в по-голямата си част са известни, но все още не могат да се преведат. Съгласно преобладаващия брой историци, тези названия съвпадат с поредните числителни имена в езика на прабългарите. Има основно две теории, памирска и тюрска, за названията на месеците в прабългарския календар, които дават съвсем различно подреждане на месеците и отличаваща се датировка на историческите събития. Установяването на бройната система на прабългарите има значение не само за изясняване на техния език, но и на тяхната календарна система, от тук за точната датировка на важни исторически събития от ранната история на България.

Броянките (или броилките) са използвани в детските игри, когато трябва да се преброят участниците в играта, или когато трябва да се посочи чрез “жребий” кой да заеме най-неблагоприятната роля в играта. До началото на урбанизацията и навлизането на телевизията и компютрите, децата са играели игри, чийто правила и ритуал са се запазвали в течение на много векове. Понеже тези броянки са използвани от деца, а децата имат най-силна памет, може да се вярва, че в тях има съхранени много древни бройни думи използвани в миналото, включително и от прабългарския език.

В Плевенска и В.Търновска области съществува етнографска група от българи, наречени “мизийски аги”, в диалекта на които има съхранени древни езикови форми (Младенова В., 2000. Произход на населението от с. Б. Караагач сп. Авитохол, кн.12, с. 30-44).

Известният наш възрожденец, Г. Раковски е записал от едно село от този район (с. Български Караагач, дн. с. Тотлебен, Плевенско) следната детска броянка за гоненица: "Ан дан тина, сарака тина, сарака тики, тики, елем (елим), белем (белим), буз, кар буз! (ени, бени, бов!)" [Раковски Г. С. (1988) Съчинения, т. 4, с. 183-187]. Повечето от тези думи имат звучене, близко до думите от съвременните езици на Индия. В леко променен вариант, тази броянка е известна в много селища на съвременна България, примерно: андантина, царакатина, царакатикитики, елин белин бус, карпуз!

Почти идентична броянка успя да намеря и във Вардарска Македония. В една най-нова публикация от РМакедония (Владимир Арсенијевиќ. Сп. Маргина, бр. 65, ЛЕКСИКОН НА ЈУ МИТОЛОГИЈАТА. ЕМА ЕСЕСА...) се казва: ... меѓу повеќето популарни невербални броечки на нашето детство, најпозната и најраспространета е: "Ен ден дину сава рака тину сава рака тика така елем белем буф триф труф".

Съвпадението на двете броянки от Македония и Търновско, които носят следи от прабългарския език, заслужава сериозен коментар. След септември 1944 год., в новосъздадената ЮСР Македония беше проведен погром над хората с българско самосъзнание. Бяха избити няколко хиляди, прогонени няколко десетки хиляди, а през лагерите и затворите на Югославия бяха прекарани около 200 хиляди граждани на Вардарска Македония. И в същото това време децата, включително и децата на македонистките управници, са играели по улиците, броейки не на омразния "бугарашки език", ами даже на о, ужас!, на "хуно-татарския прабугарски език".

Пред вид на важноста на тази броянка, която има почти еднаква форма в Търновско и Македония, нека я означим с № 1. Еднаквата форма на тази детска броянка, записана в различно време и на различни места от българското етническо землище показва, че тя самата, както и други подобни броянки представляват важни езикови паметници на древната култура на българите. Следователно, в детските броянки може да се съдържа достоверна информация за важни езикови форми от далечното минало на България.

В табл. 5 са представени броянки, които авторът е записал в с. Самуилово, област Стара Загора (източник: Господина Добрева Танева, 72 год.). Някои от тях (№ 3 и 4) са варианти на широкоизвестни в страната броечки, в други (№ 4 и 5) присъства древен, но лесно разбираем славянски езиков материал, докато броянка № 2 е уникална.

Таблица 5. Детски броянки от с. Самуилово, област стара Загора.

3	4	5	2
Ала, бала- ница, турска паница. Хей, гиди Иванчо - наш капитанчо .	Ала, бала – пру̀стакала. Искавица – дѝм патѝца. Талиѝн – талиѝн, чок – мог, страшен рог.	Една люда – дюдю люда, две люди – царю люда. Люстюн – тютюн, жаба, крава, слава, ръжѝлец, къчѝлец, кач – пърма̀ч.	Инѝла двѝла трѝла чирѝка па̀ка ша̀ка с`ѝдѝм б`ѝдѝм геврек десет.

Думата "искавица" от броянка № 4 е напълно неразбираема за съвременния българин. Ако я съчетаем със следващата дума, "дѝм - патѝца", можем да се досетим, че тя вероятно означава жена, която е силно желана (искана) за съпруга и снаха, но която носи нещастие (патилà) за дома. Подобно е положението и с първата фраза от броянка № 5. Старите познавачи на тази броянка казват, че думите "люда, люди" означават човек, хора. Очевидно това е остатък от старата славянска дума люде – хора, която в говоримия език в Тракия е напълно забравена. С малко въображение, изразът "Една люда – дюдю люда, две люди - царю люда" може безпроблемно да се преведе на съвремен български като "Един човек – нищо човек, двама души – царски хора". Основата на превода е думата "дюдю" – възможен вариант на широко известната детска думичка "тют тют"- няма, липсва.

Таблица № 6. Съответствие между числителните бройни и редни в авестийския език и съвременния български език.

Числително бройно	Превод на български	Числително поредно	Превод на български
Aêva	Едно	Raourva, raoirîm, raoirya	Първи
Dva, va	Две	Bitîm, bitya, bish	Втори, двойно
Thri, tishrô, thrayasca, thrisâsca	Три	Thrishum, thrishva	Трети
Cathru, cathware	Четири	Tûirîm, tûirya, tûra	Четвърти
Pañca, pañcan	Пет	Puxdhem, puxdha	Пети
Xshvash	Шест	Xshtûm, xshtva	Шести
Haпта	Седем	Haптathem, haптatha	Седми
Ashta	Осем	Ashtemem, ashtema	Осми
Navaca, navan	Девет	-	Девети
Dasa, dasan	Десет	-	Десети

Фразата “ала, бала” от броянки № 3 и 4 се среща и в разговорния език. Етимологията и е неясна, но в нея сега се влага смисъл от вида “обща приказка”. Може да се предположи, че тя произхожда от израза “елим, белим”, включен в прабългарската броянка от Македония и Търновско. В с. Самуилово, Старозагорско се среща и друга броянка (не е показана), която започва с друга подобна фраза - “ези, бези”. При игрането на българските народни хора в близкото минало играчите се разделяли на два отбора, които подчертавали своето превъзходство едни над други с виковете “елим, белим - наш’то ‘оро!”. В детските приспивни песни се употребяват изрази, които се смятат за много древни. При българите се употребява изразът “люлюлю - бальлю”, подобен на гореизброените. В същност, поредицата от думи “елим-белим”, “ала-бала”, “ези-бези”, вероятно и “люлюлю – бальлю” са най-често срещаните древни и неразбраеми фрази в детските броянки.

Табл. 7. Бройни системи при съвременните ирански езици.

№	Дари	Фарси	Хинди-урду	Кюрдски	Пашту
1	йак	Ек	Ек	Ек	Йао
2	Ду	До	До	Доду	Два
3	Сай	Се	Тин	Сесе	Дре
4	Чар	Чар	Чар	Чар	Салор
5	Пандж	Пенч	Панч	Пендж	Пинза
6	Шаш	Шеш	Че	Шеш	Шпаг
7	Афт	Хафт	Сат	Хафт	Уве (Uwe)
8	Ашт	Хашт	Атх	Хашт	ату
9	Ну	Но	Нао	Не	Наха
10	Да	Да	Дас	Де	Лас

Броянка № 2 е много ценна като изходен материал за езиков анализ. Тя е построена така, че всяка дума от нея отговаря на определено число. Не съществува никакво съмнение, че “чирика” означава четири (или четвърти), “пака” – пет или пети, “шака” – шест или шести. Понеже тези странни за съвременния българин думи звучат изцяло като индо-ирански, в следващата таблица № 6 са дадени названията на първите десет бройни и поредни числа в авестийския език, а в табл. 7 – числителните редни в съвременните най-главни ирански езици. Думите “чирика”, “пака” и “шака” от броянка № 2 са близки до съответните думи четири, пет и шест от авестийския и иранските езици. Наставката –ка също е широко използвана в авестийския език (и санскрит) за словообразуване, например thrisâsca (три), pañca (пет), navaca (девет). Може, следователно да се заключи, че в броянка № 2 е съхранен фрагмент от бройната система на прабългарите.

Основите на думите ино̀ла, дво̀ла и тро̀ла от броянка № 2 съвпадат със съответните славянски бройни числителни. Наконката –ол в тези думи обаче със сигурност не е славянска и е най-вероятно прабългарска. Под формата АЛ, УЛ, ЪЛ, ЕЛ и ИЛ тя се среща в много древни прабългарски думи като: онгъл, есегел, сакал (иб), берсил, дактул и имена от по-ново време Янчул, Цанкул, Радул и др. Срещаме я и в думата “зардзала” – дива кайсия, чиято основа е памирската дума “зард” – жълто. Като имаме пред вид, че същите числителни редни (два, три) се срещат и в иранските езици (табл. 7) изглежда най-вероятно целите думи ино̀ла, дво̀ла и тро̀ла да са също прабългарски.

Като цяло, броянка № 2 изглежда че съдържа както славянски думи (десет, съдъм и бъдъм ?), така и оригинални думи от езика на прабългарите (инола, двола, трола, чирика, пака, шака). На мястото на названието за девет обаче стои думата “геврек”. Интересно е, че със знак, подобен на кръг (геврек, по-точно два кръга един до друг), в глаголицата е обозначавано числото ДЕВЕТ. В гръцката азбука буквата О е имала числена стойност 9. Поставянето на глаголическия знак на числото ДЕВЕТ на това място в броянката, където трябва да стои числителното бройно за девет говори за древния характер на тази броянка.

На основата на представените броянки, може да се направи опит за разчитане на прабългарската броянка № 1 от Македония и Търновско. Думата “тин” се среща в съвременния език хинди-урду, а също и в съвременните диалекти от Афганистан, и означава ТРИ (табл. 7). Думата “сарака” най-вероятно означава четири (четвърти), защото стои на четвърто място в поредицата и съвпада с думата “чирика”-четири или четвърти от броянка № 2. Думата “дан” е сходна с думата “до”- две в почти всички съвременни ирански езици (табл. 7). От тук, първите четири думи “ан, дан, тина, сарака” могат да се преведат като “едно, две, три, четири”. Следващите думи “тина-тики” могат да се преведат не съвсем точно. Подобни двойки думи има в съвременния език хинди-урду, например: larka – larki (момче-момиче), beta-beti (син-дъщеря). Думата “тина” има връзка с известната диалектна българска дума “тане” - дете. Същата дума е близка и до авестийската дума tanu – тяло, човек. На тази основа може да се очаква, че “тина-тики” означават “дете, деца, момче, момиче” и др. подобни.

Табл. 8. Опит за възстановяване на бройната системи в езика на прабългарите.

№	Числително редно	Числително бройно	Забележка	Произношение
1	Инола	û н	û – носов звук, нещо средно между “ин” и “ан”	АН
2	Двола	д в ã	ã - носово “ан”	ДАН
3	Трола	т р û	û – носов звук, нещо средно между “ин” и “ан”	ТИН
4	Чирика	ч а р	-	ЧАР
5	Пака	п ã	ã - носово “ан”	ПАН
6	Шака	ша	-	ША

В табл. 8 е направен опит за възстановяване на първите шест числителни бройни имена в езика на прабългарите. За всяка дума е намерена такава изходна форма, която да се съгласува с разчетеното числителното редно от броянка № 1 и с числителното бройно от броянка № 2. При възстановяването на изходните форми са използвани носови гласни, каквито е имало в значителен брой в езика на прабългарите. Това се доказва от фонетичната стойност на рунните знаци на прабългарите, възстановени от множество изследователи [Добрев, П., М. Добрева. Древнобългарска епиграфика. Център за изследване на българите. Тангра ТанНакРа ИК. София, 2001; Г. Турчанинов, Памятники письма Восточной Европы. М. 1971]. Намерените изходни форми на прабългарските думи могат да се запишат много удобно със съответните прабългарски рунни знаци. Например, думата ЕДНО – АН (û н) ще се запише така :

Съгласно П. Добрев [Да изтръгнеш слово от камъка. ИК Галик, София, 2002, стр. 27], този знак съвпада по форма с древният символ на царската власт в Персия и съседната с нея Бактрия (Балхара). Абсолютно същият знак се открива и в рисунките на царете от някогашната Волжска България. Не знам дали някой е коментирал това, но абсолютно същият знак е стоял и

на дясното рамо на канас ювиги Омортаг, както се вижда от изображението върху неговия медальон (фиг. 16 – цветно приложение). Следователно, тази царска инсигния, използвана от владетелите на Персия и Балхара е била характерна и за владетелите на прабългарите в предхристиянска (предмюсюлманска) епоха. Смесът на тази инсигния може би отговаря на смисъла на прабългарската дума, която той изобразява – думата АН – ЕДНО – ПЪРВИ. Ясно е, че владетелят е “номер едно в държавата” и тази инсигния го демонстрира по твърде недвусмислен начин.

РЕЗЮМЕ

Българският етноним изкрystalизира в резултат на етнообразователния процес, протекъл в района на Берсилия, Източен Кавказ в първите векове на новата ера. В този процес са въввлечени главно сродните източноирански племена берсили, есегели и блкар, а също така и арси (аорси-бели). Племената блкар идват от района на град Балх (Белият град), Памир, който е бил духовна, религиозна и династична столица на древния ирански свят. В този процес племената блкар налагат своето име, подпомогнати от своя по-голям исторически и духовен заряд спрямо другите племена. До момента на хазарския преврат (670 год.), арменски източници вече описват българите като хомогенна маса, разпределена в съседни географски райони в на север от Кавказ. Централният район на първата българска държава в Европа, по-късно известна като Стара Велика България се заема от т.н. оногхонтор-блгар, което значи “вътрешни блгари”. След хазарския преврат, част от тези “вътрешни блгари”, водени от Аспарух-Еспор се преместват в западната половина на българската държава. Друга част, включваща и племена от небългарски произход като кутригурите, заема мястото, освободено преди това от хуните и изгражда Волжска България. Третата, най-многобройна част от “вътрешните блгари” остава в Хазария и спомага за превръщането и в мощна и цветуща държава.

В древността, от Месопотамия до Тихия океан е господствал един общ дуалистичен, “черно-бял” нравствено-космологичен мироглед. Настоящата книга привежда много доказателства – преки, топонимни и косвени, че древните блгари, както и много сродни на тях народи, произхождащи от центъра на тази зона, са използвали този светоглед като основа за образуване на своя етноним.

Етнонимите “блгари” и “берсили”, названието на индо-арийските свещеници “брахмани”, името на бога-родител на брахманите -Бхригу, топонимите Балх (Balkh) и Белград, както и названието “бреза” произхождат от една и съща праформа, обединяваща двете праиндоевропейски думи “bherэг” и “bhergho” в една обща морфема с основа “brg”, която е имала значение на “ВИСОК, БЯЛ”. Така, етнонимът “блгари” означава буквално “високи, бели хора”, но има смисъл на “цивилизовани, благородни, знаещи хора”. За древните блгари, семантиката на българския етноним не е била голо твърдение. Чрез създаването на много държави, изграждането на много градове и съзидателен и мирен земеделски труд те непрекъснато са го доказвали, превръщайки се в цивилизационен пример за околните народи. Подобен етноним има и старогерманското племе бургунди и келтското племе бриги – “високи, издигнати хора”, от старонемски burgund и ирландски brigit – висок, издигнат, като и двете думи имат обща основа с българския етноним.

Освен част от известните данни за ранната история на прабългарите, в книгата са представени и няколко нови документа, които авторът е успял да намери. Сравнени са документираните древни легенди на източните славяни, арменци и волжски блгари за основаването на град Киев от братята Кий, Хорив и Щек, сред които Хорив се идентифицира с Кубрат. Представена е староруската Велесова книга, непозната у нас, описваща изхода на народа на Кий, Хорив и Щек и техния баща Арий от памирския район Седморечие. За пръв път е направено масивно сравнение на думи от древния авестийски език с аналогични думи от езика на прабългарите и съвременния български език. Представени са доказателства, че народът, който е предал етнонима РУС на съвременните руснаци е народът на Кубрат. Обоснована е хипотезата, че Ернах (Ирник), четвъртия син на Атила е син на българска принцеса. На основата на много документи и факти е обоснована хипотезата, че съвременните ТАТИ, източнокавказки народ от памирски произход са преки потомци на древните хазари.

Накрая е направен сполучлив опит за възстановяване на бройната система в езика на прабългарите.

SUMMARY

Bulgarian ethnonim originated as a result of the ethno-transformational process that took place in Bersilia, a historic region in Eastern Caucasus at the early stage of the new era. Ethnically related to each other eastern Iranian tribes of Bersils, Esegels and Blkar (Bulhs, Bulgars) as well as Aorsies (whites) were engaged in this process. Bulgars had come to Bersilia from the Pamirian region of the Balkh (White town) or Bahlika in Sanscrit, which was the cultural, religious and dynastic capital of ancient Iranian world. At the end of this process Bulgars, facilitated by their stronger historical and cultural background, imposed their ethnic name over other relative tribes. Close to the time of Khazarian coup (670 AD), Armenian sources already had recorded the Bulgars as a homogeneous people distributed over various adjacent geographical areas north of Caucasus. The central core region of the first bulgar state in Europe, later known as Old Great Bulgaria, was occupied by the so called onoghontor-blgars, which means “interior bulgars”. About 670 AD the Khazars, a tribe that had just arrived from Pamir whose contemporary descendants are the Tats in our opinion, committed coup d'etat and took the power in the eastern part of the state. Disturbed by the coup, a part of the “interior Bulgars” lead by Asparukh – Espor displaced the governing center of the state to the western borders where contemporary Bulgaria is situated. Another portion, accompanied by some non-Bulgarian tribes, Kutrigurs, took the place abandoned earlier by huns and set up the state of Volga Bulgaria. The third, most numerical portion of the “interior bulgarians” remained inside Hazaria and strongly contributed to the progress of this state.

In antiquity, a general dualistic “black and white” ethico-cosmological ideology has predominated from Methopotamia to Pacific ocean. This book adduces a bulk of proofs – direct, toponomic and indirect, that ancient Bulgarians as well as a number of people akin to them that originate from the center of that area, has taken use of this ideology to form their ethnonim.

Ethnonims “Bulgars” and “Bersils”, the denomination of indo-vedic clergymans “brahmans”, the name of the divine parent of brahmans – Bhrigu, the toponims Balkh and Belgrades, as well as the word “birch” all emanate from the same praform that unites both proto-Indoeuropean words “bherəg” and “bhergho” into one morphem “brg” with the meaning of “high, white”. Thus, the ethnonim “Bulgars” literally means “high, white people” having at the same time the semantics of “civilized, noble people that possesses great knowledge”. For the ancient Bulgars, the semantics of their ethnonim was not a bare statement. Setting up several countries, building up a quantity of large and splendid towns and exercising peaceful and creative labour, Bulgars had continuously demonstrated the meaning of its ethnonim becoming into civilizational factor for their neighbours. The old German people Burgundies and Celtic people Brigies both have similar ethnonim meaning “high, prestigious people” that originates from the old Germanic word burgund – “high, ascended” similar to the Irish word brigit with the same meaning. Both words burgund and brigit have the same stem as the Bulgarian ethnonim does.

Besides of a number of known facts from the ancient past of Proto-Bulgarians, several new documents found by the author are also presented in this book. The legends of eastern Slavs, Armenians and Volga Bulgarians concerning the foundation of the town of Kiev by the brothers Kiy, Horiv and Shehek were compared, underlining the broadly apprehended conception that Kiy coincides with Khubrat, the founder of the Old Great Bulgaria. The practically unknown in Bulgaria Velesov's book that has recently been widely discussed in Russia is also presented in brief because it depicts the exodus of the people of Kiy, Horiv and Shehek and their father Ariy from the Pamirian region of Semirechie – the Sevens rivers. For the first time, a massive comparison between words of the ancient Avestian language to the correspondent words of Proto-Bulgars and contemporary Bulgarians was carried out. Proofs in favour of the assertion that the Khubrat'people conveyed the ethnonim ROSS to eastern Slavs are displayed. A new hypothesis that Ernah (Irnik), the fourth son of Attila was a child of Proto-Bulgar princes is substantiated. Based on a huge quantity of documents and facts that contemporary Tats, a small eastern Caucasian people are direct descendents of the ancient hazars. At the end, a successful attempt is made to restore the numerical system in the language of Proto-Bulgars.